

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har vært en interessant og lærerik prosess, og det er flere personer jeg vil takke for dette. Først og fremst vil jeg takke dere som har latt dere intervju; tusen takk for at dere har gjort det mulig å gjennomføre dette prosjektet! Videre vil jeg takke min veileder, Karin Laumann, for konstruktive tilbakemeldinger og godt samarbeid underveis i prosessen. Jeg vil også takke Bernt for gode, strukturerende innspill og motivasjon underveis.

Resultatet har blitt en modell med mange kategorier og en forholdsvis lang oppgave. Jeg har vurdert muligheter for å gjøre oppgaven kortere, men slik jeg ser det bidrar alle kategoriene til at dataene blir riktig fremstilt og det ville derfor ikke vært riktig å ta bort noen av disse. Lengden på oppgaven henger også sammen med at jeg har ønsket å komme frem til en grunnet teori (*grounded theory*) som ikke bare inneholder beskrivende kategorier, men også forklaringer på hvorfor det er slik.

Struktur på overskrifter og referanser i oppgaven følger 6. utgave av American Psychological Association sin publiseringsmanual.

Trondheim, juni 2011

Linda Skadal Kvåle

Sammendrag

Temaet for denne studien er etikk ved bruk av psykologiske tester i rekrutteringssammenheng. Det har blitt undersøkt hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved bruk av tester i rekruttering. Datamaterialet består av intervjuer med fem personer som bruker tester i rekruttering. Grounded theory er brukt som metode både for generell fremgangsmåte og analyse av data. For testbrukerne i den vanligste konteksten oppsummeres testbruk i praksis ved to kategorier; følge regler for testbruk og å bruke testene med forsiktighet. Regler for testbruk er at kun sertifiserte testbrukere får bruke tester, det skal gies tilbakemeldinger på testresultater og testresultater skal oppbevares forsvarlig. Å bruke testene med forsiktighet innebærer at testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten, testresultatet er en del av totalbildet og brukes til å bli godt kjent med kandidaten og at det er en samtale om testresultatene og korrigerende av testresultater. Testbrukerne er i liten grad opptatt av valg av tester og vitenskapelig basert testbruk. Det er også funnet noen forutsetninger som ser ut til å være av betydning for hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken, blant annet ved at testbrukerne i denne konteksten hovedsaklig følger rutiner for testbruk og at deres teoretiske kunnskap er avhengig av testleverandør. Deres etiske praksis begrunnes hovedsaklig med etiske regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer. Det foreslås at en klargjøring av testbrukernes rolle og ansvar kan bidra til å utvide deres etiske sensitivitet ovenfor etiske konsekvenser og valg ved bruk av tester.

Innholdsfortegnelse

<i>Innledning</i>	1
Forskningsspørsmål	2
Oppgavens struktur	2
Definisjon av etikk	3
Grunnleggende etiske teorier	4
Psykologiske tester i rekruttering	6
Etiske problemstillinger ved bruk av psykologiske tester.	8
Normative retningslinjer for testbruk.....	9
Rettferdighet og bruk av tester.	13
Deskriptiv etisk teori	14
Rasjonelle og intuitive modeller.	14
Rests firekomponentmodell.....	14
Haidts sosial intuitive modell.	15
Kitcheners modell over etisk begrunnelse.....	15
Banduras sosialkognitive teori.	16
Faktorer som påvirker beslutningsprosessene.....	16
Normativ modeller for etisk beslutningstaking	18
Oppsummering av teori	20
<i>Metode</i>	23
Paradigmatisk utgangspunkt	23
Valg av tilnærming og metode	24
Grounded theory.....	25
Intervju.	26
Forhåndsstudie av litteratur	26
Gjennomføring	27
Utvalg og kontaktfase.	27
Utforming av intervjuguide.	28
Gjennomføring av intervjuer. I.....	29
Analyse	31
Åpen koding.	31
Aksial koding.....	31

Selektiv koding og teoriutvikling.....	32
Forskningsetiske vurderinger.....	33
Resultater.....	35
Kontekst	37
Generell kontekst.....	37
Rekruttering av ledere og/ eller fagspecialister.	37
Uniforme prosesser for testbruk.....	38
Samme testleverandør benyttes over lang tid.....	38
Rekrutteringsprosessen er bygget rundt én test.....	39
Kontekst 1	41
Følge etablerte rutiner for testbruk.....	41
Teoretisk kunnskap avhengig av testleverandør.	43
Etiske retningslinjer: regler fra testleverandør og generelle bedriftinterne retningslinjer.....	45
Kontekst 2	46
Oppfatninger	48
Oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig.....	48
Oppfatninger relatert til etisk sensitivitet.	49
Etisk domene ved testbruk.....	49
Opplevd ansvar og valgmuligheter.	52
Oppfatninger om nødvendig kompetanse: Sertifiseringskurs fra testleverandør og praktisk erfaring.....	54
Oppfatninger om hva tester kan brukes til: få en god samtale.	57
Testbruk i praksis.....	58
Følge regler.....	58
Kun sertifiserte testbrukere får bruke testene.	58
Kandidater skal få tilbakemelding på testresultatene.....	59
Testresultatene skal oppbevares forsvarlig.....	60
Bruke testene med forsiktighet.....	62
Testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten.	62
Testresultatet er en del av totalbildet og brukes til å bli godt kjent med kandidaten.....	63
Samtale om, og korrigerer av, resultatene.	64
Alternativt perspektiv i kontekst 2	67
Sammenhenger mellom kategoriene	68
Diskusjon.....	71
Oppsummering av funn.....	71
Testbrukernes tilnærming til etikk sammenlignet med retningslinjer for testbruk. .	73

Kompetanse	73
Etiske hensyn som taes	74
Testbrukerroller	76
Oppsummering av sammenligning av testbrukernes perspektiv og ITCs retningslinjer	78
Sammenhengen mellom kategoriene	78
Kontekstens betydning for testbrukernes etiske perspektiv.	78
Følger hovedsaklig rutiner for testbruk.	79
Teoretisk kunnskap avhengig av testleverandør.	81
Regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer.	82
Oppsummering av kontekstens betydning.....	83
Oppfatningenes betydning	84
Oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig	84
Oppfatninger relatert til etisk sensitivitet.....	85
Praktiske oppfatninger.	86
Oppsummering av oppfatningenes betydning.....	86
Konsekvenser av testbrukernes tilnærming til testbruk.....	87
Manglende tilpasninger.....	88
Urettferdighet.	89
Redusert prediktiv validitet.	90
Metodiske vurderinger	91
Implikasjoner	92
Oppsummering og konklusjon	94
Referanser.....	97
Appendiks.....	105

Innledning

En undersøkelse som ble gjort i 1999 viste at 50 % av norske bedrifter brukte psykologiske tester i rekrutteringsprosessen (Iversen, Ihlebæk & Nilsen, 1999). Både omsetningen av - og interessen for tester øker ifølge testleverandørene i Norge (Iversen, 2003). Sandal, Brunborg & Sam (2008) peker også på en økende bruk av personlighetstester i Norge, spesielt i forbindelse med lederstillinger. Samtidig er bruk av psykologiske tester et tema som er omdiskutert. Det stilles for eksempel spørsmål om testene som brukes er av god nok kvalitet, eller om bruk av disse fører til at beslutninger blir tatt på feil grunnlag (Folkestad, 2010, 18. mars). Testbransjen har av noen blitt karakterisert som en cowboybransje (Folkestad, 2010, 18. mars). Det pekes da gjerne på at det kan være vanskelig for bedrifter som kjøper tester å vurdere kvaliteten på disse, og også på at testene til tider har vært ”oversolgt” av testleverandørene. Det har også vært debatter om den generelle nytten av både IQ-tester og personlighetstester (Ørjaseter, 2010, 26. April; Bristøl, 2010, 06. Mai; Bro, 2010, 26. april). Noen argumenterer for eksempel for at bruk av personlighetstester er et maktogrep ovenfor søkere som er i en utsatt posisjon og ikke vil si nei til å ta en test (Schram, 2010, 04. mai). Andre argumenterer igjen for at tester er et godt verktøy, dersom de brukes riktig (Bristøl, 2010, 06. mai). I tillegg til kvaliteten på selve testene er også måten de brukes på, og om de som brukes testene er kompetente nok på området til å kunne bruke de på riktig måte vært debattert. I Norge er det i utgangspunktet fritt frem for hvem som helst å bruke tester, men testleverandører stiller likevel krav til at de som skal bruke testene må gjennom et sertifiseringskurs. I den tidligere nevnte undersøkelsen av Iversen et al. (1999) hadde bare 10 % av testbrukerne psykologisk fagbakgrunn

På bakgrunn av all denne negative oppmerksomheten, og de potensielt skadelige konsekvensene som nevnes kan man spørre seg hvorfor tester i det hele tatt brukes. Svaret her kan være at det som fremheves over er testbruk på sitt verste. Testbruk på sitt beste kan derimot være de mest valide og rettferdige metodene for å ta viktige beslutninger om personer (Murphy & Davidshofer, 2005), for eksempel i forbindelse med rekruttering. Ved å bruke gode tester kan man øke sjansene for å ansette riktig person. Bruk av både evnetester og personlighetstester er vist å kunne øke treffsikkerheten ved ansettelser (Schmidt & Hunter, 1998). Dette er bakgrunnen for at det også har vært argumentert for at bruk av IQ-tester er mer etisk enn å ”bare”

bruke intervjuer ved ansettelser (Ørjaseter, 2006, 05. juli). Kompetanse er spådd å bli den viktigste konkurransefaktoren for bedrifter i fremtiden (Sandal et al., 2008), og man kan dermed anta at det vil være store fordeler i å bruke de mest treffsikre metodene i rekruttering. Det disse debattene peker på er imidlertid viktigheten av etisk forsvarlig testbruk. Dette innebærer både at riktige og gode tester brukes, og at de brukes på riktig måte. Når de brukes riktig kan tester bidra positivt i rekrutteringssammenheng, både for kandidat og bedrift. Dette er bakgrunnen for forskningsspørsmålet som undersøkes i denne oppgaven.

Forskningsspørsmål

Hvordan forholder testbrukere seg til etiske spørsmål ved testbruken?

Svaret på dette spørsmålet vil da blant innebære hvilke etiske spørsmål de er opptatt av, hvorfor de mener dette er viktig og hvordan testene brukes i praksis.

Oppgavens struktur

I resten av dette innledende kapittelet vil jeg presentere noe bakgrunninformasjon og teori som er relevant for å forstå oppgavens tema. Jeg vil først forsøke å klargjøre hva som menes med etikk og etiske spørsmål og presentere noen grunnleggende etiske teorier. Deretter presenteres teori om psykologiske tester og etiske spørsmål som er relevante i forhold til testbruk. Dette inkluderer en introduksjon av etiske retningslinjer for bruk av tester. Etter dette presenteres mer generelle deskriptive og normative teoretiske rammeverk som forsøker å gi svar på hvordan vi henholdsvis tar - og bør ta etiske beslutninger og valg.

Videre i oppgaven følger metodekapittelet hvor det blir redegjort for den metodiske fremgangsmåten som jeg har valgt. Deretter presenteres resultatene av studien og en modell over testbrukernes forhold til etiske spørsmål ved testbruken i resultatkapittelet. Disse diskuteres så, og sees i lys av eksisterende teori i diskusjonskapittelet. Her foreslåes også implikasjoner av studien, og en oppsummerende konklusjon blir presentert til slutt.

Definisjon av etikk

Det kan gjerne fremstå som noe uklart hva etikk egentlig er, blant annet med tanke på hvor grensene går mellom hva som er etiske og ikke-etiske spørsmål. Dette er blant annet fordi det i psykologiske bøker, artikler og retningslinjer som handler om etikk ikke alltid blir definert klart hva etikk er. Begrepene moral og etikk brukes også gjerne om de samme temaene. Spørsmål som diskuteres under temaene etikk og moral handler typisk enten om ulike teorier om hvordan man kan komme frem til hva som er rett og galt (metaetikk), hva som er riktig å gjøre i ulike situasjoner (normativ etikk), eller hvordan mennesker tar etiske og moralske valg (deskriptiv etikk). Ut fra dette kan man anta at etikk (og moral) handler om hva som er rett og galt å gjøre. Dette ser vi også i de eksemplene på debatter som er nevnt i forhold til testbruk; de handler om hva som er rett og galt i forhold til å bruke tester. Siden det kan være mange grunner til at noe er rett eller galt er det likevel nødvendig å spesifisere dette nærmere.

En definisjon som gjerne brukes er at et etisk eller moralsk spørsmål eksisterer når handlinger eller beslutninger har konsekvenser for andre, og der beslutningstakeren har et valg (Jones, 1991). I følge en slik bred definisjon vil de fleste beslutninger kunne kategoriseres som etisk beslutningstaking siden de fleste valg vi gjør har en form for konsekvenser for andre. På bakgrunn av dette har noen argumentert for at det ikke finnes moralsk nøytrale handlinger (Wittmer, 2001). For å unngå et slikt standpunkt vil jeg avgrense denne definisjonen videre.

Wittmer (2001) diskuterer hvor grensene for det han kaller det moralske domenet går, og kommer frem til at to vesentlige egenskaper ved en moralsk situasjon er at man møter et valg, og at det må være snakk om at ens handlinger kan forventes å ha *signifikant* betydning på andres velferd (Wittmer, 2001). Han legger også til at en annen ting som kjennetegner etiske situasjoner er de spesifikke normene, standardene eller prinsippene som er relevant for å guide beslutningene. Lefkowitz (2003) nevner fem domener ved en etisk situasjon som kan (og bør) sees som signal om at etiske hensyn må vurderes; rettferdighet, respekt for mennesker, omsorg ved velgjørenhet, omsorg ved å unngå skade på andre menneske og moralsk dyd eller karakter (s. 389-391). I følge Wittmer (2001) kan disse prinsippene sees som den etiske dimensjonen av en situasjon, og en situasjon kan sees som etisk i den grad disse verdiene er relevante i situasjonen. På bakgrunn av dette defineres etiske situasjoner som situasjoner der etiske dimensjoner er relevante og krever overveielse for å ta et valg

som har signifikant påvirkning på andre. Jeg vil i resten av oppgaven følge denne definisjonen på hva etiske beslutninger og situasjoner er.

Når det gjelder begrepene moral og etikk brukes disse som nevnt gjerne om hverandre uten at de tillegges noen spesifikk ulik betydning (se for eksempel Wittmer, 2001; Jones, 1991). Andre bruker derimot disse begrepene mer bevisst om to ulike sider av samme sak. Etikk refererer da gjerne til den reflekterende siden, og moral til den praktiske og utøvende siden av det samme fenomenet (Eide & Skorstad, 2005). Det vil si at etisk resonnering handler om å finne ut hva som er riktig, mens moral handler om å gjøre det som er riktig (Lefkowitz, 2003). Dårlige vurderinger er da uetiske, mens handlinger som strider mot det vi vet er riktig å gjøre er umoralske. I praksis vil det nok ofte være mer uklart hvor vidt det er snakk om et etisk eller moralsk problem, og begge begrepene kan gjerne være like passende i mange situasjoner. Jeg vil likevel hovedsaklig forsøke å følge dette skillet, men velger å følge den begrepsbruken som brukes i aktuell teori som nevnes. Det er de etiske vurderingene som er hovedfokus i denne oppgaven, men de moralske konsekvensene av de etiske vurderingene i form av atferd vil også bli nevnt.

Definisjonene ovenfor gjør det noe klarere hvor grensene går mellom beslutninger som handler om etikk og ikke. Likevel vil det fortsatt være noe usikkerhet rundt hva som kan defineres som et etisk spørsmål. Slik usikkerhet er gjerne et kjennetegn ved etiske spørsmål generelt; etiske spørsmål har ikke alltid fasitsvar. Hvilke spesifikke valg og handlinger som defineres som å ligge innenfor det etiske domenet er fortsatt i en viss grad en vurderingssak ettersom hva som er en signifikant påvirkning på andres velferd gjerne kan diskuteres (Wittmer, 2001). I noen situasjoner kan det også diskuteres i hvilken grad aktøren har et valg eller ikke da det kan være uklare grenser for ansvarsfordeling. I tillegg kan det variere hvordan en definerer det å ha ansvar for en handling. Dette er spørsmål jeg vil komme tilbake til senere i oppgaven.

Grunnleggende etiske teorier

Teori som omhandler etiske spørsmål kan deles inn i metaetikk, normativ etikk og deskriptiv etikk. Metaetikk tar for seg grunnleggende spørsmål som hvordan en kan definere hva som er rett og galt. Et typisk spørsmål som da diskuteres er hvor vidt en kan si at noe er objektivt galt, eller om det kun finnes subjektive svar. Et annet grunnleggende spørsmål er hvilket perspektiv en bør ha; ens egen velferd

(egoistisk), eller alle som er involverte (universalistisk) (Lefkowitz, 2003). Disse mer filosofiske metaetiske spørsmålene er i utgangspunktet ikke et tema i denne oppgaven, men de peker på et viktig poeng: det finnes ikke alltid et enkelt svar på hva som er etisk og uetisk.

Normativ etikk forsøker å gi systematiske svar på hva som er det riktige å gjøre i ulike situasjoner ved å definere hva som er rett og galt og ondt, og å begrunne rasjonelt hva en bør gjøre (Lefkowitz, 2003). Teleologiske (formålstjenlige) og deontologiske (pliktetiske) teorier er hovedgrupper av teorier innenfor normativ etikk. Forskjellen mellom disse er om handlinger bedømmes på bakgrunn av de konsekvensene de får versus utifra at de er grunnleggende gode eller dårlige (Lefkowitz, 2003). Siden begge disse ytterpunktene har fallgruver, er gjerne det mest hensiktsmessige likevel å ta hensyn til både handlingers konsekvenser og grunnleggende prinsipper (Lefkowitz, 2003). Ut fra Wittmer (2001) sin definisjon som jeg tar utgangspunkt i er også både konsekvenser og prinsipper med på å definere om en handling er innenfor det etisk domenet. I tillegg til slike generelle teorier finnes det også mer spesifikke normative teorier som sier noe om hva som er ansett som etisk riktig innenfor et spesielt yrke, en organisasjon eller et domene som for eksempel ledelse. Slike retningslinjer finnes også for bruk av tester (International Test Commission [ITC], 1999) og for seleksjon generelt (Society for Industrial and Organizational Psychology [SIOP], 2003). Ved å prioritere verdier og si noe om konkrete situasjoner som en bør være oppmerksom på kan slike retningslinjer være en effektiv måte å guide en gruppes atferd på. I tillegg kan de gi et signal til omverdenen om hvilken atferd en kan forvente av gruppen som disse retningslinjene er rettet mot (Bersoff, 2008). En vanlig utfordring er imidlertid at de ofte blir enten for generelle og abstrakte, eller for konkrete til å dekke alle aktuelle problemer (Lefkowitz, 2003).

Til slutt er formålet med deskriptiv etikk å avdekke og skildre de moralske prinsippene eller antakelsene en gruppe har (Bersoff, 2008, s.3). Deskriptiv etikk inkluderer også modeller for å forstå etisk beslutningstaking i organisasjons kontekster (Wittmer, 2001). Etisk tenking ligger på mange måter i grenselandet mellom psykologi og filosofi (Lefkowitz, 2003), og teorier om deskriptiv etikk er gjerne basert på psykologisk teori (Jones, 1991).

I denne studien vil fokus være på normative og deskriptive etiske spørsmål. Forskingsspørsmålet er deskriptivt i at jeg ønsker å få svar på hvordan testbrukerne

forholder seg til etiske spørsmål, og den handler dermed om hva de baserer sine vurderinger på og hvordan de forsøker å etterleve disse. Testbrukernes perspektiv vil også bli sammenlignet med de normative retningslinjene som finnes for testbruk, og generelle normative modeller for etisk beslutningstaking. Den vil dermed også innebære en normativ diskusjon.

Videre vil jeg begynne med å definere hva psykologiske tester er og hvordan disse kan brukes i rekrutteringssammenheng. Deretter vil noen etiske problemstillinger ved bruk av tester og normative retningslinjer for testbruk presenteres. Til slutt i kapittelet presenteres noen deskriptive, teoretiske rammeverk som sier noe om hvordan vi tar etiske beslutninger og hvordan (u)moralsk atferd oppstår.

Psykologiske tester i rekruttering

Her vil jeg presentere noe teori relatert til bruk av psykologiske tester i rekrutterings- og seleksjonssammenheng. Dette inkluderer definisjoner på hva psykologiske tester er, hvordan de er nyttige i rekrutteringssammenheng, hvilke etiske problemstillinger som er aktuelle ved bruk av tester i rekruttering og hva normative retningslinjer sier om hvordan testene bør brukes.

Begrepet (psykologisk) test brukes på litt ulike måter. Noen mener at begrepet test egentlig bare skal brukes om verktøy som estimerer evner eller ferdigheter (Iversen, 1997). Verktøy som brukes for å estimere sider ved for eksempel individets personlighet, holdninger og interesser kalles i stedet inventories, og samlebegrepet verktøy brukes da om tester og inventories. Jeg vil imidlertid følge en definisjon som definerer psykologiske tester mer i tråd med det som ovenfor ble kalt verktøy: ”et måleinstrument som består av et utvalg av atferd samlet inn (*obtained*) under standardiserte omstendigheter og som evalueres ved hjelp av etablerte regler for skåring” (Murphy & Davidshofer, 2005, s. 19, min oversettelse). Denne definisjonen synes å dekke omtrent det samme som beskriver som rekkevidden av ITCs ”internasjonale retningslinjer for bruk av tester ” (1999).

Et viktig poeng er imidlertid at det er enighet om at de samme kravene til etisk forsvarlig bruk gjelder uavhengig av om en definerer noe som et inventorie, verktøy eller test. Dette poengteres i NIPA-rapporten (Iversen, 1997): dersom det betyr noe hva folk svarer på spørsmålene og det får konsekvenser, bør minstekravene til et godt verktøy gjelde (uavhengig om en kaller det test eller samtaleverktøy). I ITCs

retningslinjer for bruk av tester presiseres det også at hvor vidt en vurderingsprosedyre heter test eller ikke er uvesentlig med tanke på om retningslinjene bør følges eller ikke (ITC, 1999). Hvordan testene brukes som ledd i å ta en beslutning er også irrelevant i forhold til om en vurderingsprosedyre karakteriseres som en psykologisk test eller ikke. En test er en test uansett hvordan man bruker den. Når etisk testbruk diskuteres i denne oppgaven refereres det til bruk av prosedyrer som faller inn under den ovenfor nevnte definisjonen, uavhengig av om testleverandør og/ eller bruker kaller den test eller ikke.

Psykologiske tester inkluderer blant annet personlighetstester, evnetester og interessemålinger (Murphy & Davidshofer, 2005). I rekrutteringssammenheng er personlighetstester og generelle eller spesifikke evnetester mest brukt. Testene kan videre ha et normativt, ipsativt eller kriteriebasert (*criterie-referenced*) format. Ved normative testformat forsøker en å finne ut hvor mye en person har av en gitt egenskap i forhold til andre som har tatt den samme testen. Ved bruk av ipsative testformat spør en derimot hvilke egenskaper personen foretrekker når den må velge mellom flere alternativer. Kriteriebaserte format måler atferd i forhold til en gitt standard (Murphy & Davidshofer, 2005), uten å sammenligne prestasjonen med inter- eller intraindividuelle forskjeller.

Uavhengig av hvilken type test det er snakk om er det en forutsetning for at det skal gi mening å bruke psykologiske tester i rekruttering at det finnes noenlunde stabile individuelle forskjeller som kan måles ved hjelp av testen, og disse forskjellene må være av betydning for jobbprestasjon (Murphy & Davidshofer, 2005). At det finnes noenlunde stabile individuelle forskjeller i både personlighet og evner er etter hvert godt dokumentert og tilnærmet allment akseptert. Hvor vidt disse egenskapene kan måles av testen er avhengig av hvor god testen er, og det er derfor viktig å benytte godt dokumenterte tester (Iversen, 2003). Når det gjelder det siste punktet, at forskjellene må ha betydning for jobbprestasjon, er dette derimot noe som i større grad må undersøkes i hvert enkelt tilfelle. Det finnes likevel noe empiri som sier noe om den generelle betydningen personlighet og evnetester har for jobbprestasjon. Det er funnet at generelle evnetester er den prediktoren som best kan predikere jobbatferd generelt (Schmidt & Hunter, 1998). Bruk av personlighetstester er også funnet å være en generelt nyttig metode for å predikere jobbprestasjon (Schmidt & Hunter, 1998). Her vil det imidlertid være viktig å velge de riktige trekkene å måle i hver enkelt situasjon siden ulike personlighetstrekk er av betydning

for ulike jobber. Et viktig poeng er også at den beste validiteten oppnåes ved å kombinere flere ulike metoder, og helst da metoder som måler ulike sider ved jobbprestasjon. I Schmidt & Hunters (1998) metaanalyse var bruk av generell evnetest sammen med strukturert intervju, integritetstest eller arbeidsprøver de kombinasjonene som ga høyest prediktiv validitet. For at bruk av tester skal være hensiktsmessig, er en avhengig av at testene brukes på en etisk forsvarlig måte. Hva dette innebærer vil utdypes i de neste avsnittene.

Etiske problemstillinger ved bruk av psykologiske tester. En situasjon er ifølge den tidligere nevnte definisjonen av Wittmer (2001) etisk i den grad den innebærer et valg, har signifikante konsekvenser for andre personer og innebærer at etiske prinsipper trues. Det er flere grunner til at bruk av psykologiske tester har etisk relevans. Psykologiske tester kan gi mye privat informasjon om den som tar testen, og kan dermed true prinsippet om respekt for andre mennesker som blant annet innebærer rett til privatliv. En annen grunn til at etikk er viktig ved bruk av tester er at mange gjerne har en overdreven tiltro til testresultatene evne til å beskrive dem selv (Kaplan & Saccuzzo, 2005). Dette øker faren for at testing kan få følger for den som testes i form av endret oppfatning av seg selv. Dette er én av grunnene til at det etiske prinsippet om å unngå skade på personer også er viktig å ivareta ved bruk av tester. Tester brukes også gjerne til å ta viktige beslutninger om testtakeren, og beslutninger som er viktige for virksomheten. Videre er forsvarlig testbruk ikke bare viktig for den som tar testen og de som skal ansette, men også på samfunnsnivå ved at det kan skape eller forsterke skjevheter som følge av de beslutningene som taes. Dette gjelder for eksempel skjevheter med tanke på kjønn, alder og kulturell bakgrunn. Etiske utfordringer med tanke på kulturell bakgrunn er spesielt mye diskutert i amerikansk litteratur, men er i økende grad relevant også relevant i Norge (Sandal et al., 2008). Disse problemstillingene er relatert til det etiske prinsippet om rettferdighet. Rettferdighet er et av de mest grunnleggende etiske prinsippene, men det er også et begrep som kan tillegges mange ulike betydninger, og det vil derfor beskrives mer i detalj senere i kapitlet.

Etisk forsvarlig testbruk innebærer både å ta valg som gjør at en tar gode beslutninger, og at testingen ikke medfører unødvendig belastning for testtakeren underveis. Iversen (2003) beskriver følgende fem prinsipper som de viktigste en testbruker må følge: benytte dokumenterte tester, tester skal kun benyttes av

kvalifisert personell, retningslinjer og lover skal følges, testen må diskriminere på riktig måte og testtakerens rettigheter må ivaretaes. Iversen (1997) nevner noen mer spesifikke forhold som en bør være sensitiv for ved bruk av tester. Blant disse er at det kan være sekundærårsaker for å bruke test ved ansettelse, for eksempel å legitimere en gitt beslutning. Videre er det viktig å ha bevissthet om muligheten for at en kan ta feil valg. Dette er viktig både for å gi den opprinnelige søkermassen en sjanse til dersom de som blir ansatt viser seg å ikke tilfredsstillende behovet, og i forhold til behandlingen av dem som blir avvist. Tolkningsetikk er også viktig. Det innebærer at testbrukerne må ha kompetanse, kunnskap om og forståelse av psykologi generelt, og spesielt for teoriene som ligger til grunn for testen. Til slutt nevnes håndteringsetikk og ekstrainformasjon som testene gir; opplysningene fra testen bør være relevante for stillingen da det ellers kan true prinsippet om rett til privatliv.

Det finnes flere standarder og retningslinjer som beskriver mer i detalj hvordan tester bør brukes, og hvilke krav som bør stilles til testbrukeres kompetanse. ”Det generelle målet med de etiske standardene som guider utvikling og anvendelse av psykologiske tester er å beskytte rettigheter og verdigheten til individet som testes” (Murphy & Davidshofer, 2005, s. 17). Slike retningslinjer tar for seg to relaterte spørsmål; tekniske standarder og standarder for profesjonell atferd (Murphy & Davidshofer, 2005). Disse to temaene er til en viss grad avhengige av hverandre; god profesjonell atferd innebærer også å brukes verktøy som har en god teknisk standard. Og uansett hvor gode verktøyene er, er en avhengig av å bruke de på en god måte for å få gode resultater.

I neste avsnitt vil noen normative retningslinjer for hvordan psykologiske tester bør brukes bli presentert. Dette er imidlertid ikke ment å være en fullstendig gjennomgang av hva som er ansett som etisk og uetisk testbruk, men heller en oversikt over aktuelle hensyn en bør være oppmerksom på.

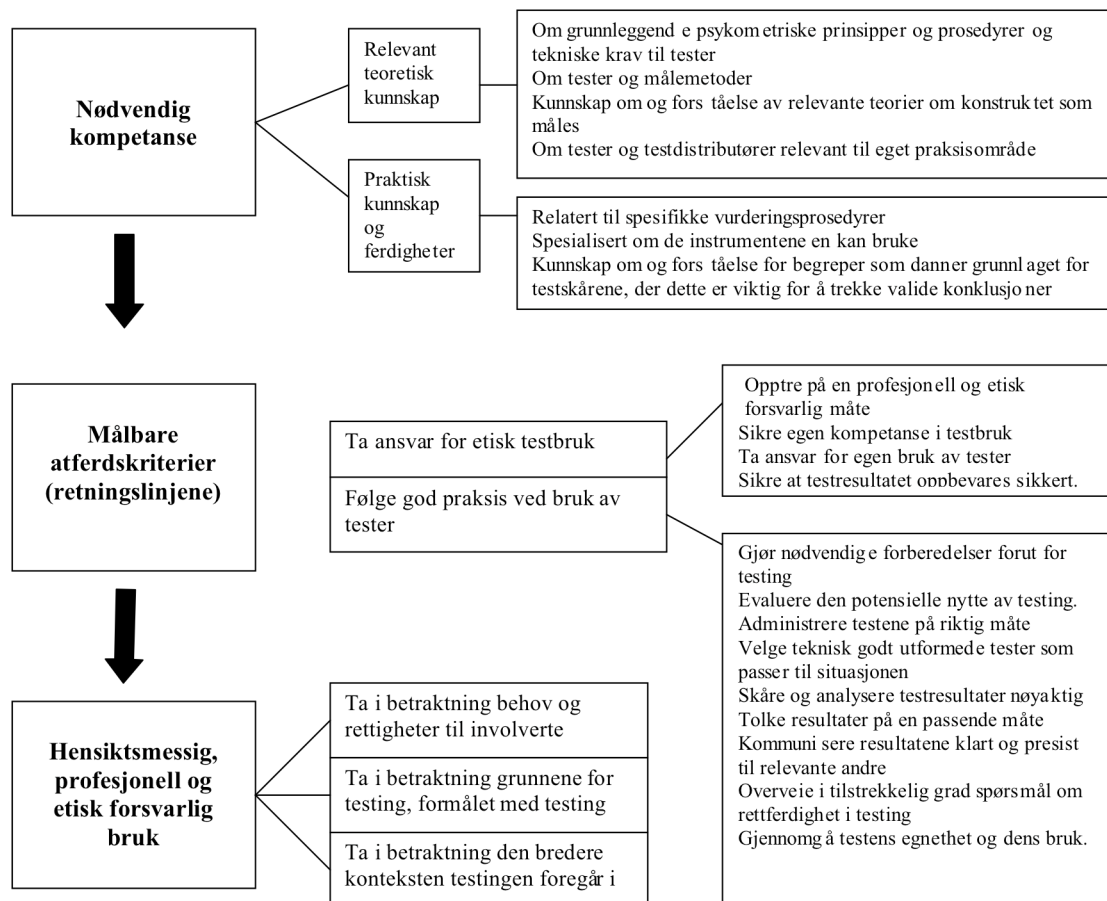
Normative retningslinjer for testbruk. Det finnes flere sett av retningslinjer for testbruk, men siden de av disse som er i bruk i Norge er tilnærmet like har jeg valgt å bare presentere ett av disse her; ITCs Internasjonale retningslinjer for bruk av tester (heretter: ITCs retningslinjer). Disse er blant annet vedtatt som standard for norske psykologers testbruk, og ligger som grunnlag for DNVs sertifiseringsordning for testbrukere. ITCs retningslinjer er basert på andre tidligere publiserte retningslinjer, og ble utviklet for å trekke sammen trådene fra disse (ITC, 1999).

Disse retningslinjene har raskt blitt akseptert som et internasjonale rammeverk som lokale standarder skal passe, og som de sammenlignes med (Bartram, 2001).

ITCs retningslinjer er generelle og er ment å være et kontekstfritt rammeverk som lokale standarder kan utvikles fra (Bartram, 2001). Det poengteres at ”retningslinjene står for internasjonale nøkkelprinsipper for god testbruk, uten å forsøke å tvinge ensretting på legitime forskjeller i fungering og praksis mellom forskjellige land eller mellom forskjellige bruksområder” (ITC, 1999, s. 8). ITCs retningslinjer har en kompetansebasert tilnærming; strategien ved utviklingen av disse var å tilnærme seg kvaliteten på testbruken og vurderingskonteksten ved å fokusere på testbrukernes kompetanse (Bartram, 2001). ITCs retningslinjer består av atferdskriterier som skal være uttrykk for at testbrukeren har den nødvendige kompetansen for å oppfylle hovedformålet med retningslinjene:

En kompetent testbruker vil bruke tester hensiktsmessig, med profesjonalitet og på en etisk forsvarlig måte, og tar i betraktning behov og rettigheter til de involverte i testprosessen, grunnene for testing og formålet med testing og den bredere konteksten som testingen foregår i (ITC, 1999, s. 9).

Hovedlinjene i ITCs retningslinjer er oppsummert i figuren på neste side (figur 1):

Figur 1. Hovedlinjene i de internasjonale retningslinjene for testbruk (ITC, 1999).

Nødvendig kompetanse kommer til uttrykk gjennom de målbare atferdskriteriene og sikrer hensiktsmessig, profesjonelle og etisk forsvarlig testbruk. Modellen er basert på International Test Commission (1999): Internasjonale retningslinjer for testbruk. Hentet fra <http://www.intestcom.org/Downloads/Norwegian%20guidelines%202002.pdf>

ITCs retningslinjer inneholder ikke en detaljert beskrivelse av hvilken kompetanse som trengs, men noen hovedområder innenfor relevant teoretisk kunnskap samt praktisk kunnskap og ferdigheter som denne må dekke. Kompetansen må blant dekke kunnskap om psykometri, målemetoder, konstruktene som måles og testteori og aktuelle testdistributører. I tillegg kreves mer praktiske kunnskaper og ferdigheter relatert til de spesifikke vurderingsprosedyrene og begrepene som brukes. Retningslinjene dekker generelle personlige oppgaverrelaterte ferdigheter, kunnskap og ferdigheter om kontekst, testhåndteringsferdigheter og ferdigheter i håndtering av forskjellige situasjoner. Atferdskriteriene som er tenkt å være uttrykk for denne

kompetansen dekker videre to hovedtemaer; å ta ansvar for etisk testbruk og å følge god praksis ved bruk av tester (ITC, 1999).

I følge ITCs retningslinjer bør kompetente testbrukere, som ledd i å ta ansvar for etisk testbruk, opptre på en profesjonell og etisk forsvarlig måte, sikre egen kompetanse i testbruk, ta ansvar for egen bruk av tester, sikre at testmateriale oppbevares sikkert og sikre at testresultater behandles konfidensielt. Å følge god praksis ved bruk av tester innebærer i følge ITCs retningslinjer at kompetente testbrukere skal evaluere den potensielle nytten av testing i en vurderingssituasjon, velge teknisk godt utformede tester som passer til situasjonen, overveie i tilstrekkelig grad spørsmål om rettferdighet i testing, gjøre nødvendige forberedelser forut for testing, administrere testene på riktig måte, skåre og analysere testresultater nøyaktig, tolke resultater på en passende måte, kommunisere resultatene klart og presist til relevante andre og gjennomgå testens egnethet og dens bruk. Fokuset i ITCs retningslinjer er hva som er god praksis, det vil si hva som forventes av en kompetent utøver (Bartram, 2001). Dette er relatert til etikk ved at det gies uttrykk for hva som er riktig å gjøre, hva som er god praksis og etisk forsvarlig testbruk vil nødvendigvis henge sammen. Alderfer (1998) påpeker også at det er en sammenheng mellom hva vi vet vitenskapelig og hva som er ansett som etisk forsvarlig praksis til en hver tid.

Som vi ser dekker de alle områdene av testbruk; både valg og evaluering av tester, testadministrering, skåring og tolking og rapportskriving og tilbakemelding. Dette gjenspeiler hvem retningslinjene er rettet til for; de som kjøper og har tesmaterialer, de som er ansvarlig for å velge ut tester og avgjøre hvordan tester skal brukes, de som administrerer, tolker eller scorer tester, de som gir råd til andre på bakgrunn av testresultater og andre som er involvert i prosessen rundt rapportering av testresultater og å gi tilbakemeldinger til de som har blitt testet. Det presiseres også i ITCs retningslinjer at organisasjoner bør skissere en klar politikk i forhold til testing. Denne bør blant annet inneholde spesifiseringer av ansvar og kvalifikasjoner hos hver enkelt testbruker (ITC, 1999).

Et av punktene i å følge god praksis ved bruk av tester er å overveie i tilstrekkelig grad spørsmålet om rettferdighet i testing. Rettferdighet er, som allerede nevnt, et viktig etisk prinsipp, men det er også et komplisert prinsipp. Hva rettferdig testbruk kan innebære utdypes i neste avsnitt.

Rettferdighet og bruk av tester.

Rettferdighet er av mange sett som det mest grunnleggende etiske prinsippet (Bandura, 1991), og er også et prinsipp som er viktig ved bruk av tester. Rettferdighet kan dekke en stor del av det vi vil referere til som etisk relevant, og kan blant annet handle om rettferdighet av beslutninger, rettferdige prosedyrer eller informasjonsrettferdighet (Brockner & Wiesenfeld, 1996). Slik sett kan rettferdighet i testbruk handle om alt fra at metodene som brukes diskriminerer på riktig måte (høy prediktiv validitet), til informasjonen som gies til kandidaten og at kandidaten føler seg godt behandlet. Rettferdighet er et sosialt definert begrep som ikke har én enkelt definisjon, men heller flere ulike betydninger (SIOP, 2003). Derfor kan gjerne én og samme handling defineres som både rettferdig og urettferdig, avhengig av hva som vektlegges. Selv om de fleste vil være enige i at det er viktig at testbruk er rettferdig, kan det dermed være noe mer uenighet om hva dette innebærer.

I "Principles for the validation and use of personell selection procedures" (SIOP, 2003) diskuteres relevansen av ulike sider av rettferdighet i seleksjonsprosedyrer. Det vises da til fire ulike betydninger av begrepet rettferdighet; like resultater på tvers av grupper, likebehandling av alle kandidater, like læringsmuligheter og fravær av prediktivt skjevheter (*bias*). Det konkluderes med at ingen av disse er en definisjon på rettferdighet, men likebehandling, prediktive skjevheter og å undersøke for skjevheter dersom subgruppe forskjeller observeres er viktige momenter å vurdere for seleksjonsprosedyrer. Det presiseres også at det er konsensus om at likebehandling er viktig, men ikke om hva det innebærer. En ting som gjør dette vanskelig er at likebehandling innebærer at det gjøres rimelige tilpasninger ovenfor personer med aktuelle handikap, men det kan være vanskelig å si hva en rimelig tilpasning er.

I ITCs retningslinjer innebærer "å overveie i tilstrekkelig grad spørsmålet om rettferdighet i testing" at en skal gjøre "det en rimeligvis kan for å " forsikre seg om at testene passer til de gruppene den brukes på , er uten skjevheter og at det finnes validitetsdokumentasjon for slik den er tenkt brukt i de ulike gruppene (ITC, 1999) . En grunnleggende forutsetning for å kunne forsvare bruken av en gitt metode (test) er at den predikerer jobbprestasjon og at den er egnet til de gruppene den brukes på. Dersom for eksempel et testledd betyr noe annet for noen personer enn det som er meningen kan det være urettferdig siden de da i praksis svarer på ulike spørsmål. Det samme gjelder dersom man skårer ulikt på grunn av ulik score på for eksempel sosial

ønskverdighet når det ikke er dette som skal måles. Å unngå slike skjevheter er dermed et viktig ledd i etisk forsvarlig testbruk. Det kan være fornuftig å ta hensyn til metodens akseptabilitet, men akseptabilitet er ikke en erstatning for validitet (SIOP, 2003).

Ovenfor har jeg forsøkt å klargjøre hva etikk er og hvordan det er relatert til bruk av psykologiske tester. Videre i dette kapittelet vil jeg presentere noen deskriptive teoretiske rammeverk som forsøker å gi svar på hvordan vi forholder oss til etiske spørsmål generelt, og avslutningsvis noen normative rammeverk som sier noe om hvordan vi kan gå frem for å øke sjansene for å ta gode etiske beslutninger.

Deskriptiv etisk teori

De deskriptive teoriene som presenteres her forsøker å si noe om hvordan og hvorfor etiske beslutninger taes. Først beskrives noen teorier som forsøker å gi svar på hvordan vi tar beslutninger, blant annet om det er på et rasjonelt eller intuitivt grunnlag. Deretter beskrives en modell som har et litt annet perspektiv; Banduras sosialkognitive teori. Til slutt utvides perspektivet til å inkludere faktorer som er foreslått å være moderatorer for beslutningsprosessene. Disse inkluderer både individuelle, organisatoriske og spørsmålsavhengige faktorer.

Rasjonelle og intuitive modeller. Et grunnleggende deskriptivt spørsmål er i hvilken grad våre etiske beslutningsprosesser er rasjonelle eller mer intuitive. I intuitive teorier antas det at vi hovedsaklig reagerer intuitivt i møte med etiske problemer. De fleste av modellene som beskriver etisk beslutningsprosesser er derimot rasjonelle, det vil si at de fokuserer på de kognitive vurderingene vi gjør i møte med etiske utfordringer. Disse er gjerne basert på Rests firekomponentmodell.

Rests firekomponentmodell. En av de mest anvendte modellene for moralsk handling er Rest sin firekomponentmodell (Rest, 1986). Denne modellen forsøker å gi svar på hva som har skjedd når noen handler moralsk riktig, og beskriver fire hovedtyper av psykologiske prosesser som må forekomme for at moralsk atferd skal skje (Rest, 1986, s 3). Den første komponenten i firekomponentmodellen innebærer å tolke situasjonen med tanke på hvilke handlingsalternativer som finnes og hvordan hver handling kan påvirke andre. Dette inkluderer å se om en kommer til å bryte etisk normer og prinsipper som beskytter samfunnet som helhet. Den neste komponenten

innebærer å gjøre en vurdering av hvilken handling som er den riktige. Her må en eventuelt prioritere dersom ulike etiske verdier er i konflikt. Den tredje komponenten går ut på å ta beslutninger om å gjøre det som er moralsk riktig ved å sette moralske verdier foran egne personlige verdier. Komponent nummer fire er at personen må ha styrke nok til å gjennomføre handlingen, også til tross for eventuelle hindringer. Rest (1986) poengterer at dette er fire uavhengige prosesser og at en person som er flink på den ene ikke nødvendigvis lykkes med andre komponenter. Han skriver også at det ikke nødvendigvis er slik at disse komponentene opptrer i en slik lineær rekkefølge; en persons vurdering av hva som er moralsk riktig (komponent 2) kan for eksempel også påvirke hvordan denne tolker situasjonen (komponent 1) (Rest, 1986). Poenget i denne modellen er at for at en person skal gjøre det som er moralsk riktig må han eller hun være i stand til å utføre alle disse komponentene eller underprosessene. Dermed er teorien en mellomting mellom deskriptiv og normativ; den svarer delvis på hva som skjer i praksis, og delvis på hvordan etiske problemer bør løses. Dette kan være noe av grunnlaget for kritikken fra de som argumenterer for at rasjonelle teorier innebærer en rasjonelt skjevhet.

Haidts sosial intuitive modell. Et eksempel på en intuitiv modell er Haidts sosial intuitive modell (2001, min oversettelse). Haidt (2001) argumenterer eksempelvis for at de rasjonelle vurderingene skjer kun i ettertid dersom vi blir bedt om å forklare handlingene våre, eller i spesielt kompliserte situasjoner. I utgangspunktet handler vi, i følge Haidts sosial intuitive modell (2001), intuitivt. De rasjonelle prosessene som firekomponentmodellen og lignende modeller beskriver er derfor i følge Haidt feil, eller i det minste irrelevante. Resonneringsprosessen som disse beskriver brukes ikke for å få svar på spørsmål, men for å begrunne de vurderingene vi allerede har gjort.

Kitcheners modell over etisk begrunnelse. En modell som beskriver forholdet mellom intuitive og rasjonelle etiske vurderinger er Kitcheners modell over etiske begrunnelser (1984). Denne modellen går ut på at det er to hovednivåer av moralsk argumentasjon; det intuitive nivået og det kritisk-evaluerende nivået. Disse er hierarkisk relatert. Våre umiddelbare reaksjoner og vurderinger på det intuitive nivået er basert på fakta om situasjonen og dagligdags moralsk fornuft (ordinary moral sense), som igjen er basert på tidligere etisk kunnskap og erfaring. Kitchener (1984)

argumenterer for at dersom denne intuitive vurderingen svikter, eller vi blir bedt om å begrunne våre vurderinger vil vi gå over til det kritisk-evaluerende nivået. Dette nivået består igjen av tre lag med begrunnelser i økende generell og abstrakt form. Det første er regler, profesjonelle retningslinjer, lover og lignende. Det neste laget er etiske prinsipper som autonomi, unngå å skade andre og rettferdighet. Det mest abstrakte og generelle nivået er etisk teori. Hovedpoenget i Kitcheners modell er at vi først vil forsøke å begrunne våre vurderinger ut fra det første nivået, men beveger oss oppover i hierarkiet dersom dette ikke gir svar, eller våre svar utfordres av andre. Kitcheners modell belyser dermed forholdet mellom henholdsvis intuitivt og rasjonelt begrunnede etiske valg.

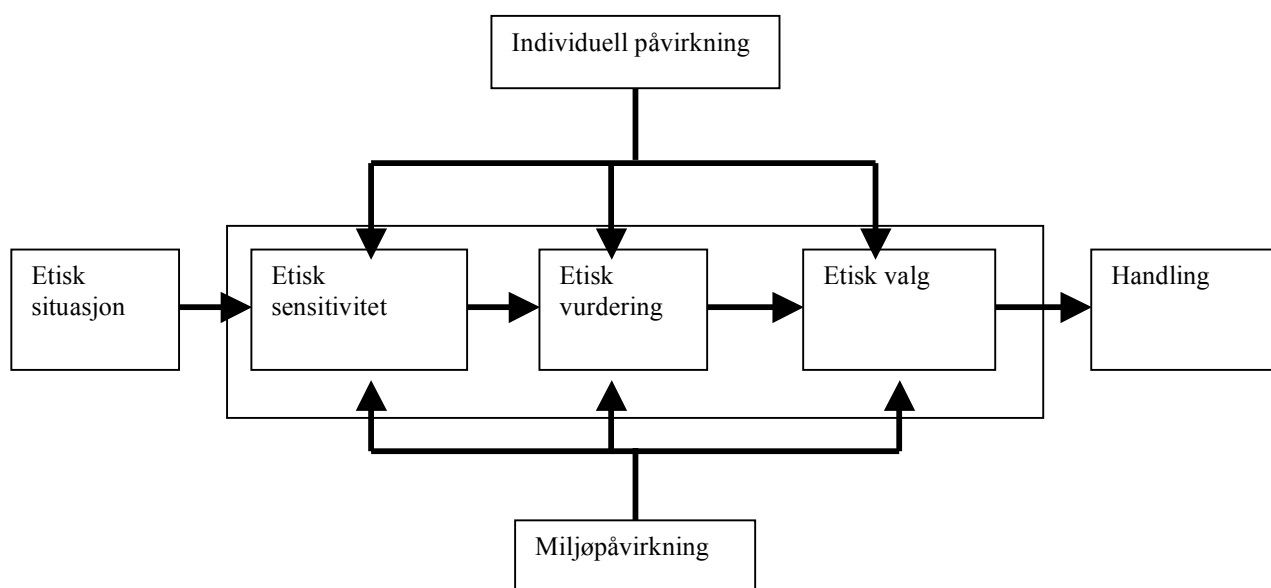
Banduras sosialkognitive teori. Banduras sosialkognitive teori ser som hovedgruppen av etiske beslutningsteorier moralsk handling som en interaksjon av personlig og sosial påvirkning (1991). I denne teorien anses selvsanksjoning som en viktig grunn til at vi handler i tråd med moralske standarder. Det pekes på flere mekanismer for deaktivering av selvsanksjoner ved umoralsk handling, både relatert til hvor vidt vi har handlet kritikkverdig, skadeligheten av konsekvenser og sider ved offeret (Bandura, 2002). Heldige sammenligninger, ignorering og mistolking av skade, dehumanisering og omfordeling og spredning av ansvar er noen av de mekanismene som nevnes. Bandura (2002) poengterer at det skjer flere umoralske handlinger som følge av dette ”fenomenet” enn av rebelskhet. Bandura (2002) konkluderer med at på grunn av de mange mekanismene for å frakoble oss selv fra moralsk ansvar er det nødvendig med sikkerhet bygget inn i våre sosiale systemer i tillegg til personlige standarder.

Samtlige av modellene som er presentert så langt er ment å si noe om hvilke prosesser som settes i gang når vi møter etiske situasjoner, og også hvordan forholdet mellom disse prosessene kan være. Videre vil noen teorier som bygger videre på dette, men i tillegg foreslår moderatorer som er av betydning for de ulike prosessene, bli beskrevet.

Faktorer som påvirker beslutningsprosessene. Det finnes en flere modeller som ser etisk beslutningstaking fra et mer helhetlig perspektiv, og som inkluderer sider ved personen, miljøet og/ eller det etiske spørsmålet i seg selv som moderatorer for beslutningsprosessen. Denne prosessen beskrives enten som en helhet, eller som

ulike delprosesser tilsvarende de Rest (1986) beskriver. Noen inkluderer i tillegg en prosess der en evaluering av beslutningens konsekvenser får betydning for fremtidige beslutninger (Ferrell & Gresham, 1985) Siden mange av disse modellene er forholdsvis like har jeg valgt å heller presentere en generell oversikt over disse enn enkeltmodeller. Basert på en gjennomgang av ulike modeller, illustrerer Wittmer (2001) hovedtrekkene i disse modellene slik:

Figur 2. En generell atferdsmodell for etisk beslutningstaking. Gjengitt etter Wittmer (2001). *Ethical Decision-Making*. In T. L. Cooper (Ed.), *Handbook of Administrative Ethics* (Vol. 2). New York: Marcel Dekker.

Eksempler på individuelle påvirkningsfaktorer er kunnskap, verdier, holdninger, intensjoner og moralsk utviklingsnivå (Ferrell & Gresham, 1985). Bommer, Gratto, Gravander & Tuttle (1987) presenterer en mer detaljert liste over moderatorer og inkluderer også blant annet personlighet, demografiske variabler, selv konsept, livserfaring og status som relevante individuelle egenskaper. I en review studie av empiriske undersøkelser fant O'Fallon & Butterfield (2005) at kjønn, etisk filosofi, kognitiv moralsk utvikling, kontrollplassering (*locus of control*), machiavellisme og religion var de individuelle faktorene som hadde mest effekt av på etiske beslutningsprosesser.

Ferrell & Greshams modell (1985) innebærer to former for miljøfaktorer; signifikante andre og muligheter. Muligheter inkluderer etiske retningslinjer, organisasjonspolitikk og belønning/ straff. Bommer et al. (1987) legger også til ulike

verdier som finnes i det sosiale miljøet, henholdsvis yrkes – og arbeidsmiljø. Spesifikke faktorer som nevnes i yrkesmiljøet er profesjonsregler, lisenskrav og profesjonelle møter (Bommer, et al., 1987). Belønninger og sanksjoner, etisk klima/kultur og etiske regler er de organisasjonsfaktorene som har fått mest empirisk støtte (O’Fallon & Butterfield, 2005). O’Fallon & Butterfield (2005) påpeker også at selv om mange av de deskriptive etiske modellene har et interaksjonsperspektiv, er det få studier som inkluderer moderatorer i sine undersøkelser. Dermed vet vi lite om sammenhengen mellom de ulike variablene som nevnes.

En modell som legger til et ekstra element er Jones (1991) problemavhengige teori (min oversettelse) hvor også sider ved selve spørsmålet som vurderes inkluderes i modellen. Denne teorien skiller seg ut ved å vektlegge sider ved selve spørsmålet som skal vurderes; definert som spørsmålets moralske intensitet som moderator i prosessen. Ifølge Jones (1991) inkluderer konstruktet moralsk intensitet seks komponenter: konsekvensenes styrke/ intensitet, sosial konsensus, sannsynligheten av effektene, nærhet i tid (til konsekvensene starter), nærhet (sosial, kulturell, fysisk til ofre) og konsentrasjon av effekten. Ifølge modellen vil spørsmålets moralske intensitet ha betydning for utførelsen av alle Rests fire komponenter (Jones, 1991). Empiriske undersøkelser har gitt støtte til at moralsk intensitet, spesielt sosial konsensus og konsekvensenes styrke, påvirker den etiske beslutningsprosessen (O’Fallon & Butterfield, 2005).

De deskriptive teoriene som er presentert har ulikt fokus, mens sier alle noe om hvordan vi gjør etiske vurderinger, og om bakgrunnen for moralsk eller umoralsk handling. En forutsetning for at alle disse modellene skal være gyldige er imidlertid at personen først oppdager eller er sensitiv ovenfor et etisk problem. Dette er også utgangspunktet for de normative modellene som blir presentert i neste avsnitt.

Normativ modeller for etisk beslutningstaking

Normativ etisk teori beskriver hvordan etiske beslutninger *bør* taes eller hva som er etisk *riktig* å gjøre, i motsetning til deskriptive teorier som fokuserer på hvordan beslutninger taes i praksis. Den normative modellen som vil presenteres her handler altså om hvordan vi *bør* gå frem for å ta best mulige etiske beslutninger.

Det første en må gjøre i møte med en etisk situasjon å være sensitiv ovenfor at situasjonen reiser et etisk og moralsk spørsmål (Bersoff, 2008). Deretter må vi, ifølge Bersoff (2008), vite hvilke kilder som er tilgjengelige for å løse disse problemene, for

eksempel yrkesetiske retningslinjer. Som han selv påpeker er likevel dette ikke nok siden slike retningslinjer gjerne er vagt formulert, og ikke gir tilstrekkelige veiledning til å løse mer komplekse situasjoner der flere verdier står mot hverandre. Da må det mer komplekse prosesser til. Nedenfor vil en strategi forslått av Lefkowitz (2003) presenteres som et forslag til hvordan dette kan løses.

Lefkowitz (2003) sin strategi er basert på teori og empiri om moral psykologi og etisk teori. Strategien som beskrives har tre stadier. Målet med det første stadiet er forebygging; ved å forvente problemer kan vi hindre dem i å oppstå. Dette stadiet innebærer blant annet å kjenne til etiske retningslinjer og lover og å være generelt på vakt ovenfor mulige etiske problemer. Stadie nummer to er en forhåndsrevisjon av beslutningene som taes. Ved å reflektere rundt egne verdier, vanlige feil og det generelle grunnlaget for vurderingene kan en bli sensitiv ovenfor potensielle fallgruver og dermed unngå disse. Det siste stadiet består av en ganske kompleks modell med 11 steg for å gjøre etiske beslutninger og å utføre moralske handlinger. Disse oppsummeres i fire hovedkategorier; problemidentifikasjon, informasjonssamling, problemanalyse og valg og å gjennomføre handlingen (Lefkowitz, 2003). Problemidentifikasjon innebærer å bestemme om problemet er etisk og å forstå strukturen og kompleksiteten i problemer. Å samle riktig informasjon og vurderes dennes kvalitet og vurdere problemets alvorlighet inngår i informasjonssamling. Videre må problemet omformuleres til etisk formulering; hvilke etiske regler kommer en for eksempel til å bryte? Deretter bør en undersøke om det finnes en klar løsning på problemet, for eksempel i aktuelle etiske retningslinjer. En må også tilkjenne egne systematiske feil, antakelser og verdier som er aktuelle. Etter å ha listet mulig løsninger og konsekvenser er en klar for evaluere disse og å ta et valg. Lefkowitz (2003) påpeker her at det perfekte valget sannsynligvis ikke finnes; da hadde vi ikke trengt hele denne prosessen. Til slutt gjenstår det å implementere den valgte handlingen og å evaluere denne i ettertid.

Disse stadiene tydeliggjør hvordan prosessen med å ta etiske beslutninger består av en rekke vurderinger, og at det er ulike forutsetninger eller faktorer som skal til for å gjøre gode etiske vurderinger i de ulike stadiene. For å ta gode beslutninger må en for eksempel ha kunnskap for å vurdere konsekvenser av ens handlinger, og ha selvinnsett til å forstå om en handler ut fra egeninteresse. Beslutningene vil også preges av beslutningstakerens verdier ved at de påvirker prioriteringene som gjøres.

Og som blant annet Jones (1991) vektlegger; prosessen forutsetter at man er våken for mulige etiske utfordringer i utgangspunktet.

Vi kan legge merke til at det er rasjonelle prosesser som beskrives her; det vektlegges at en i størst mulig grad skal gjøre bevisste vurderinger i alle fasene av prosessen. Selv om flere har argumentert for at de rasjonelle modellene ikke beskriver dagligdagse etiske beslutninger på en god måte, ser det ikke ut til å finnes normative modeller som argumenterer for intuitiv beslutningstaking. Dersom disse skal forsvares må det være ut fra begrenset kapasitet og praktiske hensyn; vi er ikke i stand til å vurdere alle problemer så grundig som disse normative modellene foreslår. Som Lefkowitz (2003) også er inne på er det heller gjerne ikke nødvendig; vi finner gjerne svaret før alle de 11 stegene som ble beskrevet ovenfor er gjennomgått. Å gjennomgå alle disse er kun nødvendig ved mer komplekse situasjoner. Ved å følge Lewkowitz' første stadie for å forebygge - og være sensitiv ovenfor etiske problemer vil disse forhåpentligvis være sjeldne.

Oppsummering av teori

Bruk av psykologiske tester i rekrutteringssammenheng kan bidra til å øke treffsikkerheten ved ansettelse, men er også forbundet med en rekke etiske utfordringer. Etiske situasjoner innebærer at vi gjør valg som har signifikante konsekvenser for andre, eller som truer etiske prinsipper (Wittmer, 2001). Testbruk er etisk relevant fordi testene gjerne brukes til å ta viktige beslutninger, og er også forbundet med prinsippene om blant annet rettferdighet, å unngå skade på personer og respekt for folk. Det finnes både deskriptive og normative etiske teorier som sier noe om hvordan vi henholdsvis i praksis og ideelt sett forholder oss til etiske situasjoner. Etiske retningslinjer er én form for normativ teori og kan, i følge deskriptiv teori, være sensitiviserende ovenfor aktuelle etiske situasjoner. De internasjonale ITCs retningslinjer for testbruk er et eksempel på slike retningslinjer. Disse beskriver hvilken kompetanse personer som bruker bør ha, og hvordan denne kommer til uttrykk gjennom spesifikke atferdskriterier (ITC, 1999).

Det finnes to hovedgrupper av etiske teorier; intuitive og rasjonelle. Det ser ut til at vi gjør intuitive vurderinger av kjente og "enkle" situasjoner, mens mer komplekse og nye situasjoner krever mer rasjonelle beslutningsprosesser. Slike prosesser består av flere mindre vurderinger og valg som til sammen avgjør om personen gjør en moralsk handling eller ikke. Disse beskriver gjerne som etisk

sensitivitet, etiske vurderinger, etiske valg og til slutt handling. Både individuelle, organisatoriske og problemavhengige faktorer kan påvirke disse prosessene. Selv om vi har en tendens til å reagere intuitivt i møte med etiske situasjoner, er rasjonelle beslutningsprosesser der vi gjør bevisste vurderinger ansett som den tryggeste måten å gjøre etiske vurderinger på når viktige etiske beslutninger skal taes. For å forebygge etiske problemer bør en derfor være sensitiv ovenfor når mer grundige prosesser bør benyttes.

Metode

Datagrunnlaget for denne oppgaven består av 5 intervjuer med personer fra ulike bedrifter som bruker tester i rekrutteringsprosesser. Det er brukt en kvalitativ tilnærming med grounded theory som metode. I det følgende kapittelet vil jeg først si litt om hva mitt utgangspunkt for å skrive denne oppgaven er. Deretter vil jeg beskrive grounded theory og hvilke metodiske valg jeg har gjort underveis i prosessen ut ifra det utgangspunktet jeg har hatt. I den grad det lar seg gjøre vil jeg følge en kronologisk disposisjon som gjenspeiler rekkefølgen på de spørsmålene som har vært aktuelle i de ulike fasene. Til slutt diskuteres noen relevante forskningsetiske spørsmål og hvordan disse er tatt hensyn til.

Paradigmatisk utgangspunkt

De grunnleggende antakelsene forskere har i forhold til hvordan verden ser ut har betydning for hvordan de mener at forskningsresultater bør leses og for de metodiske valgene som gjøres. Derfor vil jeg først forsøke å klargjøre mitt perspektiv i forhold til disse spørsmålene. Ontologiske spørsmål besvarer hvordan vi mener verden ser ut og hva vi kan vite om den. Et typisk spørsmål er da om det finnes en objektiv virkelighet som vi kan avdekke. Epistemologi handler om hvordan vi kan vite noe om verden. Er det for eksempel mulig å forstå verden fullt ut? Er forskningsresultater bare tolkninger på lik linje med andre ideer om hvordan ting er?

Det har etter hvert utviklet seg flere retninger innenfor grounded theory og disse illustrerer ulike svar på epistemologiske og ontologiske spørsmål. Grounded theory kan deles inn i tre hovedretninger; Glasers klassiske tilnærming, Strauss & Corbin sin tilnærming og Charmaz sin konstruktivistisk tilnærming.

Glaser tar utgangspunkt i at forskningsresultater og koder og konsepter kan oppdages av forskeren. Det antas at gjennom abstraksjon kan man komme frem til teori som er fri fra tid og sted (Glaser, 2003). Dermed er de latente mønstrene som man kommer frem til gjennom konseptualiseringen er, ifølge Glaser, alltid relevant (2004, avsnitt 65). Forskerens påvirkning er som andre variabler relevant dersom den fremstår slik, men skal ikke antas å være det i utgangspunktet (Glaser, 2003). Han vektlegger konstant modifisering og utvikling av kategorier, ”i GT forskning ender aldri modifikasjonen” (Glaser, 2001, s. 5, min oversettelse). Idealet er som vi ser at forskeren gjennom nøyaktig og nøytral forskning kan oppdage universelle mønster.

Glaser blir gjerne karakterisert som postpositivist, eller til og med som positivist (Bryant & Charmaz, 2007; Glaser, 2004). Selv argumenterer han derimot mot dette, og mener at slike paradigmer er irrelevant for grounded theory siden teoriene uansett skal være fri fra tid og sted (Glaser, 2004). Han tar likevel avstand fra det konstruksjonistiske perspektivet (Glaser, 2004).

Den retningen som står i skarpest kontrast til Glaser er Charmaz og hennes symbolsk interaksjonistiske perspektiv. Der antas det at forskningsresultatene skapes i interaksjon mellom forsker og den som det forskes på (Charmaz, 2006). Hun skriver at ”vi er en del av den verdenen vi studerer og dataene vi samler. Vi skaper våre grounded teorier...” (Charmaz, 2006, s. 10, min oversettelse).

Strauss og Corbins perspektiv representerer en mellomting mellom disse to ytterpunktene. De tar utgangspunkt i at konsepter og ideer forskeren kommer frem til blir oppfunnet, men at de korresponderer til noe i den virkelige verden. ”Selv om vi ikke skaper data, skaper vi teori av data.” (Strauss & Corbin, 1998, s. 56, min oversettelse). Denne virkeligheten er imidlertid i stadig utvikling, og kunnskap om den vil derfor alltid være midlertidig (Strauss & Corbin, 1998). Når det gjelder målet med forskningen og hva vi kan vite innebærer deres perspektiv at vi kan aldri vite alt, men forhåpentligvis få en bedre forståelse av hvordan verden virker (Strauss & Corbin, 1998). Selv litt forståelse kan da utgjøre en forskjell. (Strauss & Corbin, 1998, s. 56). Deres perspektiv er blant annet inspirert av interaksjonisme og pragmatisme (Corbin & Strauss, 2008)

Det som er nærmest mitt syn her Corbin og Strauss sitt perspektiv; jeg tror ikke som Glaser at teori blir oppdaget, men heller ikke som Charmaz at den blir skapt. Som Corbin & Strauss antar jeg at det finnes en objektiv virkelighet, men at min teori vil være en fortolkning av denne. Konsepter og koder skapes av forskeren fordi de er fortolkninger av data. På den annen side er målet at mine tolkninger i størst mulig grad skal reflektere en eksisterende virkelighet og at funnene skal ha en nytteverdi utover den spesifikke konteksten de kommer fra.

Valg av tilnærming og metode

Hovedgrunnen til at en kvalitativ tilnærming ble valgt for denne oppgaven ligger i forskningsspørsmålets natur. Formålet med denne oppgaven er å utforske et tema som det finnes forholdsvis lite forhåndskunnskap om; hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken. Siden jeg ikke hadde spesifikke

hypoteser eller teorier som jeg ønsket å teste ut, var det ønskelig med en bredest mulig tilnærming og mulighet til å stille åpne spørsmål. Siden en kvalitativ tilnærming gir anledning til nettopp dette var det derfor best egnet i dette tilfellet. Andre metoder som for eksempel spørreskjema hadde i mindre grad gitt rom utforskning, og i større grad blitt uttesting av hypoteser. Som allerede nevnt ble grounded theory valgt som metode, og datamaterialet kommer fra intervjuer. Disse valgene vil bli begrunnet videre i de neste avsnittene.

Grounded theory. Grounded theory er en induktiv metode der en gjennom konstant sammenligning med data forsøker å skape teori som i størst mulig gjenspeiler virkeligheten, og som derfor gir relevant innsikt i forhold til temaet og å guide handling (Strauss & Corbin, 1998). Innenfor grounded theory er man opptatt av relevans; målet er at data etter hvert vil ”fortelle” hva som er relevant å fokusere på. Det er derfor et poeng at man skal fokusere på spørsmål som oppleves som relevant for utvalget, i motsetning til å ha et forhåndsbestemt fokus. Grounded theory egner seg derfor godt når man ikke har spesifikke problemstillinger som skal undersøkes og var velegnet for å utforske det åpne forskningsspørsmålet jeg hadde.

Abstraksjon er også en viktig del av grounded theory; målet er at man gjennom å abstrahere konsepter som beskriver innholdet i datamaterialet skal utvikle teori. Det er altså meningen at forskningen skal lede til noe mer enn ”bare” rene beskrivelser av et fenomen (Strauss & Corbin, 1998). Dette skjer gjennom en induktiv prosess der en beveger seg fra data og oppover til mer abstrakte nivåer og konsepter (Bryant & Charmaz, 2007). Når disse så kobles sammen igjen gjennom forklarende utsagn eller forhold blir det teori (Strauss & Corbin, 1998).

Det skilles mellom formal og substansiell teori. Formal teori er teorier om konsepter som ikke er begrenset til en spesifikk kontekst eller empirisk område (Glaser, 2003). Substansielle teorier er derimot teorier for en spesifikk situasjon i en spesifikk kontekst (Glaser, 2003). Målet mitt med denne oppgaven var å utvikle en substansiell teori; jeg ønsket å skape en teori om hvordan testbrukerne forholder seg til etiske problemstillinger ved bruk av tester ved rekruttering. Dette vil være en substansiell teori fordi den er begrenset til testbruk og rekruttering, i motsetning til etikk generelt.

Intervju. Jeg valgte å bruke intervju som metode for å samle inn data. Dette er ikke en forutsetning for å bruke GT, men likevel det mest vanlige. Kvale (2007, s. 44) skriver at ”det kvalitative intervjuets fortrinn er dets åpenhet”. For meg var det viktig med både åpenhet til å gå i dybden på temaet, og åpenhet til å kunne starte bredt og å gjøre tilpasninger etter hvert. Videre er ”Intervjumetoden (...) spesielt egnet når man ønsker å undersøke hvordan mennesker forstår sin egen verden” (Kvale, 2007, s. 61). Intervjuing gir tilgang til konteksten av personers atferd og gir dermed forskeren en måte å forstå meningen med den atferden (Seidman, 2006). Dette passet sammen med at formålet med studien ikke bare var å finne ut hvordan personene handlet, men også hvorfor og hvordan de forklarte dette. Til sammen gjorde dette at det å bruke intervjuer ble et naturlig valg for denne studien.

Kvalitative intervjuer kan variere med tanke på graden av struktur (Gillham, 2000). Det mest vanlige er semistrukturerte intervjuer. Semistrukturerte intervjuer er best egnet når man ønsker en utdypende respons (Gillham, 2000), og er derfor det jeg har benyttet. En semistrukturert intervjuguide inneholder gjerne en grov skisse over emner, samt forslag til spørsmål (Kvale, 2001). Hvordan intervjuguiden ble utformet vil bli diskutert mer i detalj senere i kapitlet.

Forhåndsstudie av litteratur

Ved bruk av andre tilnærminger sees det ofte som viktig å lese seg opp på relevant teoretisk og empirisk litteratur før en setter i gang med et forskningsprosjekt. I grounded theory argumenteres det derimot for at en bør være forsiktig med å lese om det aktuelle temaet på forhånd for å unngå å bli ledet av eksisterende teori og empiri, og dermed ende opp med å tvinge frem betydninger i data ut ifra det en på forhånd har lest. Det er noe omdiskutert hvor grensene går for hva som er å lese for mye. Strauss & Corbin (1998) argumenterer for at det først og fremst er teoretiske rammeverk en bør være forsiktig med. Poenget er at en må unngå å ”bøye” data til å passe eksisterende teori. Det en bør unngå er derfor å gå så dypt i litteraturen at en blir bundet opp og begrenset av den.

På bakgrunn av denne diskusjonen var jeg vært forsiktig med å lese litteratur som var direkte relevant for problemstillingen før jeg var kommet et stykke på vei med analysen. Likevel så jeg det som nyttig å lese noe om temaet før jeg gikk i gang med gjennomføringen av prosjektet for å ha en viss formening om hva som kunne være relevant å spørre om, og å bli mer sensitiv ovenfor mulige betydninger i data.

Det jeg leste var hovedsaklig teori om testoppbygging, retningslinjer for etisk testbruk, og om noen aktuelle utfordringer i denne forbindelsen. Empiriske undersøkelser av, og teorier om, nært beslektede tema har jeg unngått til slutten av analysefasen for ikke blir for påvirket av disse. Dette gjelder blant annet teorier og empiriske undersøkelser om etisk beslutningstaking og empiriske undersøkelser av relaterte problemstillinger.

Gjennomføring

En sentral egenskap ved grounded theory er at det fokuseres på nærhet mellom data og teoriutvikling (Strauss & Corbin, 1998). Dette innebærer at en beveger seg frem og tilbake mellom felt og analyse i stedet for å arbeide med de i separate faser. Målet med dette er å sørge for at analysene er mest mulig i tråd med datamaterialet, og at det som blir fokus i analysen faktisk er relevant, og ikke påtvunget. Gjennom slik konstant sammenligning får en også mulighet til å fokusere intervjuguide og utvalg mer etter hvert som en ser hvor en mangler data.

På bakgrunn av dette foregikk derfor arbeidet med å rekruttere informanter, utvikling av intervjuguide og analysering litt om hverandre. Utvalget består som nevnt av fem informanter. De to første informantene ble kontaktet omtrent samtidig, men med nok tid i mellom til å starte kodingen av det første intervjuet før det neste ble utført. Etter disse to intervjuene gikk det mer tid før jeg kom i kontakt med den tredje informanten. Deretter arbeidet jeg litt med disse intervjuene før jeg igjen kom i kontakt med de to neste omtrent samtidig. Det gikk noen dager i mellom gjennomføringen av disse slik at det var litt tilpasningsmuligheter der også.

Utvalg og kontaktfase. Teoretisk utvelgelse er viktig i grounded theory. Det er basert på å gjøre sammenligninger, og innebærer at datainnsamlingen drives av konseptene en kommer frem til (Strauss & Corbin, 1998). Hensikten med denne metoden er å øke mulighetene for å oppdage variasjon i konseptene og å gjøre kategoriene ”tette” med tanke på egenskaper og dimensjoner (Strauss & Corbin, 1998). I starten er derimot utvelgelsen gjerne mer åpen (Strauss & Corbin, 1998).

Jeg begynte med å kontakte et utvalg av personer som administrerte tester i bedrifter som jeg visste (hovedsaklig via informasjon fra bekjente eller på bedriftenes hjemmesider) brukte tester. Jeg kontaktet også noen bedrifter som jeg ikke visste om brukte tester. Bedriftene ble kontaktet via e-post og/ eller telefon. Etter anbefaling fra

NSD ble forespørselen om å delta videresendt fra leder til aktuelle informanter. De som sa seg villig til å delta kontaktet igjen meg direkte, dette for å bevare deres anonymitet. Grunnen til denne fremgangsmåten er at jeg måtte gå via arbeidsgiver for å få tillatelse fra denne for å utføre intervjuene, mens arbeidsgiver ikke nødvendigvis har anledning til å gi ut ansattes kontaktinformasjon.

Etter hvert la jeg til noen kriterier for hvem jeg søkte etter ut fra de konseptene jeg hadde kommet frem til underveis i analysen. Etter å ha kodet de første intervjuene kom det frem at en relevant forskjell kunne være mellom rekrutteringsfirma versus de som jobbet med rekruttering til egen organisasjon fordi rekrutteringsselskapene i større grad er avhengig av å selge seg selv og at flere valg taes sammen med kunden. På grunn av at sertifiseringskurs arrangert av testleverandøren ofte er en viktig, eller den eneste, opplæringen testbrukeren har hatt og derfor påvirker konsulentens holdninger anså jeg det også som relevant å finne informanter som brukte tester fra ulike leverandører. Dette ble jeg observant ovenfor etter at en av informantene refererte til at ”det er ikke i leverandørens begrepsapparat”.

Informantene representerer flere ulike stillinger. Innledningsvis søkte jeg etter personer som ”administrerer tester”, meningen var å intervju ”operative” testbrukere. Med testbruker mener jeg personer som blant annet administrerer og gir råd på bakgrunn av tester eller bruker tester til å ta beslutninger. Det finnes imidlertid også flere andre definisjoner på hva en testbruker er, noe jeg vil komme tilbake til senere i oppgaven. Etter hvert ble det klart at datamaterialet representerte to ulike kontekster, og jeg ba spesifikt om å få snakke med personer som ikke hadde overordnet ansvar for testbruken i den aktuelle bedriften for å fokusere utvalget til en kontekst. Selv om også informantene i denne konteksten har noe ulike titler, ser ikke titlene ut til å være relevant for det aktuelle temaet siden de hadde liten betydning for hvordan de forholdt seg til etiske spørsmål ved testbruken. Dette vil beskrives litt nærmere i resultatkapittelet, der også informantenes kontekst utdypes. For å bevare informantenes konfidensialitet vil det likevel ikke bli gitt informasjon om deres nøyaktige stillingstitler og roller.

Utforming av intervjuguide. I grounded theory anses det som viktig at en intervjuguide bør være mest mulig åpen for ikke å tvinge frem data, og noen argumenterer også for at det ikke bør brukes guide i det hele tatt (Glaser, 2003). Målet er, som jeg tidligere har vært inne på, at respondentene selv i størst mulig grad skal få

mulighet til å svare på det som oppleves som relevant for dem (Strauss & Corbin, 1998).

Siden jeg bare har vært med på et par intervjuer tidligere og hadde lite erfaring med intervjusituasjoner valgte jeg å benytte meg av en intervjuguide (se appendiks A). Intensjonen var likevel ikke at intervjuguiden skulle følges slavisk, men mer at den skulle fungere som en huskeliste med forslag til spørsmål. Intervjuguiden inneholdt noen forhåndsbestemte spørsmål og temaer som jeg ville at informantene skulle snakke om, men var åpen nok til at de også selv kunne være med på å forme intervjuene. Det er viktig at spørsmålene gir respondentene rom til å svare på det som er viktig for dem (Strauss & Corbin, 1998).

For å få deltakerne til å snakke mest mulig fritt og unngå å lede frem svarene begynte jeg derfor temaene med åpne introduksjonsspørsmål av typen ”fortell meg om...” eller ”hva mener du ligger i ...?”. Målet med dette var å få deres perspektiv på hva som var relevant. Jeg valgte også å ha med noen litt mer spesifikke spørsmål som var ment som huskelapper om hva som kunne være aktuelle oppfølgingsspørsmål. Der formålet var å få vite hva som ble gjort i praksis brukte jeg spørsmål som refererte til spesifikke situasjoner i motsetning til generelle eller hypotetiske spørsmål (Kvale, 2001).

Som tidligere nevnt begynte jeg kodingen av hvert av intervjuene før jeg fortsatte med neste slik at det skulle være muligheter for tilpasning av intervjuguiden. Siden intervjuguiden ikke ble fulgt slavisk ble imidlertid mye av tilpasningene gjort i selve intervjusituasjonen, uten at intervjuguiden ble endret. For de fem første intervjuene var derfor intervjuguiden stort sett den samme, men noen mindre forandringer ble gjort. Disse tilpasningene ble gjort ut ifra hvilke spørsmål som dukket opp under koding av det forrige intervjuet, i tillegg til hva som kunne tenkes å være relevant for den aktuelle informanten.

Gjennomføring av intervjuer. Intervjuene ble utført der informantene ønsket, noe som i alle tilfellene ble i møterom på deres arbeidsplass. Avtalt varighet for intervjuene var 1 time, med unntak av et intervju hvor litt lenger tid var avtalt. I praksis varte de fleste intervjuene mellom 45 og 55 minutter, mens det lengste varte i 1t 10 min.

Det er noe omdiskutert innen grounded theory om det er riktig å bruke båndopptaker eller ikke. Det argumenteres gjerne for at det som er relevant vil stå

frem uansett, og at det derfor er unødvendig eller feil å bruke opptaker (Glaser, 2003). På grunn av min begrensede erfaring med intervjusituasjoner var det likevel et naturlig valg for meg å benytte båndopptaker under intervjuene. Slik jeg ser det var det viktig å kunne ha fokus på å stille gode spørsmål og å være sikker på at jeg forsto hva informantene sa uten å måtte fokusere på å ta notater i tillegg. Kvale (2001) nevner noen kvalitetskriterier for et forskningsintervju som blant annet innebærer at intervjuet i stor grad blir tolket mens det pågår og at en forsøker å verifisere de tolkningene en gjør underveis. Min erfaring er at dette ble lettere å følge opp det som ble sagt ved bruk av båndopptaker, og at båndopptakeren derfor hjalp meg til å gjøre bedre intervjuer.

Underveis i intervjuene forsøkte jeg å holde meg mest mulig nøytral til svarene som ble gitt. Siden spørsmål som handler om etikk kan være litt ømfintlige var det også viktig å stille spørsmålene på en mest mulig åpen måte. Alle informantene ga uttrykk for at etiske spørsmål i forbindelse med testingen var et tema de var opptatt av, og som de hadde meninger om. For å gi informantene tid til å følge opp med mer informasjon der det var aktuelt var jeg oppmerksom på å tillate pauser med stillhet. Der jeg var usikker på om jeg forstod informanten riktig brukte jeg såkalt oppklarende spørsmål, som for eksempel ” har jeg forstått deg riktig når jeg forstod det slik at....?” (Seidman, 2006). For ikke å avbryte informantene noterte jeg ned stikkord underveis som jeg ønsket at de skulle si mer om (Seidman, 2006). Ved å referere tilbake til noe de hadde snakket om tidligere fikk jeg samtidig vist at jeg fulgte med og var interessert i det som ble sagt (Seidman, 2006). Dette gjorde også at jeg i større grad kunne unngå å komme med bekreftende ”ja” eller ”mhm” underveis, noe som kan lede svarene i en bestemt retning (Seidman, 2006). For å unngå at informantene lot være å stille spørsmål eller kommentere ting på grunn av båndopptakeren ble det siste avslutningsspørsmålet stilt etter at opptakeren var slått av.

Intervjuene ble transkribert etter hvert som de ble utført. I utgangspunktet ble hele intervjuene transkribert. Jeg gjorde imidlertid noen få unntak for konkrete eksempler og historier som ble gitt når disse klart var irrelevante og/ eller de var problematiske å bruke av konfidensialitetshensyn. Pauser, ord som ble vektlagt, latter og følelser som ble uttrykt ble markert der det fremsto som relevant.

Analyse

I grounded theory er målet med analysen å bevege seg fra data og oppover til mer abstrakte nivåer og konsepter. Konsepter er byggesteinene i teori (Strauss & Corbin, 1998), og en viktig del av grounded theory analyse er å utvikle konsepter:

Ved å gi navn til fenomener fikserer vi oppmerksomhet på de, og kan begynne å sammenligne de og stille spørsmål om de. Disse spørsmålene gir oss ikke bare mulighet til å spesifisere hva vi ser, men når de tar form som hypoteser eller teorier foreslår de også hvordan fenomenene kan være relaterte til hverandre. (Strauss & Corbin, 1998, s. 102, min oversettelse)

Utvikling av konsepter gjør det mulig å komme frem til ”mer” enn rene beskrivelser som er bundet opp til tid, sted og mennesker (Glaser, 2001).

Åpen koding. Analysen startet med åpen koding og skriving av memoer. Åpen koding handler om nettopp å abstrahere data og finne konsepter. Dette gjøres ved at hendelser, objekter, handlinger som ser ut til å viktige egenskaper til felles grupperes sammen og gies navn som står for noe felles (Strauss & Corbin, 1998). I denne fasen er det viktig å være så åpen som mulig og vurdere alle mulige betydninger i data.

Under arbeidet med analysen tok jeg hovedsaklig utgangspunkt i setninger eller deler av avsnitt som hadde en felles mening. For å få nye perspektiver på data benyttet jeg også innimellom mer forhåndsbestemt oppdeling som linje for linje koding og å se etter forskjeller og likheter mellom hele intervjuer (Strauss & Corbin, 1998). I utgangspunktet ble NVIVO benyttet som analyseverktøy, men for å få se datamaterialet på flere måter laget jeg også figurer og tabeller i word og for hånd.

Aksial koding. Etter å ha kommet frem til en del konsepter gikk jeg videre til det som kalles aksial koding. Aksial koding handler om å skille ut noen kategorier som mer sentrale og så kode rundt disse. ”En kategori står for et fenomen (et problem, et tema, en hendelse) som er definert som å være av viktighet for respondentene. Et fenomen har evnen til å forklare hva som skjer” (Strauss & Corbin, 1998, s. 124, min oversettelse) .Kategorier er altså konsepter som står for fenomener. Når disse kategoriene videre relateres til subkategorier får kategoriene større forklaringssevne gjennom at subkategorier svarer på spørsmål som når, hvor, hvordan,

hvorfor og med hvilke konsekvenser fenomenet skjer (Strauss & Corbin, 1998). For eksempel får kategorien ”bruke tester med forsiktighet” større forklaringssevne gjennom subkategoriene ”testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten” og ”testresultatet er en del av totalbildet og brukes til å bli godt kjent med kandidaten”.

Selektiv koding og teoriutvikling. Selektiv koding handler om å sette sammen igjen delene (konseptene) og prøve å komme frem til en teori. Teoriutvikling er , som tidligere nevnt, selve målet med en grounded theory studie. Strauss & Corbin definerer teori som ”et sett velutviklede kategorier som er systematisk relatert til hverandre gjennom utsagn om forhold til å forme et teoretisk rammeverk som forklarer relevante sosiale, psykologiske (...) fenomener” (1998, s 22) .

Det første steget er da å komme frem til én (eller noen få) kjernekategori(er) som teorien kan bygges rundt. Andre viktige kategorier kobles deretter til denne gjennom forklarende utsagn eller forhold. Dette er essensielt for å kunne utvikle teori. Til slutt raffineres teorien ved at den sjekkes for indre sammenheng og logikk, og at en fyller inn dårlig utviklede kategorier og trimmer de som er til overs (Strauss & Corbin, 1998).

Det er ikke én spesifikk kjernekategori i den teorien jeg har kommet frem til, men flere sentrale hovedkategorier som er knyttet sammen; generell kontekst, spesifikk kontekst, oppfatninger og testbruk i praksis. Hver av hovedkategoriene har også subkategorier som utdyper disse. Til sammen utgjør disse kategoriene min teori om hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken.

Analysen begynte altså med åpen koding og endte med selektiv koding. Det var likevel ikke slik at disse tre var helt separate faser; jeg beveget meg frem og tilbake mellom disse. For eksempel kom jeg under arbeidet med aksial og selektiv koding frem til nye konsepter eller måter å tolke det jeg tidligere hadde kodet på og tok dermed et steg tilbake til åpen koding for å forbedre disse. Målet er at kategoriene etter hvert skal bli teoretisk mettet. Teoretisk metning vil si at ingen ny informasjon kommer frem ved videre koding (Strauss & Corbin, 1998). Siden det likevel alltid vil være noe ny informasjon å finne hvis en leter godt nok handler det i praksis om at det nye som kommer frem ikke ser ut til å tilføre noe særlig til forklaringen på dette tidspunktet (Strauss & Corbin, 1998). Etter fem intervjuer følte jeg at det ikke kom frem noe særlig nytt; kategoriene og forklaringen på det jeg ville undersøke forble den

samme. Derfor mener jeg disse intervjuene er dekkende i denne sammenhengen, og i forhold til den konteksten jeg beskriver i resultatkapittelet.

Forskningsetiske vurderinger

Det er en rekke etiske problemstillinger det er viktig å ta hensyn til ved samfunnsvitenskapelig forskning, og spesielt når personer er direkte involvert. Dette gjelder både med tanke på hensyn til de personene som berøres direkte av studien, samfunnsmessige konsekvenser og forskersamfunnet. Som hjelp til å vurdere hva som er god forskningsetikk har jeg tatt utgangspunkt i ”Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi ” (Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora [NESH], 2006). Jeg vil i det påfølgende avsnittet diskutere noen av de punktene som har vært mest relevante for arbeidet med denne oppgaven.

Et generelt punkt er at ”Forskere skal følge forskningsetiske normer, som krav til redelighet, upartiskhet og åpenhet for egen feilbarlighet” (s.8). Dette har jeg hatt som mål å etterleve gjennom å beskrive det som har vært mitt utgangspunkt for å skrive denne oppgaven, og å begrunne de metodiske valgene jeg har gjort underveis samt hvordan jeg har kommet frem til de resultatene jeg beskriver i oppgaven. Videre må de samfunnsmessige konsekvensene av forskningen vurderes. Forhåpentligvis vil denne oppgaven bidra til at personer som er involvert i testbruk kan ta mer informerte og bedre avgjørelser, og dermed være til nytte for alle som er involvert i testprosessen. Jeg kan ikke se at den kan ha negative samfunnsmessige konsekvenser

Som en følge av at forskningen innebærer at personer eller grupper berøres direkte av forskningen er det flere spesielle hensyn som må taes i forhold til disse. Her inngår krav om å sikre frihet og selvbestemmelse, å beskytte mot skade og urimelig belastning og å trygge privatliv og nære relasjoner. Siden studien innebar innhenting av opplysninger som indirekte kunne knyttes til enkeltpersoner er prosjektet meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste [NSD] og informasjonsskriv (se appendiks B), intervjuguide, prosedyrer for lagring og kontakt med informantene er godkjent av NSD (se appendiks C). Det ble innhentet informert samtykke av alle informantene før intervjuene startet. Informasjonsskrivet ble i tillegg til å bli sendt på e-post sammen med forespørselen om å delta også gjennomgått før selve intervjuet for å være sikker på at alle faktisk hadde lest det. Der ble det blant

annet presisert at informantene kunne trekke seg underveis eller la vær å svare på spørsmål de ikke ville svare på. Dette var også med tanke på å beskytte informantene mot eventuell belastning dersom det var spørsmål de ville unngå.

Videre må en unngå skade og alvorlige belastninger på de som utforskes. Etikk kan være et sensitivt tema da de fleste av oss vil oppleve det negativt å bli oppfattet som umoralske eller etisk uforsvarlige. Derfor har jeg lagt spesielt vekt på å ”vise respekt for verdier og holdninger hos dem som utforskes” (s. 20), ved å skille tydelig mellom beskrivelse og tolkning, og å ta deres sosiale roller med i betraktningen når disse tolkningene gjøres.

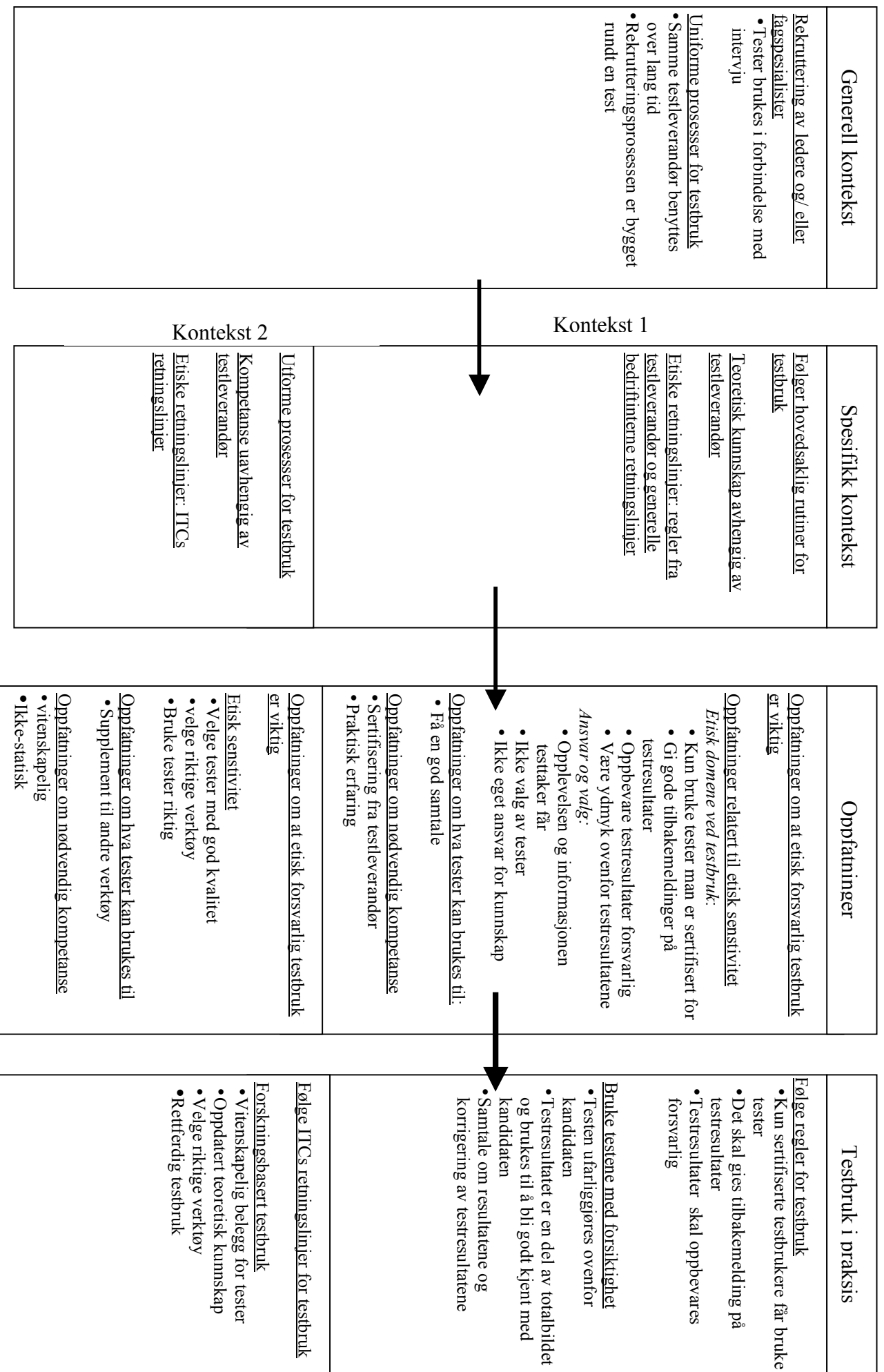
For å trygge informantenes privatliv stilles det krav til konfidensialitet og forsvarlig lagring av opplysninger som kan identifisere enkeltpersoner. For å ivareta dette har alt datamaterialet blitt anonymisert. Kontaktinformasjon og annen informasjon som kan knytte personer til datamaterialet oppbevares nedlåst separat fra datamaterialet, og denne informasjonen har kun jeg hatt tilgang til. Dette vil også slettes så snart oppgaven er ferdig. Lydopptak av intervjuene ble slettet så snart de var ferdig transkribert. Organisasjoner har også rett til å ikke få offentliggjort informasjon om seg selv. Derfor har jeg som tidligere nevnt også innhentet samtykke fra informantenes arbeidsgiver, og også anonymisert organisasjonene.

Resultater

I dette kapitlet vil jeg presentere de resultatene jeg har kommet frem til gjennom analysen av intervjuene. Informantene var fem personer som bruker tester i forbindelse med rekruttering. Tre av informantene er ansatte i rekrutteringsselskaper, mens to rekrutterer til bedriften de jobber i.

Alle informantene representerer en felles, generell kontekst. Denne generelle konteksten er grunnlaget for to mer spesifikke kontekster; kontekst 1 som er mest vanlig og en kontekst 2 som er mindre vanlig. Testbrukerne i disse to spesifikke kontekstene har en del ulike oppfatninger og bruker testene annerledes, noe som kan sees i sammenheng med de ulike kontekstene personene befinner seg i. På den annen side finnes det også noen fellestrekk og enigheter mellom disse to, som kan sees i lys av den felles, generelle konteksten de er i.

Resultatene av denne studien oppsummeres i modellen på neste side (figur 3). Modellen viser først sider ved den generelle konteksten, deretter de to mer spesifikke kontekstene, og så oppfatninger testbrukerne i de to ulike kontekstene har som er relevant for hvordan testbrukerne forholder seg til etisk testbruk. Den siste kolonnen viser en oversikt over sentrale trekk ved hvordan testene brukes, med tanke på etiske spørsmål. Disse bygger til en viss grad på hverandre; den generelle konteksten (lengst til venstre) er en del av grunnlaget for de spesifikke kontekstene, som igjen påvirker oppfatninger og til slutt hvordan testene brukes i praksis (lengst mot høyre).

Figur 3. Testbrukernes forhold til etiske spørsmål ved testbruken. Kolonnene viser henholdsvis generelle kontekst, spesifikk kontekst, oppfatninger og testbruk i praksis. Den nederste horisontale linjen illustrerer et skille mellom kontekst 1 og kontekst 2. Understrekede ord er

Kontekst

Kontekst kan defineres som et sett av omstendigheter eller forutsetninger som til sammen skaper en situasjon (Strauss & Corbin, 1998, s. 130, min oversettelse). Konteksten kan dermed sees som de forutsetningene som må være tilstede for at noe skal skje. Det som ”skjer” vil i dette tilfellet være testbrukernes forhold til etiske spørsmål ved testbruken. Forutsetningene kan til en viss grad forklare hvorfor grupper eller personer reagerer på bestemte måter (Strauss & Corbin, 1998). Mellomliggende (*intervening*) forutsetninger er forutsetninger som formilder eller forandrer kausale omstendigheter (Strauss & Corbin, 1998). Jeg vil her beskrive noen sider av de kontekstene testbrukerne er i som ser ut til å ha betydning, eller er forutsetninger, for hvordan testbrukerne jeg har snakket med forholder seg til etiske spørsmål.

Som nevnt kan det skilles mellom en generell kontekst og to mer spesifikke kontekster. Med generell kontekst refereres det her til den konteksten som er felles for alle testbrukerne som har blitt intervjuet, og som ser ut til å være gjeldende uavhengig av hvilken av de to mer spesifikke kontekstene testbrukerne er i. Med kontekst 1 mener jeg den mer spesifikke konteksten som gjelder de fleste testbrukerne. Kontekst 2 beskriver spesifikke forutsetninger som gjelder for én av testbrukerne som ble intervjuet. Denne konteksten er medvirkende til at testbrukeren har en annen tilnærming til etiske spørsmål ved testbruken enn det som er mest vanlig. Videre vil først den generelle konteksten, og deretter kontekst 1 og kontekst 2 bli presentert.

Generell kontekst. Den første forutsetningen som nevnes som en del av den generelle konteksten er at for dette utvalget av testbrukere brukes testene hovedsaklig i forbindelse med *rekruttering av ledere og/ eller fagspesialister*. Et annet trekk ved den generelle konteksten er at det i stor grad er *uniforme prosesser for testbruk* hos bedriftene. Dette innebærer både at *samme testleverandør benyttes over lang tid* og at *rekrutteringsprosessen er bygget rundt én test*. Disse kategoriene oppsummerer de mest sentrale forutsetningene i den generelle konteksten, og beskrives nærmere under.

Rekruttering av ledere og/ eller fagspesialister. Alle testbrukerne jeg har snakket med rekrutterer i hovedsak ledere og/eller fagspesialister. Testene brukes ikke til screening, så det er kun aktuelle kandidater som testes. Testbrukerne oppgir at testen som regel kommer inn i bildet mellom ett 1. og 2. gangsintervju. Det som

beskrives i følgende sitat fra testbrukeren i kontekst 2 er typisk for slik prosessene beskrives:

[Sitat 1] *Sånn som rådgiverne våre her bruker testene så brukes de i rene vurderingsprosesser hvor kandidatene først enten søker eller vi finner dem og så inviterer vi dem til å være med videre i prosessen (...). Når de har vært gjennom en strukturert innhenting av biodata gjennom en sånn cv database. (...) de som da.. de som rangeres som mest relevant i forhold til stillingen. de vil få tilsendt et utvalg av tester. De vi bruker som standard det er [navn på test](....) så gjennomfører vi etter førstegangsintervjuet ehh. personlighetstesten*

Grunnen til at dette er relevant er at strukturen dermed blir slik at det legges til rette for, og er naturlig at, testbrukerne skal møte testtakerne både før og etter testen taes. Dette vil gjerne være annerledes når tester brukes til screening, og svarene som gies av testbrukerne i denne konteksten bør derfor sees i lys av disse forutsetningene.

Uniforme prosesser for testbruk. Den generelle konteksten er også preget av at prosesser for testbruk i stor grad er uniforme, blant annet ved at samme testleverandør benyttes over lang tid og at rekrutteringsprosessene er bygget rundt én test. Alle testbrukerne beskrives prosesser som er forholdsvis uniforme, men det er likevel noe variasjon i hvor fleksible disse prosessene er. Dette vil også vises med eksempler når disse forutsetningene nå presenteres nærmere.

Samme testleverandør benyttes over lang tid. Flere av testbrukerne nevner at det er den samme testen, eller testleverandøren som har vært brukt over forholdsvis lange perioder:

[Sitat 2] *Jeg tror det er tre år siden vi begynte med [navn på testen] da .- så vi hadde en evaluering 1,5 år etterpå hvor vi gikk gjennom. (...) gjorde en vurdering*

[Sitat 3] Og grunnen til det er at jeg har vært vant til å bruke det helt ifra 12-13 år tilbake i tid og er godt kjent med det verktøyet.

[Sitat 4] det har vært fra før jeg kom ombord. og da.. de har jo brukt [testen] helt siden ja.. begynnelsen av 2000-tallet

Hvilken test som brukes kan dermed sies å være uniformt, det er ikke noe som ser ut til å taes opp til vurdering særlig ofte. En av testbrukerne vektlegger som vi ser at han opplever det som en fordel å være godt kjent med verktøyet en bruker. Vi ser også at ikke alle testbrukerne har vært med på å velge den aktuelle testen. Disse sitatene tyder på et noe passivt forhold til valg av tester og utforming av rutiner blant testbrukerne. Det er mulig at praktiske hensyn som kostnader knyttet til opplæring og årsavgifter på testene er medvirkende til dette. Dette kan sees i sammenheng med hvordan opplæring av testbrukere foregår, noe jeg kommer tilbake til senere. Det at samme testleverandør brukes over lang tid kan også ha sammenheng med at rekrutteringsprosessene gjerne er bygget rundt en spesifikk test.

Rekrutteringsprosessen bygges rundt en test. I alle organisasjonene jeg var i kontakt med var det valgt en test som det var vanlig prosedyre å bruke, og som rekrutteringsprosessen var bygget rundt. Testbrukeren i kontekst 2 begrunner dette med ønske om en uniform prosess:

[Sitat 5] I: Hvordan avgjør du hvordan test du skal bruke? X: det vi har bestemt oss for, det er at.. for å ha en uniform prosess, så måtte vi bygge hele si rekrutteringsprosessen vår rundt ett verktøy (...) Det som er forskjellig det er hvilken annen metodikk vi bruker i tillegg.

Hvor vidt det er slik at denne testen alltid skal brukes, eller om det kan vurderes i hvert enkelt tilfelle, varierer likevel noe:

[Sitat 6] vi bruker test på alle stillingene. det er utgangspunktet. Nå hender det jo at det rekrutteres ledere på (bedriften) her uten at vi er involvert på HR en gang (...). Men i alle stillingene som HR administrerer så bruker vi tester.

For to andre er det noe mer åpent om tester brukes eller ikke:

[Sitat 7] Og vi har som prinsipp at i nesten alle, jeg sier nesten, for det er ikke i alle stillinger, men nesten alle stillinger.. bruker vi en eller aller annen form for personlighetsindikator

*[Sitat 8] I: bruker dåkkar tester på alle? X: ikke på alle, men veldig ofte
(....) I: i kor stor grad er det ditt valg? X: ehm. ja du kan jo si det sånn at jeg kan jo anbefale (....) Men det er noe vi vurderer fra tilfelle til tilfelle. men vi gjør det stort sett sammen, (...) vi ønsker jo å få rett person på rett plass og i den grad vi ser at det kan være lurt så anbefaler vi det og, ja. Så bestemmer kunden da. for det kan jo være litt sånn tidsperspektiv på det.*

Fire av de fem bedriftene har imidlertid flere andre tester tilgjengelig, selv om det var mindre vanlig å bruke disse. I ett tilfelle er dette en annen personlighetstest, ellers var det snakk om andre former for tester:

[Sitat 9] vi har evnetester tilgjengelig, av og til, men det e veldig sjeldent vi gjør, vi bruker.

Testbrukeren i kontekst 2 presiserer også at de har en rekke tester tilgjengelig:

[Sitat 10] Nå bruker ikke vi bare verktøy fra [navn på leverandøren] der bruker vi personlighetstest, motivasjonstest, noen evnetester, men vi bruker også hele batteriet til [annen leverandør] (...) ja, og så er det noen få av oss som er sertifisert på andre verktøy.

Totalt sett er utgangspunktet i alle bedriftene at testbruken følger uniforme prosesser. Det er noe variasjon i hvilke muligheter det er for å bruke andre tester enn den som rekrutteringsprosessen i utgangspunktet er bygget rundt, men det ser generelt ut til at disse mulighetene forholdsvis sjeldent benyttes også når de finnes.

Utover det som er beskrevet så langt ser datamaterialet ut til å representere to ulike kontekster. Kontekst 1 er den vanligste ”konsekvensen” av den generelle konteksten som er beskrevet, mens kontekst 2 følger av mellomliggende forutsetninger som endrer situasjonen fra det som er mest vanlig. I de neste avsnittene vil kontekst 1 beskrives nærmere.

Kontekst 1. Rollen til testbrukerne i kontekst 1 er *hovedsaklig å følge etablerte rutiner for testbruk*. Videre er den generelle tendensen at *kunnskap om testbruk er avhengig av testleverandør* for disse testbrukerne. I den grad de referer til etiske retningslinjer er disse oftest *regler fra testleverandør eller generelle bedriftsinterne retningslinjer*.

Følge etablerte rutiner for testbruk. I sitat 1 kan vi legge merke til at informanten fra kontekst 2 refererer til ”sånn som rådgiverne våre her bruker testene”. Dette illustrerer en viktig del av forskjellen mellom kontekst 1 og kontekst 2; rådgiverne (i kontekst 1) bruker, i motsetning til han selv, testene på en forhåndsbestemt måte. Dette er en del av deres spesifikke kontekst som følger av de uniforme prosessene for testbruk som er en forutsetning i den generelle konteksten; disse testbrukernes rolle er hovedsaklig å følge de etablerte rutinene for testbruk. I sitat 10 ser vi også at testbrukeren i kontekst 2 er inne på en forskjell mellom det jeg har kalt kontekst 2 og den mest vanlige kontekst 1; på grunn av (manglende) sertifiseringer kan testbrukerne i kontekst 1 i praksis i mindre grad velge mellom ulike tester selv når disse er tilgjengelige i bedriften. Dermed begrenses gjerne deres rolle til å bruke testen som rekrutteringsprosessen er bygget rundt.

I sitat 6 og 9 ser vi også noen eksempler på hva det innebærer å følge etablerte rutiner for testbruk: en forhåndsbestemt test skal i utgangspunktet brukes, og andre tester benyttes sjeldent. Én av testbrukerne i kontekst 1 ”skal” bruke testen på alle kandidater, men kan velge hvilken av to ulike varianter som skal være fokus i intervjuet. En annen kan velge om testen skal brukes eller ikke, og kan også velge hvilke tilleggsværktøy som skal brukes, men er ikke med på å velge hvilke værktøy bedriften skal ha. To av testbrukerne nevner spesifikt at de velger å ikke bruke (normative) tester på personer uten jobberfaring:

[Sitat 11] Så hvis du som student da har besvart den så ville jeg heller ikke ha brukt normativ test og sammenlignet med en som har 10 års jobberfaring, for det vil bli feil

[Sitat 12] Eksempelvis relativt unge jobbsøkere som har veldig begrenset med arbeidserfaring så kan det jo være.. slå feil ut. og da er det i veldig mange tilfeller at vi ikke finner det rett å bruke de testene. for det er jo presisert at du skal tenke jobbsituasjon.

Av de to siste testbrukerne i kontekst 1 kan én velge mellom to ulike personlighetstester, og én kan eventuelt velge å bruke andre verktøy i tillegg til den testen som ”skal” brukes. Begge disse er imidlertid også med på å velge tester når dette taes opp til vurdering. En av disse to gir også uttrykk for å ha hovedansvaret for valg av tester:

[Sitat 13] Jeg som har hovedansvar for å kvalitetssikre det at vi har de riktige verktøyene, at vi bruker de beste verktøyene og den som på en måte gir mest valid da.

Som det fremgår av dette siste sitatet skiller en av testbrukerne i kontekst 1 seg noe ut fra de andre testbrukerne i denne konteksten ved å ha en litt annen rolle enn de øvrige testbrukerne i kontekst 1. Dette sitatet viser dermed noe av variasjonen som inngår i kontekst 1. De er likevel forholdsvis like med tanke på oppfatninger og testbruk i praksis. Selv om det varierer noe hvilke tilpasningsmuligheter og ansvar de har, er det likevel slik at deres rolle først og fremst blir å følge de rutinene som eksisterer. Dette henger imidlertid også sammen med sider ved den opplæringen og kompetansen som testbrukerne har, og dette beskrives derfor først før kontekst 2 utdypes. Denne sammenhengen påpekes også av informanten i kontekst 2:

[Sitat 14] I: ja, og så litt tilbake til evnetester.. for dere bruker alltid personlighetstester, men noen ganger evnetester? X: ja. I: ka e det som avgjør når de kommer inn i bildet? X: ehmmmm.. litt konsulentens kunnskap om evnetester og frykt for å melde dårlige resultater tilbake igjen til kandidater.

Det kan kanskje diskuteres hvor vidt disse uniforme prosessene som er beskrevet, og at testbrukerne i kontekst 1 sin rolle hovedsaklig er å følge etablerte rutiner for testbruk handler om testbruk eller kontekst for testbruk. Slik jeg ser det kan begge deler være riktig; det at testene sjelden vurderes er en side ved hvordan testene brukes. På den annen side er dette en praksis som virker å være så ”satt” at det i denne sammenhengen er mer passende å se den som en del av konteksten som testbrukerne jobber i. Dette blir også tydeligere når vi ser det i sammenheng med det som er vanlig testrelatert kompetanse i denne konteksten.

Teoretisk kunnskap avhengig av testleverandør. For testbrukerne i kontekst 1 er sertifiseringskurs fra testleverandør hovedkilden til relevant teoretisk kunnskap. Kun én av informantene i kontekst 1 var som nevnt sertifisert på to tester som var i bruk i firmaet og kunne velge mellom disse. De øvrige var sertifisert på én test som var i bruk.

[Sitat 15] Jeg er sertifisert på [testen som brukes], og det er en relativt omfattende sak

Av disse hadde to hadde vært gjennom sertifiseringskurs på andre tester som ikke lenger var i bruk.

[Sitat 16] Jeg er sertifisert på en annen test som vi ikke bruker.(..). men det er bare den sertifiseringen som er sånn direkte relevant. sånn som jeg ser det.

Videre var det bare en av testbrukerne i denne konteksten også hadde teoretisk kunnskap om psykologi generelt.

[Sitat 17] Jeg har jo [master/ hovedfag] i psykologi da og der hadde vi ett fag som gikk på det med testpsykologi. Jeg skal ikke si at på en måte har plukket opp mest derifra. ehh, men så har e jo vært på kurs da og blitt sertifisert og jeg hevder jo det at en type fagutdanning som jeg har basert på erfaring med intervjusituasjoner og vurdering av folk det.. holdt på med hele tida tester

som et verktøy til sammen gjør at jeg er ganske godt kvalifisert til å gjennomføre sånne prosesser.

Ellers ble andre eksempler på høyere utdanning som ikke er direkte relevant for testbruk nevnt. Dette sitatet oppsummerer den sentrale trenden i forhold til hvilken kompetanse testbrukerne har utenom sertifiseringskurset:

[Sitat 18] Jeg har en masterutdanning og har erfaring med HR fra en annen bedrift før jeg kom hit, og har også jobbet med rekruttering der.

Bedriftsintern faglig oppdatering eller opplæring ser heller ikke ut til å være vanlig:

[Sitat 19] Vi har ikke noen egen oppfølging på testbruken, da må vi henvende oss til det firmaet som leverer testene til oss.

Dette kan sees i sammenheng med følgende sitat fra testbrukeren i kontekst 2:

[Sitat 20] rollen min er å legge til rette for at folk skal få de sertifiseringene. Vi sender de på kurs hos testleverandørene eller vi motiverer dem til å ta et en sertifisering som avansert testbruker hos Norske Veritas.

Kun en av informantene nevner at de har hatt interne kurs og oppdateringer i forhold til testbruk:

[Sitat 21] Innimellom så har vi, så kan det være folk i fra leverandørene eller at vi har litt sånn interne faglig oppdatering da, for å si det sånn, der det ikke er kurs, men det litt for å forstå utviklingen..

Det at den teoretiske kunnskapen er så sterkt knyttet opp mot spesifikke tester og leverandører kan også være en medvirkende faktor til at samme test(leverandør) benyttes over lang tid (se sitat 3). I tillegg ser det ut til å ha betydning for testbrukernes etiske sensitivitet, det vil si hvilke spørsmål de opplever som relevante i

forbindelse med etisk forsvarlig testbruk. Disse sammenhengen vil bli tydeliggjort senere i kapittelet.

Opplæring og kompetanse kan også innebære opplæring i etiske retningslinjer, og som vi skal se er det noe av de samme tendensene vi ser her. Siden etiske retningslinjer også sier noe om normer og hva som forventes å bli prioritert har jeg likevel valgt å presentere disse som en egen kategori. Kategoriene som dekker henholdsvis kompetanse og etiske retningslinjer har også betydning for litt ulike sider ved hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål.

Etiske retningslinjer: regler fra testleverandør og generelle bedriftinterne retningslinjer. Regler og etiske retningslinjer er av betydning på to måter. For det første vil de retningslinjene som legges til grunn for vurderinger påvirke de etiske vurderingene som gjøres om hva som er riktig å gjøre. For det andre kan eksistensen av ulike former for retningslinjer skape forventninger om at dette er ting som er viktig, og dermed gjøre at de etiske vurderingene i større grad følges opp. Testbrukerne i kontekst 1 refererer først og fremst til to former for regler eller retningslinjer. Den ene er generelle etiske retningslinjer i organisasjonen som typisk handler om oppbevaring av konfidensielt materiale, respekt for folk, å være diskret og integritet generelt:

[Sitat 22] I: bruker du noen form for etiske retningslinjer, eller noe sånt som du ser på..? X: ja, altså, sunn fornuft e jo en bra etisk retningslinje. og vi har jo et etisk grunnlag som vi følger i bedriften og det går jo på det at man skal ha respekt for andre folk sant og ehh ikke utlevere folk til folk som ikke har noe med saken og gjøre.. en del sånne ting

Den andre formen for retningslinjer som nevnes er regler testleverandør har gitt for hvordan testene skal brukes.:

[Sitat 23] Vi har ikke noe interne etiske retningslinjer som går spesifikt på testbruk ehm det er jo ivaretatt hos leverandøren det egentlig. at vi er sertifisert og oppfyller kravene til hvordan man skal gi tilbakemelding på testen. men vi har jo etiske retningslinjer som omhandler alt annet vi gjør.

En av informantene i kontekst 1 sier derimot at bedriften også har retningslinjer som går spesifikt på ”dette med testbruk”:

*[Sitat 24]I: har dåkkar , eller **du**, noen etiske retningslinjer eller noe lignende som du ser på? X: om jeg personlig har det? **vi** har iallfall det, og det går i forhold til faktisk testbruk, og det er nettopp det at.. med hvordan vi oppbevarer, hvordan vi gir tilbakemeldinger og så videre.*

Ingen av informantene i kontekst 1 oppgir ITCs retningslinjer for bruk av tester eller andre lignende retningslinjer på spørsmål om de har noen retningslinjer de følger i forhold til etikk og testbruk. Det vi ser er dermed at både når det gjelder konkrete retningslinjer for - og kunnskap om testbruk er det vanligvis testleverandør som er kilden til denne hos testbrukerne. Dette suppleres av mer generelle etiske retningslinjer som finnes i organisasjonen. Begge disse er, som vi skal se senere, en viktig del av grunnlaget for de etiske vurderingene som testbrukerne gjør.

Så langt har jeg hovedsaklig beskrevet den generelle konteksten testbrukerne er i, samt hvilke spesifikke forutsetninger dette gir for de fleste av testbrukerne. Hovedtrekkene her oppsummeres ved at de hovedsaklig følger etablert rutiner for testbruk, teoretisk kunnskap er i stor grad avhengig av testleverandør, og de henviser til regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer. Som jeg har vært inne på er det imidlertid ikke slik at dette gjelder for alle testbrukere i den generelle konteksten. Hvorfor, og hvilke forskjeller som finnes vil jeg si noe om i neste avsnitt hvor forutsetninger i kontekst 2 beskrives nærmere.

Kontekst 2. Testbrukeren i kontekst 2 skiller seg ut fra kontekst 1 ved at han i større grad er opptatt av å *utforme prosesser*, det vil si hvordan ulike rekrutteringsprosesser skal foregå og hvilke tester som skal brukes. Han har også mer *kunnskap uavhengig av testleverandør*, og henviser til *ITCs retningslinjer* for testbruk.

For det første har han en vesentlig mer aktiv rolle til daglig i forhold til å gjøre valg om hvilke tester som skal brukes i ulike situasjoner enn det som er vanlig i kontekst 1:

[Sitat 25] Det å få på plass alt som heter prosesser, prosedyrer, kvalitetssikring, alle verktøy, alt som handler om tester, hvordan tester skal håndteres, hvilke krav vi skal sette til våre egne ansatte her som bruker tester og hvilke konsekvenser da for folk som ikke følger de etiske kravene som vi har til bruk av tester... så det er rollen min.

Han har som vi ser en mer aktiv rolle i forhold til hvordan testene skal brukes, noe som også gjelder i forhold til kompetanse:

[Sitat 26] Når vi har bygd et fotavtrykk av firmaet som inneholder kvalitativ metodikk, så må firmaet også sørge for at jeg har den kompetansen som er riktig for å kunne lykkes i min jobb. sånn sett. og det handler jo ikke.. kompetanse er jo ikke statisk, det er noe som utvikler seg hele tiden. så du er nødt til å være aktiv i andre fora enn her.

Den siste forskjellen jeg vil nevne er at han referer til ITCs retningslinjer for testbruk:

[Sitat 27] Det etiske i det, det er rett og slett å bruke sunn fornuft og ITCs faglige rammeverk for etikk.

Det som sies i sitatet om arbeidsoppgaver (se sitat 25) er nok én av forutsetningene for denne konteksten. Det ser likevel ut til at den vesentlige medierende forutsetningen som skiller kontekst 2 fra kontekst 1 er det som testbrukeren kaller firmaets kvalitative fotavtrykk (se sitat 26); for å opprettholde dette må testbrukeren i kontekst 2 ha fokus på metodikk og ligge i forkant av utviklingen.

Dette argumentert er basert på at det testbrukeren i kontekst 2 beskriver som sin oppgave ikke er ulikt det ansvaret en av informantene i kontekst 1 beskriver i forhold til sin rolle (se sitat 13). Dette bør sees i sammenheng med at det er vanlig med uniforme prosesser for testbruk; en større bedrift med flere og mer varierte prosesser har mer mulighet til, og behov for, aktive tilpasninger til tross for at hovedregelen er å følge en uniform prosess. For en som er ansvarlig for valg av tester i en annen kontekst er det dermed gjerne ikke nødvendigvis aktuelt med et like aktivt

forhold til dette som i kontekst 2. Selv om stillingstittelen og ansvaret som følger med den er den samme betyr ikke det at konteksten og rollen i praksis er den samme.

Videre i dette kapitlet vil funnene i forhold til hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken presenteres. Siden kontekst 1 representerer den mest vanlige gruppen av testbrukere vil fokus hovedsaklig være på oppfatninger og hvordan testene brukes i denne gruppen. Svar fra testbrukeren i kontekst 2 brukes for å illustrere sammenhenger og forskjeller mellom kontekster og de øvrige kategoriene. På grunn av at denne har et annet fokus er det heller ikke nødvendigvis de samme temaene som er diskutert i dette intervjuet, noe som igjen gjør at ikke alle temaene som blir presentert vil innebære svar fra begge kontekstene. Dersom dette skulle blitt gjort måtte jeg hatt et mer påtvunget fokus i dette intervjuet. Slik det er nå har testbrukerne i stor grad svart på hva de mener er viktig, noe som passer bedre med målet for denne undersøkelsen.

Oppfatninger

Hovedkategorien oppfatninger handler om oppfatninger som testbrukerne eksplisitt eller implisitt legger til grunn for hvordan testene brukes. De oppfatningene som fremstår som mest sentrale i denne sammenhengen handler om oppfatninger om viktigheten av etisk testbruk og oppfatninger relatert til etisk sensitivitet. I tillegg vil to mer ”praktiske” sett av oppfatninger beskrives; oppfatninger om hva tester kan brukes til og oppfatninger om nødvendig kompetanse for å bruke testene.

Oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig. Samtlige av informantene ga inntrykk av å være oppriktig opptatt av å bruke testene på en profesjonell og etisk forsvarlig måte. Svarene som ble gitt underveis var engasjerte og tilsynelatende noe de hadde sterke meninger om. Flere ga også inntrykk av at det var viktig å ikke være et ”sånt” firma som ikke tok disse spørsmålene seriøst:

[Sitat 28] I: *kor opptatt er du av at det skal være etisk forsvarlig? X: (ivrig, avbryter nesten). veldig opptatt av det. vi er veldig opptatt av at det vi gjør.. hvordan vi bruker testene, hvordan kan du si vi tolker de, hvordan vi behandler de rent sånn elektronisk og på papir , det er vi hvertfall her på huset og i [navn på organisasjonen]*”

[Sitat 29] I: kor opptatt er du av etikk i forbindelse med testing?

X: på en skala fra 1-10 ? (ler litt) nei da, vi e så innpodet med dette her.. og det er, det er faktisk, det e veldig viktig dette her med god tilbakemelding. og det får vi og tilbakemelding på fra kandidater som har vært gjennom dette her tidligere hos andre firma og de sier at de får veldig gode tilbakemeldinger her. så det er jo.. det er artig å høre, for det tar vi på alvor

[Sitat 30] For vi skal ikke være en arbeidsgiver som driver og så sender ut sånne tester til folk uten å gi en god tilbakemelding etterpå.

Disse sitatene gir uttrykk for at testbrukerne opplever etikk som et relevant tema i forhold til testbruk og at dette er en side ved testbruk som er viktige å ivareta. Vi kan også legge merke til at de referer til bedriftene de jobber i; det tyder på at de har en oppfatning av at dette generelt er ansett som viktig i bedriften. Her sier de også litt om hva de legger i å bruke testene på en etisk forsvarlig måte; tolkning, forsvarlig oppbevaring og å gi gode tilbakemeldinger. Dette sier noe om hvilke spørsmål de er etisk sensitive ovenfor, noe som vil utdypes videre i neste avsnitt.

Oppfatninger relatert til etisk sensitivitet. Etisk sensitivitet handler om i hvilken grad en er i stand til å "se" det etiske i en situasjon, og er sensitiv ovenfor etiske spørsmål. Etisk sensitivitet er det som avgjør hvor vidt vi vurderer en situasjon ut fra en etisk beslutningsprosess, eller tar utgangspunkt i andre kriterier. Det er, som beskrevet i teorikapitlet, to hovedaspekter som avgjør hvor vidt en situasjon bør vurderes som etisk; valg og konsekvenser for andre. Oppfatninger relatert til dette ser også ut til å være sentralt for hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål. Jeg har valgt å dele disse oppfatningene inn i henholdsvis hva testbrukerne beskriver som det etiske domenet ved testbruk og deres oppfatninger om ansvar og valg. Til sammen beskriver disse testbrukernes oppfatninger relatert til etisk sensitivitet.

Etisk domene ved testbruk. Med testbrukernes oppfatninger om det etiske domene ved testbruk mener jeg deres oppfatninger om hvilke spørsmål de definerer som en del av etisk testbruk; det vil si hvilke sider ved testbruken som er relatert til

etiske hensyn. Disse er sentrale oppfatninger som er viktige for hvordan testene brukes, og sier mye om hvordan de tenker rundt testbruken:

[Sitat 31] Etisk forsvarlig... at testen ikke tas for gitt. At du som har tilgang på testen ikke tror at det her er svaret, at dette her er den opplagte 100 % personlighetene til [personen] som sitter foran deg. ehh. du e nødt å ha en forståelse for at det er et samtaleverktøy og ingenting annet. Det er ikke ehh.. noe vitenskapelig dokument, så at man rett og slett skal være ydmyk og ha forståelse for at dette her ikke er et to pluss to blir fire svar. Det er det ene. Det andre er at disse testene aldri leveres ut, eller de taes ikke og leveres til en leder uten at vi i HR e med på det, så at det er kun folk som er sertifisert på bruken av disse testene som får bruke resultatene (...) Det tredje aspektet er jo at vedkommende må få innsikt i resultatet av testen. Og fjerde er jo som jeg også nevnte tidligere at det lagres ikke noen plass etter at situasjonen er over, etter at rekrutteringssituasjonen er over så slettes det..... og ingen andre som får innsikt i resultatene enn de tre vi snakket om tidligere

[Sitat 32] Det innebærer en sånn bruk som jeg nå har forklart, nettopp det at vi bruker det som en indikator og ikke som en absolutt verdi. At personen den er ikke sånn, sånn, sånn, men det gir en indikasjon på at du kanskje kan ha en tilbøyelighet, men om tilbøyeligheten er så stor som, eller så liten som det fremkommer for den eksakte indikatoren, det har jeg ikke full tillit til altså. (...) For det opplever jeg stadig vekk.. at selvet utslaget da kan det alltid være diskusjon rundt. men at det er en tilbøyelighet, ja. Men hvor stor den er... og vi måler ikke to kandidater opp mot hverandre og sier at vi velger den som har størst utslag på den indikatoren. det er aldri en indikator som e med å bestemme, aldri tre stykker som e med å bestemme, det er totaliteten.

[Sitat 33] Ja det er flere ting, men det er ..det ene som jeg sa, det er det at vi .. at alle som tar en test får en tilbakemelding på den informasjonen som han har gitt inn. I tillegg så har det med oppbevaring av data, at det er forsvarlig, for det her er jo sensitiv informasjon. Det skal, det skal ikke ligge og flyte rapporter på kontorene her, det skal . altså det skal ikke være tilgjengelig for

alle min kollegaer, det .. testene til de kandidaten som jeg har hatt ,for det .. Så det er noe og så er det jo da at man .. hvordan man bruker den informasjonen. at ikke det .. vi går i alle fall ikke, for det første så legger vi ikke igjen en .. kan du si en sånn profil der man oppnår en score på 7 på en egenskap da for eksempel, det er informasjon som vi ikke gir oppdragsgiver, for det er så lett at, selv om vi presiserer 1000 ganger, at 7 er på en skala, fra 1-10 er ikke noe bedre enn sånn og sånn , altså det er i forhold til et gjennomsnitt, men det er så lett for at det blir misbrukt, og det er veldig viktig at ikke blir gjort . Og derfor så er det mer verbale tilbakemeldinger som vi gir til kundene, for å kvalitetssikre det. og det er, det er veldig viktig, synes jeg.

[Sitat 34] Ja, nå e det jo mye av de tingene vi har snakket om underveis her egentlig. men det handler jo om å ehh.. om ikke å bruke de her, den her og tilsvarende tester som konklusjoner og fasitsvar i forhold til hvordan folk er. kanskje særlig det med å vektlegge betydningen av, dette her til kandidaten at dette her ikke er en personlighetstest, ehm man skal sørge for at kandidaten ikke går ut fra intervjusammenheng, en intervjusammenheng , eller sitter der når han har besvart testen og lurer veldig på ”i alle dager, hvem er nå jeg?” eller ”hvordan, hvorfor fikk ikke jeg jobben her, er det fordi at jeg ikke er god nok ut fra testen?” Sørge for at testen har et opplevd ok forhold til det å bli testet, at man har forstått hva man har vært med på. Så riktig og god informasjon, både i forkant og underveis. og at opplevelsen kandidaten sitter igjen med er god.

Det informantene i kontekst 1 nevner som etiske temaer ved testbruk kan dermed oppsummeres i fire kategorier; å være ydmyk ovenfor testresultatene, å gi tilbakemeldinger på testresultatene, å oppbevare testresultatene forsvarlig og å kun bruke tester man er sertifisert for. Av informanten i kontekst 2 fikk jeg derimot følgende svar på hva som er etisk forsvarlig testbruk:

[Sitat 35] Ja, det er økonomien. for hvis du bruker det riktig så vil du også få mennesker som leverer bedre resultater til organisasjonen din både menneskelig og økonomisk, altså produktivtetsmessig. Og du vil kunne få

mennesker som passer vesentlig bedre inn i et miljø enn ellers. Det etiske i det, det er rett og slett å bruke sunn fornuft og ITCs faglige rammeverk for etikk.

I tillegg peker han på noen spesifikke utfordringer som han mener er forbundet med uetisk testbruk: svake kravspesifikasjoner, personer som bruker tester de ikke er sertifisert for, beslutningstakere som tror at testresultater er en fasit og kan vektlegge enkelte trekk for mye, testleverandører som overselger produktene sine, dårlig eller manglende utdanning ved bruk av tester og til slutt at for få verktøy tilgjengelig i organisasjonen kan medføre at upassende verktøy benyttes.

For testbrukene i kontekst 1 ser det ut til at etikk ved testbruk handler mest om å ta hensyn til kandidaten i testprosessen, og å sikre at opplevelsen av å bli testet er god. Informanten i kontekst 2 er derimot i større grad opptatt av beslutningene som taes og konsekvensene de får både for organisasjonen og den aktuelle kandidaten. Dette kan sees i sammenheng med deres oppfatninger om ansvar og muligheter som vil beskrives i neste avsnitt. Sitatene ovenfor gir også noen hint om andre oppfatninger, spesielt om hva tester kan brukes til, og peker dermed også på at flere av disse oppfatningene henger sammen.

Opplevd ansvar og valgmuligheter. Etikk er relatert til ansvar ved at det å ta ansvar for beslutninger og valg som gjøres er et viktig ledd i en etisk beslutningstakingsprosess. Derfor er det interessant hva testbrukerne opplever som deres ansvar i forhold til testbruken. Hva de tar ansvar for kommer delvis frem i sitat 28-34 om det etiske domenet ved testbruk. Den opplevelsen og informasjonen testtakerne får er sentrale temaer her. Dette vil også komme tydeligere frem senere i oppgaven. Derfor vil jeg i dette avsnittet fokusere på hvilke begrensinger de gir uttrykk for i forhold til eget ansvar, og hvordan disse begrunnes. I flere av intervjuene gir ordlyden uttrykk for at ting som skal gjøres på en bestemt måte (se sitat 6), noe som er et tegn på at dette ikke er beslutninger som testbrukerne aktivt tar ansvar for. To andre eksempler som ser ut til å være relevante her er ansvar for valg av tester som brukes og kvaliteten på den kunnskapen testbrukerne har.

Når det gjelder ansvar for egen kompetanse ser det ut til at ansvaret for at kvaliteten og innholdet i kunnskapen i stor grad overlates til testleverandør, noe følgende sitat illustrerer:

[Sitat 36] I: hvem sitt ansvar synes du at det er at du har god nok kompetanse sjøl? X: det anser jeg sånn at det er ulike.. kan du si i det tilfelle her så [er det] testleverandøren som kjører sertifiseringen på oss som ser til at vi gjennom den har fått tilstrekkelig informasjon og opplæring til at vi er i stand til å gjennomføre det på en god måte. Og det .. og så er det jo sånn med det meste at du må i tillegg bruk det. Det hjelper ikke om jeg er på kurs hvis jeg ikke bruker det i etterkant.

To av informantene ga uttrykk for å være delaktig eller sentral i prosessen med valg av tester, og en av disse oppga også å ha hovedansvaret for dette i bedriften (se sitat 13). De to andre anså valg av tester som utenfor deres arbeidsoppgaver. Disse oppfatningene om begrensninger i ansvarsområder og valgmuligheter kan sees i sammenheng med de forutsetningene som er nevnt med tanke på kompetanse og uniforme prosesser for testbruk. Noen av testbrukerne gir eksplisitt uttrykk for at oppfatninger av begrensninger ved eget ansvar henger sammen med kompetanse:

[Sitat 37] Så i forhold til det så har vi i firmaet vårt en som er faglig ansvarlig som vurderer ulike typer tester som er aktuell, at kvaliteten der er god nok. så det, det er ikke noe jeg bruker tid på, for jeg vet at det er ivaretatt

[Sitat 38] I: I forhold til testleverandør, har du full tillit til de, eller hender det at det er noen du ikke er helt enig i eller du føler at du må dobbeltsjekke? X: nei, ikke i forhold til innholdet, det har jeg ikke... jeg har ikke noe faglig grunnlag for å si noe mye om det... men det som testleverandøren e flink på, og som de argumenterer med er at du skal ta tester av alle, (..) og det sier de jo fordi at de tar jo betalt pr test. så enkelt er det.

I et annet sitat knyttes begrensninger i ansvar opp mot struktur – testene skal brukes, og valgene taes på et høyere nivå. Testbrukerens opplevelse av ansvar blir at ”jeg kan alltid komme med innspill”.

[Sitat 39] Nå er det jo en sånn to års, i hvertfall er det en sånn har vi en avtale med det firmaet her... men vi kan selvfølgelig komme med innspill hvis vi

ønsker å benytte en annen test. Men om beslutningen på det blir (smiler/ler litt).. altså, ja

Oppfatninger om etisk domene ved testbruk og ansvar og valgmuligheter henger som vi har sett sammen, og overlapper i stor grad hverandre. I tillegg ser vi at spesielt opplevelsen av ansvar og valgmuligheter knyttes opp mot testbrukernes kompetanse og bedriftens struktur. Oppfatningene som er beskrevet ovenfor har mest å si i forhold til *hvilke* aspekter ved testbruken testbrukerne ser som etisk relevante. De siste to kategoriene av oppfatninger jeg vil nevne, oppfatninger om hva som er nødvendig kompetanse og oppfatninger om hva tester kan brukes til, er mer relevante for etiske vurderinger av hva som er riktig og galt, og *hvordan* de etiske hensynene kan ivaretaes.

Oppfatninger om nødvendig kompetanse: Sertifiseringskurs fra testleverandør og praktisk erfaring. Tidligere er noen trekk ved testbrukernes kompetanse beskrevet. Her vil jeg si noe mer om hvilke oppfatninger de har om kompetansen som er nødvendig for å kunne bruke testene på en god måte. Hovedtrekkene er at sertifiseringskurs fra testleverandør og praktisk erfaring oppfattes som å gi et godt grunnlag for å bruke tester.

Samtlige av testbrukerne ga uttrykk for at det å være sertifisert av testleverandør var ansett som et krav i forhold til hva som var nødvendig kompetanse for å bruke testene. Sertifiseringskurs fra testleverandører var den viktigste eller eneste kilden til kunnskap om testbruk og egenskapene som måles for tre av testbrukerne i denne konteksten (se sitat 16-18). Likevel var det ingen av dem som nevnte teoretisk kunnskap på spørsmål om hva de eventuelt følte at de burde hatt av mer kompetanse på området. Dette forklares blant annet slik:

[Sitat 40] Det er jo som sagt, det er bestandig.. kunne sikkert å vært kjekt å kunne enda mer, men i forhold til sånn som vi bruker det så tror jeg det at det er en kombinasjon av den sertifiseringen, det å opparbeide seg erfaring med det , kombinert med annen erfaring, er tilstrekkelig til å kunne gjøre en jobb, for uansett hvor mye jeg vet om selve testen , så er det.. så kan jeg fortsatt ikke lese absolutte resultater ut av den. Men innimellom så møter jeg folk kanskje

har spørsmål til den som ikke jeg klarer å svare på. Men det går jo litt mer på hvordan det kommer frem til ulike resultatene og så videre.

[Sitat 41] Så jeg føler at jeg har, i forhold til bruk av personprofilen så har jeg mer enn nok . men så henger vel det også sammen med erfaring, altså både.. ikke utdanning, men ehh erfaring bygd gjennom mange år

[Sitat 42] Man kunne sikkert alltid hatt mer, kunne hatt altså sikkert hatt mer mengde. kunne kanskje trenet.. det hadde vært fint å fått trent mer sammen med dem som er eksperter på det. dem har en sånn lignende.. (...) Så hvis det er noe som er.. hvis det er noe som begrenser oss der så er det mer at vi skulle ønske at vi hadde enda tettere kontakt med dem kanskje. (...) ehm men selve kurset syns eg var bra. [litt om hva kurset innebærer] og de er veldig proff og har veldig.. og dem har og veldig fokus på det her med etisk forsvarlighet og hvordan vi ivaretar det da.

En av testbrukerne i kontekst 1 nevner også evnen til å skape en god samtale og få kjemi med kandidaten:

[Sitat 43] Man kan gå på kurs og man kan bli sertifisert, men det e den evnen til å ehh få snakket med kandidatene om disse resultatene, den type kjemi du greier å skape, den psykologiske innsikten du har og så videre og så videre.. som er avgjørende hvor vidt det blir en god samtale eller ikke. og det e jo det som kjernen i det..

En av testbrukerne nevnte sin fagbakgrunn som relevant (se sitat 17). Ellers var, som det fremgår av sitatene ovenfor, ikke grundig teoretisk kompetanse ansett som spesielt viktig. Testbrukerne var generelt fornøyde med den opplæringen de hadde fått fra testleverandør, og syntes den dekket behovet for slik kunnskap. En kan også legge merke til at én av testbrukerne nevner muligheten til å støtte seg på testleverandørens kompetanse som positivt (se sitat 47), noe også en av de andre testbrukerne har nevnt.

I tråd med det som det gies uttrykk for i sitatene ovenfor påpekes det videre at selv om sertifiseringskurset er godt nok i forhold til teori, er det er viktig å ha praktisk

erfaring i tillegg. Basert på det som er sagt ovenfor ser følgende sitatet ut til i stor grad å reflektere den generelle holdningen testbrukerne i kontekst 1 har til kompetanse:

[Sitat 44] yrkesmessig erfaring kombinert med et sånt [sertifiserings] kurs og noe veiledning så kommer du langt. men du må ha noe yrkesmessig erfaring altså, er min oppfatning.

Med unntak av en av testbrukerne som også nevner psykologisk fagkunnskap som nyttig (se sitat 17) ser vi at samtlige av testbrukerne opplever at sertifiseringskurset gir den teoretiske kunnskapen de trenger for å være kompetente til å bruke testene. De opplever imidlertid at det er nødvendig med mer praktisk erfaring utover dette for å være ”godt nok” kvalifisert til å bruke testene på en god måte. Praktisk erfaring vektlegges alt i alt mer enn teoretisk kunnskap.

Igjen kan to sitater fra kontekst 2 si noe om hvordan dette sees fra et annet perspektiv:

[Sitat 45] Det [referanse til samarbeidsorganisasjon] er ikke rådgiverne mine klar over at vi har tatt med oss (smiler/ ler litt). de trenger ikke å få vite alt, men de vet hvordan de skal bruke verktøyene. og samtlige hos oss er sertifisert av testleverandørene våre.

Her ser vi igjen at det skilles mellom to grupper av testbrukere. Når det er her en oppfatning av at rådgiverne ikke trenger å vite alt kan det derfor sees i sammenheng med den rollen de har; de skal ”bare” bruke testene. På den annen side vektlegges viktigheten av oppdatert kompetanse som hentes fra ”andre fora” for å kunne lykkes i sin egen jobb (se sitat 26). Dette ser imidlertid ut til gjelde for en annen rolle der det å være oppdatert er en del av jobben. Hvor vidt han egentlig mener at sertifiseringskursene egentlig er dekkende nok, er litt uklart siden han også peker på for dårlig opplæring som et generelt etiske problem i bransjen. Det ser likevel ut til å være en felles enighet om at når det gjelder teoretisk kompetanse er, eller bør, sertifiseringskurs hovedsaklig være dekkende for å bruke testene.

Oppfatninger om hva tester kan brukes til: få en god samtale.

Testbrukerne har også noen oppfatninger av hva tester kan, og ikke kan brukes til som har betydning for hva som vurderes som etisk testbruk. Noe av dette ble nevnt under kategorien som beskrev det etisk domenet; resultatene representerer ikke en fasit og bør dermed ikke leses absolutt (se sitat 32, 32 og 34):

[Sitat 46] at det her e ingen ehh, ingen..., altså det e ikke noe test. En evnetest e en test for den gir et svar; null eller en, feil eller riktig, mens en sånn personlighetsprofil som [navn på testen] generer det.. den gir jo et bilde av kandidaten som kandidaten selv har avgitt. fasiten i forhold til kandidaten er jo kandidaten.

De er også først og fremst et samtaleverktøy (se sitat 31 og 43). Den generelle tendensen for oppfatninger om hva testen kan brukes til er at verdien i å bruke testene først og fremst er knyttet til samtalen rundt resultatene:

[Sitat 47] det bidrar først og fremst gjennom å få et skal vi si et systematisert språk rundt stillingene mer enn at jeg føler at det er den enkelte score på de ulike egenskapene som avgjør det, (...) men samtidig så er det jo med å bekrefte, forsterke inntrykk vi allerede har fått og tildels korrigere litt.

[Sitat 48] For det første så er hensikten at vi skal få god informasjon ut i fra den samtalen som vi har rundt testen, og ikke testen i seg selv, den gir oss absolutt ingen.. den gir oss ikke noe kvalitativt grunnlag i det hele tatt for å .. vi kan ikke se på en test og så si "nei, jøssenavn, han her vil vi ikke ha med!"

Testbrukeren i kontekst 2 argumenterer litt annerledes, og snakker i stedet om hva vi vet om testene:

[Sitat 49] det vi vet med personlighetstester, det er at de sier jo noe om selvbilde, og det kan predikere atferd, men det må ikke nødvendigvis predikere atferd. (...) mens personlighetstestene de gir deg jo et svar på, i utgangspunktet

i alle fall, hvis du svarer riktig, eller ærlig, på hvordan du helst vil ha det. Og så må se på avvikene, og finne de som avviker minst hvis det er viktig.

Så langt er ulike sider av bakgrunnen for hvordan testene brukes beskrevet, både trekk ved den generelle konteksten, spesifikke kontekster, i forhold til kompetanse og testbrukernes egne oppfatninger. I den siste delen av resultatkapittelet vil jeg presenteres hvordan testbruken blir i praksis, med hovedfokus på det som gjelder for den mest vanlige kontekst 1. Denne testbruken bør da sees i lys av de forutsetningene og oppfatningene som er beskrevet så langt.

Testbruk i praksis

Her vil den atferden testbrukeren gir uttrykk for å ha i forhold til de situasjonene, problemene og spørsmålene som de møter i forbindelse med bruk av tester beskrives. Den atferden testbrukerne i kontekst 1 gir uttrykk for kan deles i to kategorier; den ene handler om å følge noen konkrete etablerte regler og den andre om å bruke testene med forsiktighet. Selv om begge kategoriene ivaretar noen av de etiske normene testbrukerne har i forhold til hva som er god testbruk, og dermed kan sies å handle om å følge regler, skiller de seg ved at noen av handlingene refereres det mer til absolutte, konkrete krav som skal følges, å *følge regler*. Det som beskrives under å *bruke testene med forsiktighet* ser ut til å være noe mer preget av egne vurderinger, selv om de også ivaretar noen av testbrukernes etiske ”regler”. Kategorien å følge regler er felles for begge kontekstene, mens det å bruke testene med forsiktighet først og fremst er noe testbrukerne i kontekst 1 er opptatt av. Det alternative perspektivet til testbrukeren i kontekst 2 presenteres til slutt.

Følge regler. Det ser ut til å finnes noen konkrete regler som er bredt aksepterte blant de som bruker tester; disse ble også nevnt i forbindelse med testbrukernes oppfatninger om det etiske domenet. Disse reglene er at *kun sertifiserte testbrukere får bruke testene, det skal gies tilbakemelding på testresultatene og testresultater skal oppbevares forsvarlig*. Alle testbrukerne legger vekt på at de følger disse reglene for testbruk.

Kun sertifiserte testbrukere får bruke testene. En av reglene som følges er at de skal være sertifisert som testbruker for testen som brukes. Dette nevnes av flere

som noe som er ”helt uaktuelt” å bryte og at det får alvorlige konsekvenser dersom denne regelen brytes (se også sitat 31):

[Sitat 51] det er helt uaktuelt for eksempel at hvis en konsulent er.. får et rekrutteringsoppdrag så er det helt uaktuelt vedkommende får gi tilbakemeldinger på tester før han e sertifisert for eksempel. ehm for da e jo, i tillegg så må man jo alliere seg med noen som er sertifisert for å få sendt ut testene, men det betyr at det er da den konsultenten som sender ut testene som gir tilbakemeldingene. man er jo gjerne med på det, den som er ansvarlig for oppdraget, men det er tolkingen og forståelsen for å sikre at det blir brukt på riktig måte så må man være sertifisert for å bruke det. det e liksom noe som det er brukt tid på og forklart til konsulenter og i organisasjonen.

Informanten i kontekst 2 sier også at dette er en regel hos dem (se også sitat 45):

[Sitat 52] Alle skal være [sertifisert testbruker] og alle blir det i løpet av den første perioden som de er her.

Kandidater skal få tilbakemelding på testresultatene. En annen viktig regel er at alle testtakere skal ha tilbakemelding på resultatene (se sitat 29-31). Dette nevnes også av alle testbrukerne, uavhengig av kontekst:

*[Sitat 53] et krav at testresultater, spesielt på personlighetstester, skal gjennomgås med kandidaten for å kvalitetssikre. og det er vi bombastiske på her. det er sånn, hvis ikke det blir gjort så tar jeg fra folk sertifiseringen på testverktøyet, da får de ikke lov til å bruke det. så den gjennomgangen den **skal** være der.*

[Sitat 54].. vi skal gi tilbakemeldinger til alle kandidater , det er .. gjør vi ikke det så må vi se oss om etter noe annet å gjøre.

Flere påpeker at dette er spesielt viktig dersom det er snakk om unge eller uerfarne testbrukere:

[Sitat 55] Hvis det er unge, veldig unge kandidater, som typisk kommer rett fra studiene, (...) så er det viktig å bruke masse tid på å forklare, og være nøye med på at de føler at de har fått en ordentlig tilbakemelding. (...). Men hvis det er noen som er veldig mye tyngre på erfaring da for eksempel, som har vært gjennom masse intervjuer før, da har du mer frihet da egentlig.

Dette tyder på at en viktig funksjon ved tilbakemeldingene er at testtakerene skal ”forstå hva de har vært med på” (se sitat 34). I tillegg er som vi har vært inne på samtalen rundt testresultatene sett som viktige for å få nytte av testen:

[Sitat 56] Hvis du supplerer det med det at den e sånn noenlunde resultatet av testen gjennom en samtale hvor vi også har en del erfaring med å tolke både folk og tester, så får du et langt bedre og sikrere resultat enn om du bare hadde tatt en sånn eventuelt veldig rask tilbakemelding.

For alle testbrukerne i denne konteksten brukes testene i forbindelse med et intervju, og de anser dialogen rundt testresultatene er minst like viktige som resultatene i seg selv (se sitat 47 og 48). Dermed er det å gi tilbakemeldinger på testene på mange måter en selvfølge og i denne konteksten. Sitatene ovenfor illustrerer imidlertid at en viktig del av denne samtalen er å sørge for at testtakeren ”forstår hva han er med på”, og at dette er noe som vektlegges i disse samtalen. Dette ser ut til å være hovedgrunnen til at det å gi tilbakemeldinger sees som en del av etisk forsvarlig testbruk, men at tilbakemeldingssamtalen også har noen mer ”praktiske” sider ved å validere resultatene.

Testresultatene skal oppbevares forsvarlig. En tredje regel som følges er at testresultatene skal oppbevares sikkert. Sikker oppbevaring av testresultatene var et punkt som gikk igjen i alle intervjuene som noe de opplevde som en del av etisk forsvarlig testbruk (se sitat 28, 31 og 33). Det var da spesielt at resultatene ikke skulle komme på avveie eller være tilgjengelig for andre som ikke skulle ha tilgang på de som var viktig i denne sammenhengen. En av informantene sier det slik:

[Sitat 57] For oss så er en personlighetsprofil, den er hellig. Det er det dokumentet vi skal makulere raskest. For å si det sånn. Det skal ikke på avveie, så det .. det sitter vi på og skal passe på.

Noe som fremstår som et paradoks er at til tross for at de gir inntrykk av å være meget opptatt av dette er det bare en av testbrukerne, uavhengig av kontekst, som vet hvordan dette foregår i praksis hos testleverandør:

[Sitat 58] Når saken er ferdig så legges den da på egne mapper som er avsluttet og så forsvinner den da inn i systemet. Den lagres ikke på noe personalmapper eller noe sånne ting. Og den slettes etter. husker ikke helt, men.. det går ikke så lang tid fra saken er ferdig, så er opplysningene ute av den datalagringen

[Sitat 59] I: kor lenge etter at du har vært inne i en prosess kan du gå tilbake og se ..? X: du..for å være helt ærlig så har jeg ikke begreper... men jeg har vært her i [X] år. Og jeg kan .. de prosjektene, vi oppretter jo prosjekt da på systemet, og de er fortsatt tilgjengelig

En av konsulentene hadde derimot mer spesifikk kunnskap om hvordan dette foregikk:

[Sitat 60] og elektronisk så blir de liggende inni basen og så kommer det en varslings, automatisk varslings når tester som ligger der har lagt for lenge, de skal ikke være mer enn et halvt år tror eg i den basen.

L: da må du gå inn og slette de? X: ja, da må vi inn og fjerne de fra basen, ja. Da gjør vi det. Går vi inn og sletter alt som er gamlere enn...

Dette kan derfor oppsummeres som at de tar ansvar for ”sin” del av oppbevaringen, men stoler på at testleverandør tar sin del av ansvaret uten at de vet hva som er ”ikke for lenge” eller detaljer rundt hvordan dette gjøres. Der konsulenten vet mer spesifikt hvordan det gjøres kan det sees i sammenheng med at det her er denne personens konkrete ansvar å slette filene; det kan ikke gjøres av testleverandør.

Disse tre reglene som er beskrevet ovenfor var noe alle testbrukerne, i begge kontekstene, nevnte og presiserte at var viktig. Utover dette var kontekstene mer ulike. Testbrukerne i kontekst 1 snakket mye om å bruke testen med forsiktighet, å ikke ta svarene for gitt og lignende. Dette vil beskrives nærmere under kategorien ”bruke testene med forsiktighet”. Dette var imidlertid ikke et tema i intervjuet med testbrukeren i kontekst 2. Her var det i stedet større fokus på å bruke riktige, og gode, verktøy. En utdyping av dette ”alternative” perspektivet og forslag til forklaringer på disse forskjellene vil bli presentert til slutt i dette kapitlet.

Bruke testene med forsiktighet. I tillegg til å følge reglene som er nevnt ovenfor ga testbrukerne i kontekst 1 generelt uttrykk for å bruke testene med forsiktighet. En av testbrukerne sier det slik:

[Sitat 61] For å si det sånn. mitt ståsted.. hvis du sier at man både tror og ikke tror på. så er det de som følger det helt blindt, jeg er på den andre siden. altså jeg er i utgangspunktet skeptisk. og bruker det med nennsom hånd for å si det sånn. det e mitt ståsted. og det tror jeg.. jeg opplever at mine kollegaer og.. vi har det som e verktøy, har det som et samtaleverktøy, men bruker det med (...) altså med forsiktighet..

Videre i dette avnittet vil det bli beskrevet mer konkret hva testbrukerne gjør for å bruke testene med forsiktighet, og hvordan de da bruker testene. Konkrete handlinger som kan sees i sammenheng med dette er at *testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten, testresultatet er en del av totalbildet og brukes til å bli godt kjent med kandidaten, at det er en samtale om-, og korrigerer av resultatene.*

Testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten. I og med at testene her ble brukt i forbindelse med intervjuer, i tillegg til at testtaker må få tilsendt link til testen på e-post fra testleverandør, er det naturlig at testtaker ble informert om testen på forhånd. Å ikke få samtykke av testtaker på forhånd blir i praksis umulig. Det som derimot er interessant er hvilken informasjon testtaker får om testen på forhånd. Noe som gikk igjen her var at denne informasjonen ble gitt på en slik måte at testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten:

[Sitat 62] Og jeg påpeker også –veldig sterkt – at det er det du forteller meg over bordet som er beslutningsgrunnlaget og ikke det som står på papiret

[Sitat 63] Vi ønsker at du skal besvare en test som heter (..), den er arbeidsrelatert, det er et samtaleverktøy for oss som gjør at vi kan komme mer i dybden, blir bedre kjent med deg i 2. gangsintervjuet. ehh, den er ... Det er ikke en personlighetstest, den representerer jobbatferd og behov i jobbsammenheng.

Som vi ser vektlegges det at testen brukes til å bli bedre kjent, at samtalen rundt resultatene er viktigere enn testen i seg selv og at testresultatene ikke avgjør om en får en jobb eller ikke. Alt i alt vektlegges det at testen ikke er ”farlig”.

Testbrukeren i kontekst 2 svarte også på hvilken informasjon kandidaten får, men har en litt annen tilnærming:

[Sitat 64] Vi sier at dette er et anerkjent testverktøy, det er det første i verden som er ISO-sertifisert, eller sertifisert av Det Norske Veritas etter en ISOnorm og at det kan hjelpe kandidatene med å bli litt bedre kjent med seg selv i forhold til mennesker det er naturlig å måle dem opp mot.

Her fokuseres det som vi ser heller på at det er et godt verktøy som brukes, og fordelene testtakeren kan få ved å ta testen, i stedet for hvor liten betydning testen har og hvordan den *ikke* brukes.

Den informasjonen kandidatene får dekker mye av det samme som i neste avsnitt om hvordan testresultatene brukes til å ta avgjørelser om ansettelse. Da utdypes det derimot mer konkret hvilken rolle testen spiller, mer enn at den ikke er spesielt viktig.

Testresultatet er en del av totalbildet og brukes til å bli godt kjent med kandidaten. Alle informantene var klare på at man ikke kunne, eller burde, ta beslutninger basert kun på testresultatene (se sitat 47-49). Testen ble som hovedregel tatt før 2. gangsintervju, og aldri helt i begynnelsen av vurderingsprosessen. Dermed

var det allerede gjort en viss vurdering av om hvor vidt kandidatene var kvalifisert for jobben eller ikke.

I forhold til å vurdere de trekkene eller egenskapene som testen er ment å måle var heller ikke testen det eneste vurderingsgrunnlaget. Tilbakemeldingssamtalen og eventuelt også referanser, oppgies å være minst like viktige i forhold til å vurdere personegenskaper. Hensikten med å bruke personlighetstestene er først og fremst å ”bli godt kjent med kandidaten”. Flere presiserte spesielt at ”totaliteten” var det som talte i forhold til beslutningene som ble tatt:

[Sitat 65] Og eh personlighetstester i kombinasjon med erfaring, den som måtte kjøre intervjuene, pluss referanser, vitnemål, cv og attester ... danner jo et totalbilde av kandidaten så at e svaret på spørsmålet e at ja, det e en del av en totalpakke. det er ikke det som er viktigst, men det er viktig

[Sitat 66] fordi vi tar aldri beslutninger bare ut fra test, og du skal være..du skal ha en veldig spesiell profil for at den skal kunne diskvalifisere deg fra en stilling. Det vil neste ikke kunne skje. men det som jeg snakket om innledningsvis med graden av refleksjon, kan være en ting

Testbrukeren i kontekst 2 sier også noe av det samme i forhold til at testresultatet ikke tillegges for stor vekt, men uttrykker seg igjen litt annerledes:

[Sitat 67] de er mer et supplement egentlig, som bekrefter eller avkrefter inntrykk vi får gjennom annen metodikk

En av de poengene som går igjen her, og i tidligere avsnitt, er vektleggingen av samtalen med kandidaten. I neste avsnitt vil det bli beskrevet nærmere hvordan disse samtalene foregår, og hvordan de brukes.

Samtale om, og korrigerings av, resultatene. Alle testbrukerne ga som tidligere nevnt uttrykk for at det å bruke tester uten å gi tilbakemelding på de var en av de største syndene en kunne gjøre i forhold til testbruk. En del av hensikten med tilbakemeldingssamtalen var at kandidaten skulle få si sin mening om hvor vidt

testresultatene ble opplevd som riktige. Flere poengterte tidligere at testresultatene er ”irrelevante” i seg selv, tilbakemeldingssamtalen sees som en forutsetning for å dra nytte av testresultatene (se sitat 46-48). Selv om de oppgir en noe kritisk innstilling til kandidatens meninger, og stiller kontrollspørsmål og ber om konkrete eksempler, sier samtlige testbrukere at kandidatens meninger ble tatt hensyn til. Her er noen eksempler på hvordan spørsmålene stilles:

[Sitat 68] Da kan jeg spørre deg ”hva betyr det ehm for deg?” ”er du organisert, er du kvalitetsbevisst, når sjekker du detaljer? I hvilke sammenhenger synes du det er viktig å sjekke detaljer?”

[Sitat 69] Du e villig til å ta ansvaret, men du ser gjerne at kanskje noen andre gjør det. hvordan opplever du en sånn påstand fra min side?

I: ja, og så får du svar X: og så kommer dialogen rundt det der

[Sitat 70] stille åpne spørsmål om det. teste sier at du er initiativrik ,sant, hva er din vurdering om det? jo, jeg er veldig initiativrik. da kan man ikke stoppe på det, da må man gå videre.. gi meg noen eksempel på at du e initiativrik. hva er det du har gjort den siste uken, eller 14 dagene, på jobben din som viser at du er initiativrik. ehh vi leser cv, er du medlem av foreninger og klubber og sitter i styret i barnhagen osv osv.. totalbildet er med og styrer der.

De fleste av informantene i kontekst 1 nevnte også at selve testresultatene ble justert dersom kandidaten mente at de var feil:

[Sitat 71] I: det blir kanskje ikke helt realistisk, men hvis noen bare sier ” jeg er ikke enig, jeg synes den skulle vært lenger ned”?

X: nei da, da korrigerer vi den.. det er kandidaten som har rett. det er alltid den som blir intervjuet som vet hvordan jeg er.

[Sitat 72] men det e noe av det derfor vi gir tilbakemeldinger for å eventuelt korrigerer på selve testresultatet. at det viser seg at kanskje er du litt mer direkte enn det du har faktisk besvart. for det du sier nå tyder på noe annet i de eksemplene du gir. og så videre

Her er det igjen tydelig at samtalen med kandidaten tillegges større vekt enn selve testresultatene. Det kandidaten *sier* er det viktigste. Det er imidlertid ikke bare kandidatens mening om testresultatene som tillegges vekt, men også eksempler og hvordan de svarer på spørsmål som gies. Det ser ut til å være vanlig at testresultatene korrigeres dersom kandidaten er uenig i resultatene, eller at intervjueren får et annet inntrykk av kandidaten enn det testresultatene sier.

Begrepet *samtaleverktøy* nevnes ved ulike anledninger i forbindelse med å bruke testene med forsiktighet (se sitat 31, 61 og 63). For flere av testbrukerne ser det ut til at det å bruke testene som et samtaleverktøy nesten er likestilt med forsiktig, og etisk forsvarlig, testbruk. Ved å bruke dette begrepet ufarliggjøres testen ovenfor kandidatene; det signaliseres at testresultatene tillegges minimalt med vekt, og at resultatene kan korrigeres ut fra samtalen med kandidaten. Det kan også se ut som at testbrukerne ønsker å ta avstand fra det de anser som tradisjonell testbruk. En av dem vektlegger som vi ser her at dette ikke er snakk om en personlighetstest, en annen har tidligere også presisert at det (etter hans mening) ikke er en test (se sitat 46), og en tredje sier innledningsvis i intervjuet at han foretrekker å ikke bruke begrepet test.

Det kan se ut som det er en tendens til at erfaring og ”tro” gjerne legges til grunn for vurderinger i denne konteksten. Spesielt en av testbrukerne snakker om å *tro på* testresultater (se sitat 61):

[sitat 73]og så e det veldig mye sunn fornuft. norsk, bergensk, eller vestlandsk, trøndersk eller trondhjemske bondevett.... altså du må hele tiden ha det som referanse, for ellers så... det å tro på en personprofil, det gjør jeg ikke.

Dette er noe av den samme tendensen som nevnes i andre sitater ved at den ikke er et vitenskapelig dokument (se sitat 31) og at man uansett ikke kan lese absolutte resultater av testen (se sitat 40). Dette kan tyde på at forsiktighet er en løsning på usikkerhet; siden man ikke vet om testresultatene er riktige må, er det riktig å bruke de med forsiktighet. Testbrukeren i kontekst 2 knytter også bruk av begrepet samtaleverktøy opp mot usikkerhet:

[sitat 74] I: og så nevnte du.. du sa samtaleverktøy i sted... X: ja, noen oppfatter det sånn. I: ja. ka legger du i å bruke en test som samtaleverktøy.? X: det er et populærord som brukes. det er.. altså vi snakker om en test, hvor folk svarer på helt like spørsmål og svarer ulikt og da plasserer seg på ulike steder på en skala. så det er en test det er. det sliter jeg litte grann med internt også fordi at .... de som syns det er litt vanskelig å bruke tester og kunne forklare resultater på en test, de vil ofte kalle det et samtaleverktøy, for det er et litt mykere tilnærming til å presentere resultater. men det er en test vi snakker om, ja.

Tendensen til å vektlegge egen erfaring ser vi også i et eksempel på hvordan testbrukens hensiktsmessighet vurderes:

[sitat 75] I:ka baserer du det på når du sier at det er hensiktsmessig, ka tenker du på da? X: (..) viser deg seg...at vi treff da.. på spikeren ganske godt når vi snakker med Ola Olsen og testen sier at det e lite initiativ, så opplever vi mange ganger at når vi snakker med Ola Olsen da så bekrefter han at han har lite initiativ relatert til testresultatet, så det treffer ganske godt da

Disse tendensene i forhold til begrunnelser er også en sentral forskjell mellom testbrukerne i henholdsvis kontekst 1 og kontekst 2; han snakker heller om ”det vi vet” (se sitat 49). Perspektivet til testbrukeren i kontekst 2 utdypes i neste avsnitt.

Alternativt perspektiv i kontekst 2. For å vise hvordan testbrukeren i kontekst 2 bruker testene illustrerer dette kanskje best med noen eksempler på temaer han tar opp, som ikke nevnes av testbrukerne i kontekst 1; vitenskapelig belegg, oppdatert teoretisk kunnskap, å velge riktig verktøy, og rettferdig testbruk:

[Sitat 76] oppdaget ganske fort at det var et dårlig verktøy. eller, det fantes ikke noe bevis, eller noe vitenskapelig belegg for at den faktisk målte det den utga seg for å måle.. så vi gikk ut og begynte å lete etter testverktøy som (..) som det var vitenskapelig bevist at de målte det de utga seg for å måle.”

Vitenskapelige støtte, eller kunnskap, er som vi har sett ikke noe testbrukerne i kontekst 1 gir uttrykk for å være spesielt opptatt av. Det er en av forskjellene i fokus hos de to kontekstene. Videre er denne testbrukeren som tidligere nevnt også opptatt av å ha oppdatert og grundigere teoretisk kunnskap:

[Sitat 77] det er en utvikling i testverden som går ganske raskt. (...) og det har gjort at testene begynner å ta mindre og mindre tid. og tid har nok vært en av de første feilkildene i testbruk (...) . så tidsaspektet det er .. tar i bruk ny teknologi. det er noe som vi er nødt til å ha med oss når vi ser hvilke tester er det vi skal bruke, hvordan skal vi bruke dem for å sikre at de resultatene vi får ut er riktig i den andre enden

Både vitenskapelige bevis og å ha oppdatert kunnskap handler mye om valg og vurdering av verktøy. I denne forbindelsen nevnes også rettferdighet som et aspekt som vurderes:

[Sitat 78] når vi rekrutterer mennesker fra ulik kulturell bakgrunn så styrer vi klar av å bruke personlighetstester. blant annet.

Disse sitatene illustrerer noen av de mest sentrale forskjellene mellom perspektivene i henholdsvis kontekst 1 og kontekst 2: Denne testbrukeren har totalt sett en mer vitenskapelig tilnærming til testbruk. Videre er han mer opptatt av å følge med i utviklingen og å velge riktige verktøy i ulike situasjoner. Det er altså snakk om et utvidet perspektiv sammenlignet med testbrukerne i kontekst 1. Alt i alt er denne testbrukerens perspektiv mer likt det som beskrives som å ta ansvar for etisk forsvarlig testbruk og å følge god praksis i ITCs retningslinjer.

I siste avsnitt vil jeg oppsummere noen av de tendensene som finnes i datamaterialet, og forsøke å sette sammen delene igjen.

Sammenhenger mellom kategoriene

Funnene er oppsummert i fire hovedkategorier; generell kontekst, spesifikk kontekst, oppfatninger og testbruk i praksis. Jeg har foreslått at disse henger sammen, og til en viss grad kan forklare hverandre. Generell kontekst legger rammene for

testbrukernes spesifikke kontekst, som har betydning for deres oppfatninger som igjen er sentrale for hvordan testene brukes i praksis. Dette må imidlertid ikke tolkes slik at de første kategoriene fullt ut forklarer de påfølgende; de er heller noen sentrale forutsetninger som ser ut til å være relevante for utviklingen av de neste.

Rekruttering av ledere og/ eller fagspesialister og uniforme prosesser for testbruk ser ut til å være en del av grunnlaget for den spesifikke kontekst 1 der testbrukerne hovedsaklig følger rutiner for testbruk, har teoretisk kunnskap avhengig av testleverandør og de etiske retningslinjene er regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer. Denne konteksten er igjen forutsetninger for testbrukernes oppfatninger om at etikk er viktig, de oppfatningene, relatert til etisk sensitivitet, om hva tester kan brukes til og hva som er nødvendig kompetanse for å bruke tester. Oppfatningene er grunnlaget for testbrukernes etiske vurderinger og dermed testbruk i praksis.

Selv om kontekst 1 er den vanligste ”konsekvensen” av den generelle konteksten er den ikke det eneste mulig utfallet. Medierende variabler kan gjøre at kursen blir annerledes enn det som er mest vanlig, noe kontekst 2 er et eksempel på. Her ser vi også hvordan andre spesifikke forutsetninger kan bidra til andre oppfatninger og igjen en annen testbruk enn det som er mest vanlig.

Når det gjelder de mer spesifikke kategoriene er noen eksempler på sammenhenger mellom disse blitt nevnt; for eksempel er det en ganske tydelig sammenheng mellom hvilke regler og retningslinjer det refereres til og hvilke spørsmål testbrukerne er sensitive ovenfor. Vi har også sett at opplevelse av ansvar knyttes opp mot kompetanse og struktur. Det er imidlertid ikke spesifisert slike sammenhenger mellom alle kategoriene, da det antas at det er snakk om komplekse sammenhenger. Disse spesifikke sammenhengene illustrerer likevel noen eksempler på hvordan hovedkategoriene relateres til hverandre. I tillegg viser forskjellene mellom kontekst 1 og kontekst 1 i både forutsetninger, oppfatninger og testbruk i praksis hvordan hovedkategoriene kan henge sammen.

Videre er det , som jeg så vidt har vært inne på tidligere, ikke nødvendigvis gitt hva som er forutsetninger og hva som er praksis. Uniforme prosesser kan for eksempel både være en praksis og en forutsetning for testbruk. Når jeg har valgt å definere disse som en forutsetning for hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken her er det fordi de er en del av det miljøet den spesifikke testbrukeren må forholde seg til. De er imidlertid også et uttrykk for generell praksis.

I diskusjonskapittelet vil jeg forsøke å heve abstraksjonsnivået noe i forhold til de konkrete resultatene som har blitt presentert her ved å knytte disse sammen med annen relevant deskriptiv og normativ teori. Da vil også sammenhengene mellom kategoriene bli diskutert nærmere.

Diskusjon

Deskriptiv etikk handler om å forsøke å forstå hva som ligger bak de etiske vurderingene som gjøres. Ved å få økt forståelse for faktorene som ligger bak beslutningene kan en blant annet få et bedre grunnlag for design av organisasjonsstruktur, seleksjon- og opplæring av leder og støttefunksjoner for å fremme etisk beslutningstaking (Wittmer, 2001). I resultatkapittelet har jeg presentert noen av de oppfatningene og begrunnelsene som testbrukerne har uttrykt som grunnlag for de etiske valgene de gjør. Dette har blitt sett i sammenheng med hvordan testene brukes, sider ved testbrukernes jobb(miljø) og personlige forutsetninger. Ved å sammenligne den deskriptive modellen fra denne studien med mer generelle deskriptive teorier kan man få økt innsikt i hvordan og hvorfor testbrukernes perspektiv er slik det er. Mens deskriptiv teori sier noe om hvordan og hvorfor en gruppe forholder seg til etiske spørsmål, søker normativ teori å gi svar på hvor vidt dette er hensiktsmessig eller ikke. Ved å også sammenligne testbrukernes etiske perspektiv med de normative retningslinjer som ble presentert i teorikapittelet kan vi i tillegg få et bilde av i hvilken grad disse samsvarer. Jeg vil derfor diskutere funnene fra både et deskriptivt og normativt perspektiv.

Kapittelet vil begynne med en oppsummering av funnene. Deretter er det tre overordnede temaer som vil bli diskutert: Det første er hvordan testbrukernes etiske perspektiv er sammenlignet med ITCs retningslinjer for bruk av tester. Deretter vil sammenhengen mellom kategoriene i modellen jeg har foreslått sees i lys av eksisterende formal teori og empiri. Det tredje temaet som diskuteres er konsekvenser av hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken. Avslutningsvis diskuteres også metodiske begrensninger og implikasjoner av denne studien, før en oppsummerende konklusjon presenteres til slutt.

Oppsummering av funn

Spørsmålet som har blitt undersøkt i denne studien er hvordan testbrukerne forholder seg til ulike etiske spørsmål. Gjennom analysen av intervjuene har jeg kommet frem til at selv om testbrukerne deler en felles generell kontekst representerer testbrukerne jeg har intervjuet også to ulike spesifikke kontekster. Forutsetninger i den generelle konteksten er at det hovedsaklig rekrutteres ledere og/ eller fagspesialister og at det er vanlig med uniforme prosesser for testbruk i bedriftene.

Dette innebærer at samme testleverandør benyttes over lang tid og at rekrutteringsprosessen er bygget rundt én test. Samtlige av informantene ga uttrykk for å være veldig opptatt av de etiske sidene ved testbruken, og at dette var noe de ønsket å være gode på. Dette er en oppfatning som deles av begge de to spesifikke kontekstene som er beskrevet; etisk forsvarlig testbruk er viktig. Utover dette har de to kontekstene mer ulike tilnærminger til etisk testbruk. Nøkkelen til disse forskjellene ser derfor ut til å være deres etiske sensitivitet; de har de samme oppfatningene av at etikk er viktig, men ulike oppfatninger av hva dette innebærer. Disse to gruppene står også i kontrast til hverandre når det gjelder konteksten de befinner seg i.

Den vanligste konteksten, kontekst 1, innebærer at testbrukernes rolle hovedsaklig er å følge rutiner for testbruken, teoretisk kunnskap er avhengig av testleverandør og at de følger regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer. Vanlige oppfatninger for testbrukerne i denne konteksten er at det etiske domenet ved testbruk innebærer å kun bruke tester man er sertifisert for, gi gode tilbakemeldinger på testresultater, oppbevare testresultater forsvarlig og være ydmyk ovenfor testresultatene. Deres opplevelse av ansvar er først og fremst relatert til kandidatens opplevelse av testsituasjonen og den informasjonen denne får, og i liten grad til valg av tester og kvaliteten på den kunnskapen de besitter. De har oppfatninger om at testen først og fremst er nyttig for få en bedre samtale med kandidaten, og at sertifiseringskurs fra testleverandør og praktisk erfaring er nødvendig kompetanse for å bruke testene. Deres testbruk i praksis kan oppsummeres i to kategorier; følge regler for testbruk og bruke testene med forsiktighet. Reglene som følges er at kun sertifiserte testbrukere får bruke testene, det skal gies tilbakemelding på testresultater og testresultater skal oppbevares forsvarlig. Å bruke testene med forsiktighet innebærer at testen ufarliggjøres ovenfor kandidaten, testresultatet er en del av totalbildet og brukes til å bli godt kjent med kandidaten og til slutt at testresultatene eventuelt korrigeres på bakgrunn av samtalen med kandidaten.

Kontekst 2 består av én testbruker i dette utvalget. Denne har en rolle som innebærer å utforme prosesser rundt testbruk, har kompetanse uavhengig av testleverandør og refererer til ITCs retningslinjer for testbruk. Oppfatningene relatert til etisk sensitivitet innebærer her også å velge tester med god kvalitet og å velge riktige verktøy som passer til situasjonen. Tester oppfattes å være nyttig som et

supplement til andre verktøy, og vitenskapelig og ikke-statisk kunnskap vektlegges også. Testbruken i praksis er preget av å være mer forskningsbasert og i større grad i tråd med ITCs retningslinjer for testbruk. Informasjon denne testbrukeren har vært med på å illustrere grenser mellom ulike kontekster og hvordan disse kan gi utslag i ulike etiske perspektiv. Siden det som tidligere nevnt er kontekst 1 som er mest vanlig vil jeg sentrere diskusjonen rundt denne, mens svar fra den siste testbrukeren vil brukes for å illustrere forskjeller og likheter.

Testbrukernes tilnærming til etikk sammenlignet med retningslinjer for testbruk.

Jeg vil her sammenligne det som ser ut til å være det vanlige perspektivet i kontekst 1 med ITCs retningslinjer for testbruk. Hva som er etisk forsvarlig testbruk er imidlertid et alt for stort spørsmål til at ITCs retningslinjer kan bli diskutert i detalj, og jeg vil derfor fokusere på de mer overordnede punktene og største forskjellene og likhetene mellom ITCs retningslinjer og utvalgets praksis. Siden kompetanse er et viktig tema i ITCs retningslinjer vil diskusjonen begynne med en sammenligning av kompetanse. Videre vil selve atferdskriteriene i ITCs retningslinjer diskuteres, og deretter rollene som beskrives i henholdsvis ITCs retningslinjer og datamaterialet.

Kompetanse. I modellen jeg har presentert er testbrukernes teoretiske kunnskap i stor grad er avhengig av testleverandør, det vil si at den er knyttet opp mot en (eller noen få) spesifikk(e) test(er). Dette er den samme tendensen vi ser i forhold til testbrukernes oppfatninger om hva som er nødvendig kompetanse for å bruke testene; sertifiseringskurs og praktisk erfaring vektlegges. Den mer generelle teoretiske bakgrunnen om psykometri, og begrepene som måles er i liten grad tilstede eller vektlagt. Dette er også det grunnlaget disse testbrukerne er ansatt på, og det ser derfor heller ikke ut som det er forventet at testbrukerne skal ha slik kompetanse.

Ifølge ITCs retningslinjer må testbrukerkompetanse dekke både relevant teoretisk kunnskap og praktiske kunnskaper og ferdigheter. Relevant teoretisk kunnskap innebærer blant annet psykometri, relevante teorier i forhold til de begrepene som måles og kunnskap om tester og testdistributører relevant til eget praksisområde.

Det er som vi ser spesielt ett område hvor det er en tydelig forskjell mellom den kompetansen som ITCs retningslinjer anbefaler og kompetansen som testbrukerne

i kontekst 1 har; teoretisk kompetanse som ikke er knyttet opp mot én spesifikk test. Grundig generell teoretisk kompetanse ser ikke ut til å være verken vanlig, eller ansett som viktig blant testbrukerne. Kompetanse er ifølge ITCs retningslinjer et middel for å oppnå hensiktsmessig, profesjonell og etisk forsvarlig testbruk. Denne kommer, ifølge ITCs retningslinjer, til uttrykk gjennom målbare atferdskriterier. Disse dekker generelle personlige oppgaverelaterte ferdigheter, kunnskap og ferdigheter om kontekst, testhåndteringsferdigheter og ferdigheter i håndtering av forskjellige situasjoner (ITC, 1999).

Etiske hensyn som taes. Den vanligste kontekstens etiske domene oppsummeres i fire kategorier; å kun bruke tester man er sertifisert for, gi gode tilbakemeldinger på testresultater, oppbevare testresultater forsvarlig og å være ydmyk ovenfor testresultatene. Dette er de etiske hensynene som er gjennomgående temaer hos alle testbrukerne i denne konteksten, og som vektlegges mest. Rettferdighet ved å ikke bruke tester på personer de ikke er ment for nevnes også kort i to tilfeller, men uten at det er med å definere etisk forsvarlig testbruk. Dette er de eneste etiske hensynene som nevnes av disse testbrukerne som er direkte relatert til testbruk. Det ser dermed ut til at disse testbrukernes primære etiske fokus er å beskytte testtakerne mot unødvendig belastning eller skade.

I ITCs retningslinjer innebærer det å ta ansvar for etisk testbruk fem overordnede punkter: 1) opptre på en profesjonell og etisk forsvarlig måte. 2) sikre egen kompetanse i testbruk 3) ta ansvar for egen testbruk 4) sikre at testmaterialer oppbevares sikkert og 5) sikre at testresultater behandles konfidensielt. Det er dermed noe samsvar mellom det testbrukerne er opptatt av og de *overordnede* punktene eller *temaene* som beskrives i ITCs retningslinjer; kompetanse, etisk forsvarlig og profesjonell opptreden og konfidensialitet nevnes i begge tilfeller. Når det gjelder det mer konkrete innholdet i disse punktene, er det derimot til dels store forskjeller mellom informantene og ITCs retningslinjer.

For de fleste testbrukerne i denne studien handler det å sikre egen kompetanse i testbruk hovedsaklig om å være sertifisert av testleverandør. Dette ser også ut til å være en generell oppfatning i bransjen at dette er dekkende nok for ”vanlig” testbruk. I ITCs retningslinjer innebærer derimot dette punktet også blant annet å ”arbeide innenfor grensene av vitenskapelige prinsipper og dokumentert erfaring” (s. 14) og å ”holde seg à jour med relevante endringer og fremskritt i forhold til testene som

brukes, og til testutvikling (..)” (s.14). Som vist i modellen var det kun testbrukeren i kontekst 2 som var opptatt av dette. For de øvrige testbrukerne var ikke dette et tema.

Å ta ansvar for egen bruk av tester innebærer ifølge ITC (1999) blant annet å ”kun bruke tester de er kvalifisert for” og å ”søke å unngå skade på eller forårsake ubehag for de involverte i prosessen” (s. 14). Dette er punkter som går igjen i de reglene som er beskrevet av testbrukerne, og som testbrukerne derfor ser ut til å følge. Å ta ansvar for egen bruk av tester innebærer derimot også å ”ta ansvaret for valg av testene som brukes”. Del 2 i ITCs retningslinjer, som beskriver god praksis ved bruk av tester, innebærer også noen punkter som utdyper hva som er god praksis i forhold til dette: Å ”evaluere den potensielle nytten av testing i en vurderingssituasjon”, ”gjennomgå testens egnethet og dens bruk”, ”velge godt teknisk utformede tester som passer til situasjonen” og å ”forsikre seg om at karakteristika som testene er ment å måle korrelerer med relevant atferd i den konteksten som det senere trekkes konklusjoner om” (s. 16) handler slik jeg ser det også om å ta ansvar for valg av tester. Det generelle inntrykket fra kontekst 1 er derfor at det ikke blir tatt ansvar for valg av tester i den grad det beskrives av ITC. Å ”være oppmerksom på evt. utilsiktede konsekvenser av testbruk” er et annet ledd i å ta ansvar for egen bruk av tester som ikke ser ut til å være fullstendig dekket av testbrukerne; de er oppmerksomme på en del utilsiktede konsekvenser, men da hovedsaklig det som er relatert til testtakers opplevelse. Konsekvenser av beslutningene som taes om ansettelse nevnes ikke som etisk relevant av testbrukerne i denne konteksten.

Å sikre at testmaterialer oppbevares sikkert handler om oppbevaring av selve testmaterialet. Dette er ikke noe som nevnes av noen av testbrukerne, men heller ikke et prinsipp som ser ut til å være truet da testleverandørene i utgangspunktet har kontroll på dette siden testene administreres elektronisk. Det siste punktet, å sikre at testresultater oppbevares konfidensielt, er også en av testbrukernes regler som er beskrevet. Her så vi imidlertid at det var noe uklarhet om hvor lenge testresultatene egentlig ble oppbevart hos testleverandøren. Et av underpunktene i ITCs retningslinjer her er å ”etablere klare retningslinjer mht. hvor lenge testdata skal arkiveres”. Hvor vidt dette spesifikke punktet oppfylles kan derfor diskuteres.

I tillegg til de forskjellige som er nevnt over nevnes også rettferdighet som et viktig prinsipp innenfor å følge god praksis i ITCs retningslinjer. Her nevnes blant annet at testbrukere skal gjøre det de rimeligvis kan for å sikre at ”testene er uten skjevheter og passer til de forskjellige grupper som skal testes (...)” (s. 17). Dette er det

kun testbrukeren i kontekst 2 som eksplisitt nevner i forbindelse med etisk testbruk. To andre nevner likevel at de ikke bruker normative personlighetstester på unge personer uten arbeidserfaring. Ellers gir de inntrykk av at dette ikke er opplevd som er relevant hensyn å ta.

Totalt sett er den generelle tendensen at testbrukerne dekker de fleste av de *overordnede* punktene som beskrives i ITCs retningslinjer. Likevel er det til dels store forskjeller mellom ITCs retningslinjer og testbrukernes syn, hovedsaklig ved at disse punktene dekkes på en ufullstendig måte sammenlignet med ITCs retningslinjer. Det er generelt en tendens til at en del av ansvaret for testbruken bevisst eller ubevisst overlates til andre. I tillegg er testbruken i mindre grad basert på ”arbeide innenfor grensene av vitenskapelige prinsipper og dokumentert erfaring”. Dermed blir det i praksis relativt store forskjeller på disse to tilnærmingene selv om hovedpunktene ligner. Dette gjenspeiler delvis forskjellene i kompetanse som ble diskutert tidligere. Forskjellene kan imidlertid også sees i sammenheng med testbrukernes roller og ansvaret de opplever.

Testbrukerroller. Det er en generell tendens for testbrukerne i kontekst 1 er at de har en rolle der de hovedsakelig følge rutiner for testbruk. De opplever ansvar først og fremst for testtakers opplevelse, og i liten grad for valg av tester og kvalitet på kunnskapen de har. I noen tilfeller begrunnes dette med at andre har ansvar for valg av tester, eller at disse avgjørelsene taes på et høyere nivå. I andre tilfeller er derimot inntrykket at denne rollen taes for gitt, uten at det reflekteres over ansvar for disse spørsmålene.

Det generelle inntrykket fra ITCs retningslinjer er at de forutsetter en uavhengig testbruker som i stor grad tar aktive valg og gjør selvstendige, vitenskapelig baserte vurderinger av testene og hvordan de brukes. Det defineres ikke hva en testbruker er, men hvem ITCs retningslinjer gjelder for defineres på bakgrunn av ”arbeidsoppgaver” relatert til testbruk. ITCs retningslinjer er som tidligere nevnt til for blant annet de som kjøper og har testmateriale, de som er ansvarlig for å velge ut tester og hvordan de skal brukes og de som administrerer, skårer eller tolker tester (ITC, 1999). Det kan være naturlig å tolke det slik at alle som bruker tester er ansvarlig for å følge alle delene av testprosessen som ITCs retningslinjer beskriver. På den annen side kan det også tolkes slik at en bør følge det som gjelder sin rolle; for eksempel å administrere og tolke testene riktig. Dette blir noe klarere ved at ITCs

retningslinjer videre uttrykker at alle organisasjoner som bruker tester skal ha en klar politikk i henhold til testing. Denne skal blant annet beskrive ”ansvar og plikter hos hver enkelt testbruker” (s. 23). Videre bør ”ansvaret for enhver organisasjons testpolitikk (...) være hos en kvalifisert testbruker som har den nødvendige autoritet til å sikre utøvelsen av og oppslutningen om politikken” (ITC, 1999, s. 24). Dette kan tolkes som at det er akseptert med noe ansvarsfordeling internt i organisasjonen, og at poenget er at det må være tydelig hvem som har det overordnede ansvaret for hva. Da må ikke nødvendigvis den som administrerer testene ta ansvar for valget av testene. På den annen side er det da vesentlig at det finnes en kvalifisert testbruker som har ansvaret for at ITCs retningslinjer følges, deriblant at ”medarbeidere som involveres i administreringen er kompetente” (s. 18). I forhold til eksempelet med å administrere tester må det også være noen som har ansvaret for at riktig test brukes i hver enkelt situasjon. Dermed er man enten fullt ut en ansvarlig testbruker, eller en medhjelper noen andre har ansvaret for.

I konteksten jeg har fokusert på er det imidlertid ikke slik det vanligvis ser ut til å være. De fleste av testbrukerne her nevner begrensninger i eget ansvar, men uten at de ser seg selv som en medhjelper, og uten at det finnes en testbruker som har ansvaret for hvordan testene brukes i enkeltsituasjoner. Det er en tendens til at testbrukerne har en mer udefinert og uklar rolle enn den som beskrives i ITCs retningslinjer. Sammenlignet med ITCs retningslinjer blir da ansvaret for testbruken i større grad fordelt på ulike funksjoner i stedet for på ”hele” testbrukere. I noen tilfeller blir også deler av ansvaret for forsvarlig testbruk lagt over på testleverandøren, eller er ukjent.

En del av denne uklarheten kan forklares ved at ansvar gjerne henger sammen med kompetanse; det er vanskelig å ta ansvar for noe man ikke har kjennskap til. Bartram (1998) definerer en testbruker som en som er kompetent til å ta ansvar for alle leddene i en testprosess. Dersom vi tar utgangspunkt i Bartrams definisjon kan det dermed også diskuteres hvor vidt alle personene jeg har snakket med faktisk er testbrukere. På bakgrunn av diskusjonen ovenfor kan det argumenteres for at det er organisasjonen sitt ansvar at testbrukere har den nødvendige kompetansen til å bruke testen. Problemet er at det, ifølge denne definisjonen, gjerne mangler testbrukere i noen av organisasjonene. Dermed er det ikke nødvendigvis noen som har kompetanse til å fullt ut ta ansvaret for organisasjonens testbruk, eller er kjent med hva dette ifølge ITCs retningslinjer innebærer.

Oppsummering av sammenligning av testbrukernes perspektiv og ITCs retningslinjer. ITCs retningslinjer dekker mer enn testbrukerne i kontekst 1, både når det gjelder nødvendig kompetanse, etiske hensyn som taes og testbrukernes rolle og ansvar. Det generelle inntrykket fra ITCs retningslinjer er at de forutsetter en uavhengig testbruker som i stor grad tar aktive valg og gjør selvstendige, vitenskapelig baserte vurderinger av testene og hvordan de brukes. Tendensen i datamaterialet er derimot at de har en rolle som ”delvis” testbruker, med mer begrenset kompetanse og opplevd ansvar, noe som også kommer til uttrykk gjennom hvilke etiske hensyn som taes. Som det antas i hovedformålet med ITCs retningslinjer ser det derfor ut til at det er sammenheng mellom kompetanse og i hvilken grad testbruken blir etisk forsvarlig. I tillegg kan disse forskjellene tyde på at den rollen testbrukerne har, og ansvaret de opplever å ha, også er av betydning for hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken. Sammenhenger mellom de ulike kategoriene i modellen jeg har foreslått diskuteres i videre i de neste avsnittene.

Sammenhengen mellom kategoriene

I modellen jeg har foreslått er det illustrert noen sammenhenger mellom kategoriene: sider av testbrukernes kontekst er av betydning for deres oppfatninger, som igjen er av betydning for testbruk i praksis. Å foreslå slike sammenhenger er i tråd med grounded theory hvor viktigheten av å komme frem til teorier, og ikke ”bare” et sett med funn vektlegges. Det som skiller teori fra beskrivelser er at teorier også inneholder utsagn om forhold mellom kategoriene, og dermed foreslår en forklaring på fenomenene (Strauss & Corbin, 1998). De sammenhengene som jeg har foreslått vil her diskuteres nærmere, og sees i lys av eksisterende teori og empiri på området. Først vil kontekstens betydning for testbrukernes etiske perspektiv bli diskutert og deretter betydningen av de oppfatningene som er beskrevet i modellen.

Kontekstens betydning for testbrukernes etiske perspektiv.

Forutsetningene som er beskrevet i den generelle konteksten er rekruttering av ledere og/ eller fagspesialister og uniforme prosesser for testbruk. Disse er foreslått å være grunnlaget for forutsetningene i kontekst 1. I kontekst 1 er forutsetningene at testbrukerne hovedsaklig følger rutiner for testbruk, teoretisk kunnskap avhengig av

testleverandør og etiske retningslinjer som følges er regler fra testleverandør og/ eller bedriftsinterne retningslinjer. Kontekst 2 er på flere måter en kontrast til denne; her er forutsetningene at testbrukeren utformer prosesser for testbruk, har kompetanse uavhengig av testleverandør og refererer til ITCs internasjonale retningslinjer for testbruk. Jeg har foreslått at disse forutsetningene har betydning for testbrukernes oppfatninger relatert til testbruk. I de neste avsnittene vil dette blir diskutert nærmere, og vurdert i lys av relaterte teorier og empiri. Siden den generelle konteksten ikke er antatt å ha en direkte betydning for oppfatninger eller testbruk i praksis vil fokus her være på de spesifikke forutsetningene i kontekst 1; at de hovedsaklig følger etablerte rutiner for testbruk, teoretisk kunnskap er avhengig av testleverandør og regler fra testleverandør og/ eller bedriftsinterne retningslinjer som etiske retningslinjer.

Følger hovedsaklig rutiner for testbruk. Jeg har foreslått at det at testbrukernes rolle hovedsaklig er å følge rutiner for testbruk er en av forutsetningene for deres oppfatninger relatert til etiske spørsmål ved testbruk. Dette er basert på at det er en generell tendens til at de gir uttrykk for at testbruken ”skal” være på en bestemt måte og at det dermed ikke er deres valg eller ansvar. Videre er det en tendens til at disse rutinene følges mer eller mindre selvfølgelig - det settes ikke spørsmålstegn ved disse. Det er spesielt deres etiske domene og oppfatninger om ansvar og valg som ser ut til å være knyttet opp til den rollen de gir uttrykk for å ha som testbrukere.

Roller defineres vanligvis som et sett av forventninger om passende atferd i en gitt posisjon (Muchinsky, 2003). I følge rolleteori vil disse forventningene kommuniseres til rolle innehaveren, og eventuelt være grunnlag for sanksjoner dersom atferden er langt fra det som er forventet. Derfor vil rolle innehaverens persepsjon av rolle fungere som en rettesnor for dennes atferd (Kaufmann & Kaufmann, 2009). Når det synes å være forventet av testbrukerne at de hovedsaklig skal følge etablerte rutiner for testbruk kan rolleteori dermed være en forklaring på hvorfor disse rollene ser ut til å følges. Her er imidlertid kanskje forventningene som *ikke* kommuniseres like viktig som forventningene som kommuniseres: den testbrukerrollen som blant annet ITCs retningslinjer tar utgangspunkt i ser ikke ut til å være kommunisert til testbrukerne i kontekst 1, dermed opplever de heller ikke forventninger om at dette er riktig atferd for en testbruker.

Videre kan det å følge rutiner i seg selv også være av betydning for hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål. I sosialkognitiv moralteori vektlegges det å se seg selv som en moralsk aktør (*moral agency*) som viktig for om vi lever i tråd med moralske standarder (Bandura, 1991, 2002). Bandura, Barbareanelli & Caprara (1996) beskriver flere mekanismer for hvordan vi frikobler oss selv fra moralsk ansvar. Blant disse er spredning av ansvar (*diffusion of responsibility*) og omfordeling av ansvar (*displacement of responsibility*). Omfordeling av ansvar innebærer at ansvaret for en handling blir lagt over på andre, for eksempel dersom en autoritet har gått god for den. Her vises det til eksempler fra Milgrams (1974) og Dieners (1977) eksperimenter der personer som utførte handlingene mente at de ikke hadde ansvar for de da de fulgte ordre fra høyere hold (Bandura, et al., 1996). Omfordeling av ansvar kan være én del av forklaringen på hvorfor det er en tendens til at testbrukerne har et noe passivt forhold til valg av verktøy og utforming av rutiner: Avgjørelsene er da allerede tatt av en autoritet, og oppleves derfor ikke som testbrukernes ansvar.

Spredning av ansvar er aktuelt når avgjørelser tas i grupper, når en handling utføres i grupper, eller dersom utførelsen er delt mellom personer (Bandura et al., 1996). Når alle er ansvarlige, føler ingen seg egentlig ansvarlige (Bandura et al., 1996, s. 365). Bandura et al. (1996) nevner blant annet Zimbardo (1969; 1995) sine eksperimenter som eksempel på at mennesker oppfører seg mindre moralsk under gruppeansvar. Når testbrukernes ansvar er mer oppdelt og fordelt over flere funksjoner kan dette derfor også være en grunn til at de opplever mindre ansvar for disse aspektene av testbruken. I denne sammenhengen vil jeg også påpeke at det testbrukerne nevner som det etiske domenet hovedsaklig er aspekter de tydelig har det fulle ansvaret for, noe som er forenlig med både rolleteori og sosialkognitiv moral teori.

Rutiner er også noe som har vært diskutert i forbindelse med *hvordan* vi tar beslutninger og løser etiske problemer. Det har vært foreslått at vi bruker mer rasjonelle og grundige beslutningsprosesser i møte med nye problemer enn ved kjente situasjoner (Haidt, 2001; Kitchener, 1984). Dermed kan det at rutiner følges i seg selv gjøre at vi forholder oss til etiske spørsmål på en mer intuitiv måte, og at etiske spørsmål i situasjonen oppleves som mer selvfølgelig. Det kan være dette som kommer til uttrykk når testbrukerne gir uttrykk for at det å følge de etiske reglene er

selvfølgelig, men også når det å bruke den vanlige testen ikke taes opp til vurdering i hver enkelt situasjon.

Både opplevde roller, omfordeling av ansvar, ansvarsdeling og rutineavgjørelser kan være mekanismer som gjør at testbrukernes oppfatninger påvirkes av forutsetningen ”følger hovedsaklig rutiner for testbruk”. Dette kan derfor både handle om opplevelsen av ansvar, eller å se seg selv som en moralsk aktør, men også i hvilken grad konsekvenser av testbruken aktivt vurderes. Alle disse mekanismene er imidlertid knyttet opp mot etisk sensitivitet; de handler om å se det etiske i en situasjon. Dette stemmer også med inntrykket fra datamaterialet.

Teoretisk kunnskap avhengig av testleverandør. Jeg har videre foreslått at testbrukernes teoretiske kunnskap er av betydning for deres oppfatninger og hvordan de forholder seg til etiske spørsmål. I kontekst 1 er denne avhengig av testleverandør, mens den i kontekst 2 er uavhengig og mer grundig. Kunnskap ser ut til å være relevant på to måter her; for det første gir noen av testbrukerne uttrykk for at manglende kunnskap om aspekter ved testbruken gjør at ansvaret for disse overlates til andre med mer relevant kunnskap. I tillegg vil kunnskap gjerne påvirke evnen til å se konsekvensene av de aspektene en tar ansvar for og å se mulige handlingsalternativer.

Kunnskap er også en av de individuelle faktorene som er nevnt i deskriptive modeller for etisk beslutningstaking (Ferrell & Gresham, 1985). Det er også poengtert i rasjonelle etiske modeller at en av komponentene i en etisk beslutningsprosess er å kunne vurdere konsekvensene av aktuelle handlinger, og å se alternative løsninger (Lefkowitz, 2003; Rest, 1986; Wittmer, 2001). Dette forutsetter at en har kunnskap til å forstå disse konsekvensene. I tillegg er det som vi vet et viktig element i ITCs retningslinjer, der det antas at kompetanse bidrar til etisk forsvarlig testbruk (1999). Kunnskap er derimot ikke en faktor som har vært vanlig å undersøke empirisk (Ford & Richardson, 1994; O’Fallon & Butterfield, 2005).

Kunnskap er i de nevnte teoriene antatt å påvirke (u)moralsk atferd gjennom at den gjør oss i stand til å vite hva som er gode løsninger i ulike situasjoner, både gjennom å gjøre oss sensitive ovenfor konsekvenser og å se mulige handlingsalternativer. Dette ser også ut til å være tilfellet for testbrukerne jeg har snakket med. Her ser imidlertid også kunnskap ut til å være knyttet opp mot oppfatninger om ansvar ved at ansvaret overlates til personer med mer kunnskap.

Dette er så vidt jeg vet ikke undersøkt direkte empirisk, men det kan være relatert til omfordeling av ansvar gjennom at de mer kompetente personene blir sett som en autoritet. Da kan det bli lett å flytte ansvaret for avgjørelsene over på disse, og ”bare følge ordre” fordi en mangler kunnskap til å evaluere beslutningene selv. Når testbrukernes teoretiske kunnskap er avhengig av testleverandør kan det derfor være én del av forklaringen på hvorfor testbrukerne synes å ha en passiv holdning til valg av tester.

Regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer. Jeg har også pekt på etiske regler og retningslinjer som benyttes som en forutsetning for testbrukernes tilnærming til etisk testbruk. Igjen ser vi at det er en forskjell på testbrukerne i kontekst 1 og kontekst 2; i kontekst 1 refereres det til regler fra testleverandør og generelle bedriftsinterne retningslinjer mens testbrukeren i kontekst 2 refererer til ITCs retningslinjer for testbruk. Retningslinjene ser ut til å informere testbrukerne om hvilke etiske hensyn som bør taes, og brukes også som kilde til ”kvalitetssjekk” av testbrukernes tilnærming til testbruken. Noen av testbrukerne poengterer også at dersom enkelte av disse reglene ikke følges, får det konsekvenser i form av ulike sanksjoner.

Selv om det er noe varierte funn støtter de fleste studier tanken om at etiske retningslinjer er positivt relatert til etisk beslutningstaking (Ford & Richardson, 1994; O’fallon & Butterfield, 2005). Ford & Richardson (1994) legger imidlertid også til at de får større betydning dersom disse følges opp av toppledelsen gjennom sanksjoner og belønning. Dette er i tråd med det som foreslåes i Ferrell & Greshams (1985) rammeverk: Muligheter defineres der som den riktige kombinasjonen av forutsetninger til å tillate etisk/ uetisk handling, og innebærer både (profesjons) retningslinjer, organisasjonspolitikk og belønning/straff. Kombinasjonen av retningslinjer og sanksjoner er altså også her sett som mest effektiv.

Retningslinjer kan også sees i sammenheng med en av dimensjonene av moralsk intensitet som Jones (1991) beskriver; sosial konsensus. Sosial konsensus handler om i hvilken grad det er enighet om hva som er riktig å gjøre i en situasjon. Jones (1991) foreslår at slik konsensus reduserer uklarhet og dermed gjør valget lettere for den moralske agenten. Det er, som tidligere nevnt, også empirisk støtte for at sosial konsensus er av betydning for etiske beslutningsprosesser (O’Fallon & Butterfield, 2005) Målet med retningslinjer er gjerne nettopp å redusere uklarhet, og

det er derfor naturlig å anta at retningslinjer blant annet virker gjennom å skape sosial konsensus. Dette kan også sees i sammenheng med muligheter slik det er beskrevet over; sosial konsensus om et spørsmål kan gjøre det lettere å handle i tråd med dette, og vanskeligere å handle på tvers av dette.

Etiske retningslinjer kan være av betydning for oppfatninger relatert til etiske spørsmål på to måter. Den ene er informativ; retningslinjer sier noe om hva en bør være oppmerksom på og hva som er ansett som riktig å gjøre. I tillegg kan de si noe om at dette er ansett som viktig og er noe som skal prioriteres. I datamaterialet ser også begge disse funksjonene ut til å være av betydning: Konkrete regler fra testleverandør sier noe om hva som er etisk forsvarlig testbruk og bedriftsinterne retningslinjer støtter opp om disse ved at de gir uttrykk for etiske hensyn som skal prioriteres i organisasjonen. Dermed ser det ut til at regler fra testleverandør er viktig for oppfatninger om det etiske domenet, mens bedriftsinterne retningslinjer bidrar til oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig.

Min funn peker imidlertid også på en potensiell fallgrube ved etiske regler; ved at de brukes som kvalitetssjekk av testbrukernes tilnærming kan de også svekke etisk sensitivitet dersom reglene eller retningslinjene er ufullstendige. Dette kan sees i sammenheng med Kitchener (1984) sin teori som foreslår at dersom etiske retningslinjer er tilgjengelige vil vi heller vurdere, eller begrunne, avgjørelser basert på disse enn mer abstrakte prinsipper og vurderinger. De blir da, som hos testbrukerne jeg har snakket med, lett den eneste kilden til å finne ut hva som er etisk riktig i en gitt situasjon. Dersom de etiske reglene og retningslinjene det refereres til er ufullstendige vil dette derfor gjerne også gjenspeiles i de etiske vurderingene som gjøres ved at også disse blir ufullstendige.

Oppsummering av konteksten betydning. Både roller, kompetanse og etiske retningslinjer er i ulike teorier foreslått å ha betydning for hvordan vi forholder oss til etiske spørsmål. Dette er da først og fremst med tanke på å oppleve ansvar for handlinger og å se de etiske konsekvensene av disse. Modellen jeg har foreslått ser dermed i stor grad ut til å gjenspeile eksisterende teori. Her pekes det imidlertid også på to andre måter konteksten kan virke på; retningslinjer kan også begrense etiske perspektiv og (manglende) kompetanse kan bidra til at ansvar overlates til andre.

Oppfatningenes betydning. I modellen nevnes oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig i begge kontekstene, mens de har ulike oppfatninger relatert til etisk sensitivitet og om hva tester kan brukes til og hva som er nødvendig kompetanse for å bruke tester. Etisk sensitivitet sier noe om hvilke etiske hensyn som taes, mens oppfatninger om hva tester kan brukes til og nødvendig kompetanse er relatert til vurderinger av *hvordan* disse etiske hensynene best taes. Til sammen mener jeg at disse oppfatningene utgjør et grunnlag for hvordan testene brukes i praksis. Betydningen av disse tre gruppene av oppfatninger diskuteres videre; oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig, oppfatninger relatert til etisk sensitivitet og praktiske oppfatninger.

Oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig. Samtlige av testbrukerne ga uttrykk for at de mente at etisk forsvarlig testbruk var viktig. Dette ble gjerne begrunnet med at det var viktig å ikke være en ”sånn” bedrift som ikke tok dette seriøst, eller at det var god økonomi i å bruke testene riktig. Disse oppfatningene kan være av betydning for hvordan testbruken blir i praksis fordi de øker viljen til å prioritere etiske hensyn.

Det er som nevnt en generell tendens for testbrukerne i kontekst 1 at oppfatninger om at etisk forsvarlig testbruk er viktig knyttes opp mot deres (organisasjons)identitet. Selvkonsept er også en av de individuelle faktorene som nevnes hos Bommer et al. (1987), men uten at det utdypes hvordan eller hvorfor dette påvirker beslutningsprosessen. Dette utdypes imidlertid av Gibbs (2010) som beskriver hvordan moralsk identitet fungerer som ekstra motivasjon til å handle moralsk. Personer som ser moral som relevant for sitt selvbilde vil ikke bare motiveres av empati, men også handle moralsk for å bevare sin moralske integritet og bekrefte selvbilde sitt (Gibbs, 2010). Dermed skaper en moralsk identitet et ekstra hinder mot umoralsk atferd.

Betydningen av oppfatninger om at etikk er viktig kan også sees i lys av Rests firekomponentmodell. Her poengteres det at en både må finne ut hva som er etisk riktig, prioritere det foran andre hensyn og gjennomføre handlingen. Når det er ansett som viktig å ta etiske hensyn, eller at spesifikke etiske hensyn er viktige kan det dermed tenkes at det skal det mer til før disse nedprioriteres.

Oppfatninger relatert til etisk sensitivitet. Oppfatninger relatert til etisk sensitivitet innebærer i modellen oppfatninger om det etiske domenet ved testbruk og oppfatninger om ansvar og valg. I kontekst 1 innebærer oppfatninger om det etiske domenet å kun bruke tester man er sertifisert på, gi gode tilbakemeldinger på testresultater, oppbevare testresultater forsvarlig og å være ydmyk ovenfor testresultatene. Tendensen i forhold til oppfatninger om ansvar og valgt er at testbrukerne føler først og fremst ansvar for testtakerens opplevelse, og i mindre grad for valg av tester og kvaliteten på kunnskapen de har om tester og testbruk. Testbrukeren i kontekst 2 står i kontrast til dette og har oppfatninger om at det etiske domenet også innebærer å velge tester med god kvalitet, velge riktige verktøy og å bruke tester riktig. Det er generelt store likheter mellom testbrukernes oppfatningene og hvordan testene bruk i praksis. De hensynene som inngår i oppfatningene relatert til etisk sensitivitet gjenspeiles i hvordan testene brukes. Dette blir tydelig ved å sammenligne disse oppfatningene og testbruk i praksis mellom kontekst 1 og kontekst 2: det er store forskjeller mellom kontekstene, men likheter mellom oppfatninger og testbruk i praksis internt i kontekstene.

Etisk sensitivitet er vektlagt i flere teorier om etiske beslutningsprosesser (Jones, 1991; Pedersen, 2009; Rest, 1986). Etisk sensitivitet handler om å se det etiske i en situasjon, og er en forutsetning for å sette i gang en etisk beslutningsprosess (Jones, 1991). Dersom en ikke ser at en situasjon krever en etisk vurdering kan konsekvensen være at et valg gjøres basert på hva som er mest praktisk eller økonomisk rett og galt i stedet for etisk, og kan dermed resultere i en uetisk beslutning (Jones, 1991). Bandura et al. (1996) og Bandura (2002) argumenterer som tidligere nevnt også for at våre mekanismer for å unngå å oppleve ansvar for en gitt handling ofte er grunnen til umoralsk atferd. Bandura (2002) poengterer også at det skjer flere kriminelle handlinger som begrunnes med lydighet enn rebelskhet og viser til empiri som støtter dette.

Det finnes både teoretisk og empirisk støtte for at etisk sensitivitet, både når det gjelder å se konsekvenser av handlinger og å ta ansvar for disse, er viktig for moralske handlinger. Etisk sensitivitet diskuteres da først og fremst som viktig for å sette i gang en etisk beslutningsprosess, eller å se seg selv som en moralsk aktør. Jeg vil imidlertid argumentere for at etisk sensitivitet også er av betydning for de andre komponentene i beslutningsprosessen, og at det kan være en del av forklaringen på hvorfor testbrukerne ser ut til å oppleve de etiske beslutningene som enkle: når færre

etiske hensyn er en del av det etiske domenet er det mindre sannsynlig at disse gir konflikter i form av etiske dilemma. Når etiske hensyn først og fremst er relatert til kandidatens opplevelse kan det forklare hvorfor testbrukerne ikke ser ut til å oppleve dilemmaer for eksempel mellom ulike former for rettferdighet.

Praktiske oppfatninger. Jeg har også nevnt to sett med mer praktiske oppfatninger som jeg mener er av betydning for testbrukernes etiske vurderinger. Disse er oppfatninger om hva tester kan brukes til og hva som er nødvendig kompetanse for å bruke testene. Blant testbrukerne i kontekst 1 er oppfatningene generelt at testenes nytteverdi først og fremst ligger i å gi en god samtale, og at praktisk erfaring vektlegges mer enn generell teoretisk kunnskap.

Igjen kan firekomponentmodellen (Rest, 1986) belyse dette: etiske beslutningsprosesser innebærer ikke bare å finne ut hvilke etiske hensyn som bør taes, men også hvordan dette kan gjøres. Her kommer slike mer praktiske oppfatninger inn i bildet. Testbrukerne ser for eksempel generelt ut til å være opptatt av å beskytte kandidaten mot belastninger. Hvordan dette løses er imidlertid også avhengig av hva de mener testene kan brukes til. Når testenes verdi først og fremst ligger i å få en god samtale beskyttes kandidaten ved å bruke testen slik kategorien ”bruke testene med forsiktighet” innebærer.

Det finnes også noe empiri og teori om mer konkrete oppfatninger som kan påvirke etiske sider av testbruk. Highhouse (2008) viser til at to grunnleggende, og uriktige, oppfatninger er vanlige i forhold til seleksjonsmetoder; å tro at det er mulig å oppnå nær perfekt presisjon i prediksjon av jobbprestasjon og at det finnes intuitiv ekspertise i prediksjon av menneskelig atferd. Når testbrukerne i kontekst 1 er av den oppfatningen at erfaring er mer viktig enn teoretisk kunnskap kan det sees i sammenheng med de oppfatningene Highhouse (2008) beskriver. Ifølge Highhouse (2008) medfører disse antakelsene gjerne en misforståelse om at en ved å kombinere testscorer med noe annet vil korrigere for testscorenes ufullkommenhet. Sagt på en litt annen måte: disse oppfatningene gjør at testbrukere tror at de ved å legge mer vekt på egne intuisjoner enn testresultater kan oppnå mer presise vurderinger. Jeg har tidligere i oppgaven pekt på det ser ut til at forsiktighet erstatter forskningsbasert bruk, noe som dermed støttes, og delvis forklares av Highhouse (2008). I tillegg til de oppfatningene jeg har nevnt kan antakelsen om at det er mulig å oppnå nær perfekt presisjon i ansettelse være av betydning i denne sammenhengen.

Oppsummering av oppfatningenes betydning. Som Rest (1986) poengterer ser det ut til at de nevnte gruppene av oppfatninger alle har betydning for hvor vidt resultatet blir moralsk atferd, men på ulike måter. Når det gjelder hva som kan forklare testbrukerne i kontekst 1 sin spesifikke etiske tilnærming, og hvordan denne er forskjellig fra testbrukeren i kontekst 1 sitt perspektiv ser oppfatninger relatert til etisk sensitivitet og praktiske oppfatninger ut til å være mest sentrale. I tillegg til oppfatningene som er nevnt i modellen jeg har foreslått kan antakelser om at det er mulig å oppnå nær perfekt prediktivitet ved ansettelse være av betydning for at å bruke tester med forsiktighet er ansett som sentralt for etisk forsvarlig bruk av tester.

Konsekvenser av testbrukernes tilnærming til testbruk

Hovedfokuset for testbrukerne i kontekst 1 ser ut til å være på å unngå negative opplevelser for kandidaten, noe som ivaretaes ved å følge regler for testbruk og å bruke testene med forsiktighet. At riktige beslutninger taes nevnes også i noen tilfeller, men ikke som en del av etisk forsvarlig testbruk.

Å unngå skade på personer er også et sentralt etisk prinsipp, og det prinsippet som står sterkest blant annet i APAs etiske prinsipper for psykologer (Lefkowitz, 2003). At testbrukernes er opptatt av dette er dermed noe som kan forsvares ut fra normativ teori. Det er imidlertid også flere andre måter bruk av tester kan ha signifikante konsekvenser for andre, eller true etiske prinsipper på som i liten grad ser ut til å vurderes av disse testbrukerne. Den kanskje mest opplagte konsekvensen er konsekvenser av de beslutningene som taes om hvem som ansettes. Iversen (1997) peker som tidligere nevnt også på ekstrainformasjon og tolkningsetikk som sider ved testbruken som er relatert til etikk. Sammenlignet med ITCs retningslinjer er det også en del spørsmål og prinsipper testbrukerne i kontekst 1 sin tilnærming ikke dekker, og det kan derfor diskuteres om testbrukernes etiske sensitivitet med fordel kunne vært noe bredere. Spesielt vitenskapelig basering og aktive valg er som tidligere nevnt forskjeller på ITCs retningslinjer og testbrukernes tilnærming til testbruken. I tillegg er det lite fokus på valg av verktøy og tilpassing i enkeltsituasjoner. Jeg vil her diskutere noen potensielle fallgruver ved den tilnærmingen som ser ut til å være vanlig blant testbrukerne i kontekst 1: manglende tilpasninger, urettferdighet og redusert prediktiv validitet.

Manglende tilpasninger. En av forutsetningene i den generelle konteksten er at uniforme prosesser for testbruk er vanlig. For de fleste testbrukerne (kontekst 1) er deres rolle hovedsaklig å følge etablerte rutiner for testbruk. Intensjonen er gjerne at standardiserte rutiner skal gi mer objektive og rettferdige prosesser ved at alle kandidatene behandles likt og at man følger det som er ansett som en god praksis. Dette har imidlertid også noen potensielle uheldige konsekvenser. Dersom de uniforme prosessene følges blindt kan det føre til at behov for tilpasninger i enkeltsituasjoner kan bli oversett. En passiv holdning til testbruken kan føre til at feil tester brukes på feil personer, eller i feile situasjoner. Det kan tenkes at personlighet ikke er relevant for en gitt stilling, eller at begrepene i testen har ulik betydning for noen av søkerne.

Som vi har sett er det imidlertid slik at testene brukes på en begrenset type stillinger og i forholdsvis like prosesser, noe som kan bidra til at det faktisk er et noe begrenset behov for tilpasninger. To av testbrukerne i kontekst 1 nevner at de kan tilpasse prosessen ved behov ved å ikke bruke normative tester på grupper disse er validert for. Bortsett fra dette gir testbrukerne i kontekst 1 uttrykk for at dette ikke er en aktuell problemstilling da de helst møter en uniform gruppe kandidater. Hvor vidt manglende tilpasninger er et reelt problem er vanskelig å si. Jeg vil likevel argumentere for at det er en problemstilling testbrukerne bør være sensitive ovenfor, og i større grad enn det de gir uttrykk for her. Målet må også være at det ikke skal bli et problem når det er aktuelt, og da er forebygging ved etisk sensitivitet ovenfor problemstillingen et viktig skritt på veien for å oppnå dette (Lefkowitz, 2003). Dersom de ikke er sensitive ovenfor slike spørsmål vil det gjerne heller ikke bli oppdaget når det er aktuelt.

Dette er også relatert til det Bandura (2002) peker på i forbindelse med omfordeling av ansvar. Ved å skape en standard som ”skal” følges er det lett at ansvaret for disse avgjørelsene blir flyttet over på de som har skapt disse rutinene. Disse er imidlertid ikke tilstede i hver enkelt situasjon og kan vurdere hensiktsmessigheten der. Dermed er det også nødvendig at testbrukerne selv tar ansvar for å gjøre nødvendige tilpasninger. Noe av den samme tendensen ser vi også når det gjelder de reglene og retningslinjene som følges: testbrukerne ser ut til å være av den oppfatningen at å følge disse er ”svaret” på etisk forsvarlig testbruk. Dermed overlates mye av ansvaret for etisk testbruk opp hos de som utformer disse reglene. Problemet er da at disse ser ut til å være noe mangelfulle. For å kunne tilpasse

testbruken til den aktuelle konteksten er det også nødvendig med kunnskap utover disse reglene og å være sensitiv ovenfor andre etiske utfordringer enn de som beskrives i reglene.

Urettferdighet. Rettferdighet kan, som beskrevet i teorikapittelet, referere til flere ulike fenomener. Det kan handle om beslutninger, prosedyrer og interaksjon. Videre er det også gjerne flere meninger om hva som er rettferdig i en gitt situasjon, for eksempel om hvilke tilpasninger det er rettferdig å gjøre. Rettferdighet i seleksjonssammenheng kan også innebære et dilemma ved at de prosedyrene som har høyest prediktiv validitet gjerne oppleves som mindre rettferdige av kandidaten (Cropanzano, 1994).

I ITCs retningslinjer brukes rettferdighetsbegrepet om at det skal gjøres nødvendige tilpasninger slik at alle testtakere har like muligheter, og at riktige tester skal brukes på riktige grupper. I kontekst 1 er dette noe som i svært liten grad nevnes. Det er derimot en generell trend til at testbrukerne vektlegger testtakernes mulighet til å si sine meninger (prosesskontroll) og å behandle de med respekt og verdighet (interaksjonsrettferdighet). Dette er former for rettferdighet som er vist å påvirke hvor vidt de beslutningene som taes oppleves som rettferdige (Brockner & Wiesenfeld, 1996). Det er i den senere tid et økende fokus på at det også er viktig at seleksjonsprosedyrer oppleves som rettferdige av kandidatene, i tillegg til å kunne predikere jobbprestasjon (Sandal et al., 2008; Derous & De Witte, 2001). Opplevd rettferdighet kan være av betydning blant annet for om søkeren aksepterer stillingen, fremtidig turnover (Bauer, Maertz, Dolen & Champion, 1998) og fremtidig jobbprestasjon (Alder & Gilbert, 2006).

Kandidatens opplevde rettferdighet er et legitimt hensyn å ta, men det er ikke en definisjon på rettferdighet (SIOP, 2003). Dersom dette er den eneste formen for rettferdighet som vurderes kan det bli mangelfullt ved at ikke alle kandidatene får de samme mulighetene, eller at kandidatene vurderes på et dårligere grunnlag. Prediktiv validitet er som vi har sett ikke en del av testbrukernes etiske domene, og de har et noe passivt forhold til aktive valg og tilpasninger i spesifikke situasjoner. Det kan derfor se ut til at rettferdigheten av de faktiske beslutningene som taes og at prosedyrene som brukes tilpasses slik at alle får like muligheter får for lite fokus. Det kan også se ut til at noen av testbrukerne oppfatter det slik at ved å bruke testene med forsiktighet, og som et samtaleverktøy minskes behovet for å være oppmerksom på

mulig urettferdig testbruk. Dette er imidlertid ikke en god erstatning da et godt utgangspunkt for samtalen fortsatt er viktig (Iversen, 2003). Konsekvensene kan bli urettferdighet i form av manglende tilpasninger og at ikke den beste kandidaten får jobben. Selv om prediktiv validitet også kan sees som en form for rettferdighet vil jeg i tillegg diskutere dette nærmere i neste avsnitt.

Redusert prediktiv validitet. Det er som nevnt et generelt inntrykk fra kontekst 1 at testbrukerne legger mer vekt på å bruke testene med forsiktighet enn å følge god praksis og at generell forsiktighet dermed delvis erstatter dokumentert bruk. Korrigering av testresultatene er et eksempel; testbrukernes hensikt er at det skal sikre kandidatens opplevelse, og også gi et sikrere resultat. Dette er en praksis som kan være problematiske i forhold til testens prediktive validitet da det tar bort noe av strukturen som testen gir, og som er viktig for dens prediktive validitet (Kahlke & Schmidt, 2000). I tillegg er det problematisk dersom kandidatenes mening om testresultatene vektlegges for mye siden det er kjent at man gjerne vil være enig i slike beskrivelser uavhengig om de stemmer eller ikke (Barnum-effekten) (Nordvik & Stokkan, 2005). Selv om denne effekten reduseres dersom testtakerne får kunnskap om trekkene som måles (Nordvik & Stokkan, 2005), kan derfor for mye vektlegging av kandidatens meninger om testresultatenes gyldighet redusere den prediktive validiteten.

Når testresultatene korrigeres på denne måten kan det også sees i sammenheng med at det ser ut til å være noe uklart hvordan testene egentlig brukes til å ta beslutninger. Testbrukerne fokuserer generelt mer på hvordan testen ikke skal brukes enn hvordan den faktisk brukes og synes å ha et litt uavklart forhold til hvordan testene egentlig brukes til å ta beslutninger. Det kan skilles mellom statistiske og vurderende (*judgemental*) metoder for å sammenfatte resultater av ulike seleksjonsmetoder. Ved statistiske metoder brukes en formel basert på regresjonsanalyse til å kombinere resultater av for eksempel intervju og testscorer. Vurderende metoder kjennetegnes ved at resultatene sammenfattes på bakgrunn av subjektive og helhetlige vurderinger (Carless, 2009), og ligner dermed hvordan testbrukerne gir uttrykk for å vurdere kandidatene. Statistiske metoder gir generelt høyere prediktiv validitet, selv om de sannsynligvis ikke er egnet for alle typer stilinger (Carless, 2009). Kahlke & Schmidt (2000) anbefaler også en strukturert vurdering der de ulike metodene som er brukt skåres og kompetansene prioriteres ut i

fra hvor viktig de er antatt å være. Ut fra dette kan det tyde på at den noe uklare tilnærmingen testbrukerne generelt synes å ha gir lavere prediktiv validitet enn det som ville vært mulig med mer strukturerte metoder. Et annet poeng som kan nevnes her er at det er *testscorer* som er vist å kunne skille mellom kandidater og predikere jobbprestasjon (Schmidt & Hunter, 1998), og ikke kandidatene eller andres oppfatninger av personlighetstrekk, eller andre mål på begrepet det aktuelle begrepet.

I tillegg kan en litt mangelfull evaluering av verktøyene med tanke på hvor vidt disse passer til den aktuelle situasjonen innebære at begrepene som måles ikke nødvendigvis er relevante og predikerer jobbprestasjon i den aktuelle stillingen. Testers validitet og reliabilitet er ikke statisk, men må sees i lys av settingen de anvendes i (Murphy & Davidshofer, 2005).

Jeg vil påpeke at selv om det ser ut til at det kunne vært oppnådd høyere prediktiv validitet ved å bruke testene mer i tråd med det som er anbefalt ovenfor, vil sannsynligvis testene likevel bidra til økt prediktiv validitet sammenlignet med å ikke bruke de i det hele tatt. Dette er fordi de likevel kan bidra med begrepsavklaringer og struktur i intervjuene, og derfor med gi mer valide intervju enn mer ustrukturerte intervjuer (Kahlke & Schmidt, 2000).

Metodiske vurderinger

Det er tre metodiske problemstillinger jeg vil nevne her; begrensninger med intervju som metode, rekkefølgen på spørsmålene som er stilt i intervjuene og generaliserbarheten av resultatene fra denne studien.

Intervjumetoden er, som nevnt, best egnet til å forstå informantenes livsverden fremfor å måle atferd. En faktor som kan diskuteres er derfor at jeg ikke har målt faktisk handling, men testbrukernes beskrivelser av hva som bør gjøres og blir gjort i konkrete situasjoner. Det er mulig at testbrukerne til en viss grad snakker om hvordan de mener at ting bør gjøres fremfor hvordan det faktisk gjøres. Ordlyden i en del av svarene er også preget av en noe ”normativ” tone. Basert på deres engasjement, samt hva de har sagt om mulige unntak fra regler og begrunnelser for disse vil jeg imidlertid tro at dette hovedsaklig stemmer med faktisk handling for dette utvalget (Kvale, 2001).

Rekkefølgene på spørsmålene som ble stilt er også noe som kan diskuteres. De mest åpne spørsmålene om etikk ble stilt til slutt, noe som kan ha gjort at de da svarer i tråd med det de tidligere har sagt at de gjør i praksis. Igjen har jeg likevel ikke

inntrykk av dette på grunn av engasjementet og ”basthantheten” i det de sier. Alternativet hadde vært å snu rekkefølgen. Da hadde imidlertid problemet også snudd; og svarene på spørsmålene om hvordan testene faktisk brukes hadde blitt mindre valide. Derfor mener jeg at dette likevel var den beste løsningen.

Kvalitative studier som denne er ikke egnet for statistisk generaliserbarhet, men kan likevel gi kunnskap som er relevant utenfor det spesifikke utvalget den er basert på. Ved at forutsetninger i konteksten som er antatt å være av betydning for hvordan testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål er inkludert i modellen er det gitt noen forslag til hvilke faktorer som bør vurderes ved generalisering til andre tilfeller, noe som gir et bedre grunnlag for generalisering (Kvale, 2001; Smaling, 2003). I tillegg gir modellen forslag til noen mer abstrakte sammenhenger, for eksempel mellom rutiner og opplevelse av ansvar. Generaliserbarhet gjennom abstraksjon er som tidligere nevnt et mål med grounded theory (Glaser, 2003). Selv om denne undersøkelsen ikke er egnet for statistisk generaliserbarhet vil jeg derfor argumentere for at funnene også er nyttige utover det spesifikke utvalget de er basert på, og kan bidra til en bedre forståelse av hvordan verden virker. Dette er som tidligere nevnt et sentralt mål med grounded theory, sett fra Strauss & Corbins perspektiv.

Implikasjoner

En del av formålet med å gjøre deskriptive etiske studier er å få et bedre grunnlag for organisering, opplæring og andre faktorer som er relevant for etiske beslutningstaking. I dette avsnittet vil jeg komme med noen konkrete forslag til implikasjoner fra denne studien.

Den kanskje viktigste implikasjonen denne studien gir er at enighet om ansvarsfordeling er viktig da opplevelse av ansvar er en viktig forutsetning for etisk sensitivitet, og dermed handling. Dette er også noe som har vært påpekt i en rekke andre undersøkelser som en av de viktigste grunnene til at moralske prinsipper brytes. Bandura (2002) konkluderer med at på grunn av de mange mekanismene for å frikoble moralsk kontroll trenger vi i tillegg til personlige standarder, sikkerhet bygd inn i sosiale systemer. Dette ser også ut til å være relevant her; dersom forutsetningene i konteksten i større grad støtter opp om- og kommuniserer forventninger om mer ideelle testbrukerroller kan det bidra til at testene brukes mer i samsvar med det som anbefales av ITC (1999).

Resultatene fra denne undersøkelsen peker også på viktigheten av gode etiske retningslinjer og at disse brukes på en god måte. Konkrete etiske retningslinjer for testbruk kan gjøre en stor forskjell, både som sensitiviserende, men også ved skape forpliktelse til å følge opp ens vurderinger gjennom handling. På den annen side kan de også være utilstrekkelige og virke begrensende dersom man stoler utelukkende på slike. For de fleste av testbrukerne er de reglene og retningslinjene som følges utilstrekkelige, noe som nok er en viktig forklaring på hvorfor det finnes noen hull i deres etiske resonnementer. Når reglene er gitt fra testleverandør er det ”naturlig” at disse har det fokuset som er beskrevet med hvordan en gitt test brukes. Testbrukerne i kontekst 1 har ikke kjennskap til etiske retningslinjer for testbruk utover dette. Dersom rekrutteringsyrket hadde vært mer profesjonspreget hadde det kanskje vært mer tilhørighet til fagspesifikke, men uavhengige etiske retningslinjer. Dette vil kanskje bedre seg når nå DNV kommer med en sertifiseringsordning for personer som skal jobbe med rekruttering (”Rekrutteringspersonell”, 2011). Det er også viktig å også kunne gjøre selvstendige vurderinger, noe som forutsetter at en kan vurdere konsekvenser og kjenner til generelle etiske prinsipper. Etiske retningslinjer er én måte å kommunisere forventninger knyttet til rekrutteringsrollen på.

Det gjenstår også en del spørsmål for videre forskning. De fleste av informantene ga uttrykk for å ha en formening om at de var av de bedre bedriftene når det gjaldt seriøs og etisk forsvarlig bruk av tester, og at ikke alle bedrifter tar dette like seriøst. Når det gjelder videre forskning på temaet er derfor et interessant, men vanskelig, spørsmål å undersøke hvor vidt dette stemmer, og eventuelt hvorfor. Resultatene av denne studien svarer på hvordan testbrukerne i denne konteksten forholder seg til etiske spørsmål ved testbruken. Ved å gjøre lignende studier i andre kontekster (for eksempel der tester i større grad brukes til screening og/ eller generelt mer variert) og å inkludere testbrukernes ledere kan vi også få et mer helhetlig bilde av de sammenhengene som er foreslått her.

En av de mest fremtredende forskjellene mellom normativ teori og mine funn er graden av aktiv refleksjon. I både ITCs retningslinjer (1999) og normativ etisk beslutningsteori anbefales det en aktiv, grundig og rasjonell vurderingsprosess. Mine funn tyder imidlertid på at testbrukerne i stor grad gjør automatiske og mer overfladiske vurderinger. Disse forskjellen kunne med fordel være undersøkt nærmere da de åpner for flere spørsmål: Bør det i større grad settes spørsmålstegn ved hvordan testene brukes til vanlig? I hvilken grad er det mulig med en slik tilnærming som ITCs

retningslinjer beskriver for testbrukere i denne (og andre) kontekster? Hvordan kan eventuelt den etiske refleksjonen hos testbrukerne økes?

Oppsummering og konklusjon

Når det gjelder det som ser ut til å være den vanligste gruppen av testbrukere (kontekst 1) sitt etiske perspektiv er dette generelt fokusert rundt testopplevelsen og informasjonen kandidaten får, og å unngå å gi testtakeren en negativ opplevelse. For testbrukerne ser etisk forsvarlig testbruk i praksis ut til å handle om å følge noen etablerte regler for testbruk, og generelt å bruke testene med forsiktighet. De etiske reglene som nevnes er at kun sertifiserte testbrukere får bruke tester, det skal gies tilbakemelding på testresultater og testresultater skal oppbevares forsvarlig. Det gies uttrykk for at disse reglene *skal* følges, og at det er enighet om dette også i organisasjonene. Bruk av psykologiske tester har imidlertid også flere etiske dimensjoner som testbrukerne ikke gir uttrykk for å anse som etisk relevante. Dette gjelder blant annet konsekvenser testbruken får gjennom beslutningene som taes om ansettelse og eventuell ekstrainformasjon testen gir som kan true prinsippet om rett til privatliv. Sammenlignet med ITCs retningslinjer er testbrukerne også i mindre grad opptatt av forskningsbasert testbruk, og har en mindre selvstendig og aktiv tilnærming til etiske spørsmål ved bruk av tester.

Den måten testbrukerne forholder seg til etiske spørsmål på ser ut til å ivareta det som gjerne nevnes som det viktigste etiske prinsippet; å unngå skade på personer. Den kan derimot også ha noen uheldige konsekvenser ved at det ikke blir gjort nødvendige tilpasninger i spesifikke situasjoner og urettferdighet ved at ikke alle kandidater får de samme mulighetene og at den prediktive validiteten blir lavere enn den kunne vært med mer forskningsbasert bruk av testene.

Hvordan testene brukes i praksis henger sammen med oppfatninger disse testbrukerne har. De gir generelt uttrykk for at etisk forsvarlig testbruk er viktig. Forklaringen på et litt smalt etisk perspektiv synes derfor først og fremst å ligge i deres oppfatninger relatert til etisk sensitivitet: Det etiske domenet som nevnes består av å kun bruke tester man er sertifisert for, gi gode tilbakemeldinger på testresultater, oppbevare testresultater forsvarlig og å være ydmyk ovenfor testresultatene. Testbrukerne i denne konteksten opplever hovedsaklig ansvar og valgmuligheter for kandidatens opplevelse, og i liten grad for valg av tester og eget ansvar for kunnskap. I tillegg ser noen mer praktiske oppfatninger ut til å være av betydning; praktisk

erfaring vektlegges mer enn teoretisk kunnskap og testene bidrar først og fremst gjennom å gi en god samtale i intervjuene. Dette kan forklare hvorfor det å bruke testene med forsiktighet ser ut til å oppleves som viktigere enn forskningsbasert bruk. I tillegg til oppfatningene jeg har pekt på er det også mulig at testbrukerne antar at det er mulig å oppnå mer presisjon i ansettelse enn det som er realistisk, og at dette også bidrar til fokus på å bruke testene med forsiktighet.

De oppfatningene som er diskutert ser igjen ut til å delvis forklares av den spesifikke konteksten disse testbrukerne er i og den rollen og kompetansen de har og de etiske retningslinjene de forholder seg til. Det synes ikke å være forventet at disse testbrukerne skal ha en slik aktiv testbrukerrolle som beskrives av ITC (1999), men i stedet at de hovedsakelig følger etablerte rutiner for testbruk. Deres kompetanse gjenspeiler også dette da den først og fremst er sentrert rundt én spesifikk test, og testbrukerne i liten grad har generell teoretisk kompetanse om tester og begrepene som måles. De fleste kjenner heller ikke til etiske retningslinjer for bruk av tester utenom de reglene som er gitt av testleverandør. Denne spesifikke konteksten kan igjen sees i lys av at den generelle konteksten er preget av uniforme prosesser for testbruk, og som gjør det mulig med de spesifikke forutsetningene som er beskrevet for kontekst 1.

Basert på resultatene fra denne undersøkelsen kan det se ut til at en tydeligere definert testbrukerrolle, inkludert hvilket ansvar og kompetanse som er nødvendig for å ivareta ta denne kan bidra til å utvide testbrukernes etiske perspektiv. Dette kan gjøres både internt i organisasjonen, men også gjennom tydeliggjøring av rekrutterings- og testbrukerrollen generelt. Det kan kanskje diskuteres hvor vidt det er praktisk mulig med en så aktiv rolle som det som beskrives i ITCs retningslinjer (1999). Jeg vil likevel tro at en bevisstgjøring rundt ansvar og fallgruver ved hvordan testene brukes, og også noe mer generell teoretisk kompetanse generelt vil være en fordel og bidra til at hvordan testbrukere forholder seg til etiske spørsmål blir mer i tråd med det som anbefales i normative retningslinjer for bruk av tester og generell etisk normativ teori.

Referanser

- American Psychology Association (2010). *Publication manual of the American Psychology Association* (6. utgave). Washington DC: American Psychology Association.
- Alder, G., & Gilbert, J. (2006). Achieving Ethics and Fairness in Hiring: Going Beyond the Law. *Journal of Business Ethics*, 68, 449-464.
doi:10.1007/s10551-006-9039-z
- Alderfer, C. (1998). Group Psychological Consulting to Organizations: A perspective on history. *Consulting Psychology Journal*, 50, 67-77. doi:10.1037//1061-4087.50.2.67
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. I W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (red.), *Handbook of moral behavior and development, Vol. 1: Theory*. (ss. 45-103) Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101-119. doi:10.1080/0305724022014322
- Bandura, A., Barbaranelli, C., & Caprara, G. V. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 364-374. doi:10.1037//0022-3514.71.2.364
- Bartram, D. (2001). Guidelines for test users: A review of national and international initiatives. *European Journal of Psychological Assessment*, 17, 173-186. doi:10.1027//1015-5759.17.3.173
- Bauer, T. N., Maertz, C. P., Jr., Dolen, M. R., & Campion, M. A. (1998). Longitudinal assessment of applicant reactions to employment testing and test

- outcome feedback. *Journal of Applied Psychology*, 83, 892-903.
doi:10.1037/0021-9010.83.6.892
- Bersoff, D. N. (2008). *Ethical conflicts in psychology* (4. utgave). Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Bommer, M., Gratto, C., Gravander, J., & Tuttle, M. (1987). A behavioral model of ethical and unethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 6, 265-280.
doi:10.1007/BF00382936
- Bristøl, M. (2010, 06. mai). Tester er et utmerket verktøy. *E 24*. Hentet fra <http://e24.no/jobb/tester-er-et-utmerket-verktoey/3640240>
- Bro, G. (2010, 26. april). Jotun IQ-tester jobbsøkere. *E24*. Hentet fra <http://e24.no/jobb/jotun-iq-tester-jobbsoekere/3623178>
- Brockner, J., & Wiesenfeld, B. M. (1996). An integrative framework for explaining reactions to decisions: Interactive effects of outcomes and procedures. *Psychological Bulletin*, 120, 189-208. doi:10.1037/0033-2909.120.2.189
- Bryant, A. & Charmaz, K. (2007). Introduction Grounded Theory research: Methods and Practices. I A. Bryant & K. Charmaz (red.) *The SAGE handbook of grounded theory*. (ss. 1-29). Los Angeles, California: Sage.
- Carless, S. A. (2009). Psychological testing for selection purposes: a guide to evidence-based practice for human resource professionals. *The International Journal of Human Resource Management*, 20, 2517 - 2532.
doi:10.1080/09585190903363821
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, California: Sage.

- Cropanzano, R. (1994). The justice dilemma in employee selection: Some reflections on the trade-offs between fairness and validity. *The industrial-organizational psychologist*, 31(3), 90-95.
- Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Forskningsetiske komiteer. Hentet fra [http://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20\(2006\).pdf](http://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20(2006).pdf)
- Derous, E., & De Witte, K. (2001). Looking at selection from a social process perspective: Towards a social process model on personnel selection. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10, 319 - 342.
doi:10.1080/13594320143000708
- Eide, S. B., & Skorstad, B. (2005). *Etikk: utfordring til ettertanke i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ferrell, O. C., & Gresham, L. G. (1985). A Contingency Framework for Understanding Ethical Decision Making in Marketing. *The Journal of Marketing*, 49(3), 87-96. doi:10.2307/1251618
- Ford, R. C., & Richardson, W. D. (1994). Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature. *Journal of Business Ethics*, 13, 205-221.
doi:10.1007/BF02074820
- Gibbs, J. C. (2010). *Moral development & reality: beyond the theories of Kohlberg and Hoffman*. Boston, Mass.: Allyn & Bacon.
- Gillham, B. (2000). *The research interview*. London: Continuum.

- Glaser, B. (2001). *Conceptualization contrasted with description*. Mill Valley, California: Sociology Press.
- Glaser, B. (2003). *Description's remodeling of grounded theory methodology*. Mill Valley, California: Sociology Press.
- Glaser, B. (2004). "Naturalist Inquiry" and Grounded Theory. *Forum: Qualitative Social Research*, 5(1). Hentet fra: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/652>.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814-834. doi:10.1037//0033-295X.108.4.814
- Highhouse, S. (2008). Stubborn Reliance on Intuition and Subjectivity in Employee Selection. *Industrial and Organizational Psychology*, 1, 333-342. doi:10.1111/j.1754-9434.2008.00058.x
- Folkestad, S. (2010, 18. mars). Slakter personlighetstester. Hentet fra <http://www.forskning.no/artikler/2010/mars/245088>
- International Test Commission (1999). *Internasjonale retningslinjer for bruk av tester*. Hentet fra <http://www.intestcom.org/Downloads/Norwegian%20guidelines%202002.pdf>
- Iversen, O. I. (1997). *På jakt etter personligheten: en vurdering av de mest brukte personlighetstestene på det norske markedet*. Lysaker: NIPA.
- Iversen, O. I. (2003). *Testhåndboka: personlighet, rekruttering og utvalg : om bruk av psykologiske tester i arbeidslivet*. Oslo: Tiden.
- Iversen, O. I., Ihlebæk, C., & Nilsen, D. Ø. (1999). *Best i test: rett person på rett plass?* Lysaker: NIPA.

- Jones, T. M. (1991). Ethical Decision Making by Individuals in Organizations: An Issue-Contingent Model. *The Academy of Management Review*, 16, 366-395. doi:10.2307/258867
- Kahlke, E., & Schmidt, V. (2000). *Job og personvurdering: om at øge træfsikkerheden i personaleudvælgelse*. København: Børsen.
- Kaplan, R. M., & Saccuzzo, D. P. (2005). *Psychological testing: principles, applications, and issues*. Belmont, California: Thomson Wadsworth.
- Kaufmann, G., & Kaufmann, A. (2009). *Psykologi i organisasjon og ledelse* (4. utgave). Bergen: Fagbokforlaget
- Kitchener, K. S. (1984). Intuition, critical-evaluation and ethical principles - the foundation for ethical decisions in counseling psychology. *Counseling Psychologist*, 12(3-4), 43-55.
- Lefkowitz, J. (2003). *Ethics and values in industrial-organizational psychology*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Muchinsky P.M. (2003). *Psychology applied to work: An introduction to industrial and organizational psychology* (7. utgave). Belmont , CA : Wadsworth/Thomson Learning.
- Murphy, K. R., & Davidshofer, C. O. (2005). *Psychological testing: principles and applications*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson/Prentice Hall.
- Nordvik, H. & Stokkan, T. (2005). Samsvar mellom direkte bestemmelse av egne personlighetstrekk og indirekte bestemmelse ved svar på testledd. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 42, 785-789.
- O'Fallon, M. J., & Butterfield, K. D. (2005). A Review of The Empirical Ethical Decision-Making Literature: 1996–2003. *Journal of Business Ethics*, 59, 375-413. doi:10.1007/s10551-005-2929-7

- Pedersen, L. J. T. (2009). See no evil: moral sensitivity in the formulation of business problems. *Business Ethics-a European Review*, 18, 335-348.
doi:10.1111/j.1467-8608.2009.01567.x
- Rekrutteringspersonell (2011). Hentet fra
<http://www.dnv.no/tjenester/sertifisering/personellsertifisering/sertifiseringsordninger/Rekrutteringspersonell/>
- Rest, J. R. (1986). *Moral development: advances in research and theory*. New York: Praeger.
- Sandal, G. M., Brunborg, G. S., & Sam, D. L. (2008). Rekruttering i flerkulturelle samfunn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 45(3), 13.
- Schmidt, F. L., & Hunter, J. E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. *Psychological Bulletin*, 124, 262-274. doi:10.1037/0033-2909.124.2.262
- Schram, A. (2010, 04.mai). Personlighetstester er et maktovergrep. *E24*. Hentet fra
<http://e24.no/jobb/personlighetstester-er-et-maktovergrep/3635646>
- Seidman, I. E. (2006). *Interviewing as qualitative research: a guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College press.
- Smaling, A. (2003). Inductive, analogical and communicative generalization. *International journal of qualitative methods*, 2, 52-67.
- Society for Industrial and Organizational Psychology. (2003). *Principles for the validation and use of personnel selection procedures*. Bowling Green, OH: Society for Industrial and Organizational Psychology.

- Strauss, A. L., & Corbin, J. M. (1998). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques* (2 utgave.). Newbury Park, California: Sage.
- Wittmer, P. D. (2001). Ethical Decision-Making. I T. L. Cooper (red.), *Handbook of Administrative Ethics* (2. utgave). New York: Marcel Dekker.
- Ørjaseter, E. (2006, 05.juli). Innfør obligatoriske IQ tester. *E24*. Hentet fra <http://e24.no/kommentarer/spaltister/innfoer-obligatoriske-iq-tester/1378053>.
- Ørjaseter, E. (2010, 26.april). IQ-tester virker. *E24*. Hentet fra <http://e24.no/iq-tester-virker/3623495>.

APPENDIKS

Appendiks A: Intervjuguide

INTERVJUGUIDE

Introduksjon

- Introduksjon av meg selv og prosjektet.
  - o masterstudent psykologi, NTNU
  - o masteroppgave. godkjent av NSD.
  - o tema: bruk av psykologiske tester i rekrutteringssammenheng og etikk
  - o hvordan de som administrerer/ anvender testene tenker i forbindelse med ulike etiske spørsmål
- Frivillig å delta, du kan la vær å svare på det du vil og, du kan når som helst trekke deg uten å forklare hvorfor, konfidensialitet – svarene vil bli anonymisert slik at verken person eller bedrift blir kjent igjen i den ferdige oppgaven, kun jeg som har tilgang til personidentifiserbar informasjon.
- båndopptaker hvis det er greit? prøv å ikke nevne navn på personer eller bedrift(er).
- samtykkeerklæring
- Spørsmål?

Først litt om jobben...

- kan du fortelle om din rolle i fht testing av kandidater.
  - o er det bare du som tester, eller andre også?
- ca hvor mye av arbeidstiden din ilt en vanlig uke bruker du på oppgaver relatert til testbruk?

Hvordan testingen foregår

- Kan du fortelle om forrige gang du brukte en test?
  - o hvilken anledning, hvilken test
  - o hvor og hvordan det foregikk
  - o fikk den som ble testet noen form for tilbakemelding?
    - hva? hvordan?
  - o var dette et typisk eksempel? evt. hvorfor ikke?
  - o hvordan har du inntrykk av at den som ble testet opplevde det?
  - o typisk?
  - o hender det at noen ikke synes det er greit? hva gjorde (eller ville du gjort) da?

- Kan du beskrive hvordan selve testingen foregår fra begynnelse til slutt.
  - o hvilken informasjon får den som skal testes
  - o tilbakemelding

- og hvordan resultatene scores og analyseres?

- hvordan går du frem for å tolke resultatene?

- hva skjer med resultatene fra testen?
  - o hvem får tilgang
  - o hvordan kommuniseres resultatene videre til andre?
  - o hvordan oppbevares de?

- kan du beskrive hvordan du bruker testresultatene til å ta avgjørelsen om ansettelse?
  - o hvor viktig?
  - o hva sammenlignes de med?

- Hva gjør du hvis scorene ikke ser ut til å være valide/ riktige?

Om testene....

- kan du fortelle om testene som brukes, og til hva?
- hvorfor akkurat denne/ disse?
- hva synes du om de(n)?
- hvilken informasjon er denne vurderingen basert på? (hvilke faktorer vurderes?)
  - o noe om validitet, reliabilitet?
  - o hvor kommer informasjonen fra?
  - o er andre tester vurdert?

om etikk

åpent

- Hva mener du etisk forsvarlig bruk av tester innebærer?
  - o i hvilken grad gjelder dette din rolle i prosessen?
  - o eksempel på noe du opplever som (spesielt) aktuelt i din jobb?
- Har du et eksempel på en situasjon der du har opplevd et etisk dilemma?
- Hvor opptatt er du av etikk i forbindelse med testing?
- Hvordan mener du at du ivaretar etikk i forb med testing?
  - Bruker du noen etiske retningslinjer?
  - Diskuterer dere fageetikk i fht testing på arbeidsplassen? (enhet/gruppe)?

- hvor opptatt opplever du at din leder er av etikk i forbindelse med testing?
  - hvordan viser han/ hun det?

- Har du gjort egne vurderinger av hvordan testen(e) brukes her (type test, spesifikk test og måten den brukes på)?
  - type test
  - spesifikk test
  - slik den brukes
  - Hva gikk disse ut på?

- Kan du nevne noe du opplever som fordeler og ulemper med å bruke tester generelt?
  - Hva opplever du er den eller de største etisk utfordringene?

- Kan du nevne noen fordeler og ulemper med slik testene brukes her?
  - forsøker du å motvirke eventuelle ulemper på noen måte?

- Tror du at testen kan være urettferdig ovenfor noen grupper?
  - ovenfor hvilke grupper i så fall?
  - har det noen gang vært et problem? hva gjorde du da?

- Hvilken kompetanse har du i forhold til å bruke tester / testen?

- hvor kommer kompetansen fra?
- Mener du at du har god nok kompetanse?
- Hvem sitt ansvar opplever du at din kompetanse er? deg eller arb. giver f
eks?
- har du lest noen form for litteratur på området i senere tid? (holde seg
oppdatert)
- har du hatt noen opplæring i fagetikk relatert til testing?

- Har du vurdert konsekvensene / egnetheten av testen her etter at den ble tatt i bruk?

- Hvordan oppbevares testmaterialet, dvs selve testen?

(dersom internett/ pc: hvem kan få tilgang?)

- har du øvet på å teste med familien, kollegaer e.l.?

Avslutning

- Har du spørsmål, eller noe du vil utdype?
- ta gjerne kontakt hvis du kommer på noe!
- takk for hjelpen!

Appendiks B: Informasjonsskriv

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave

Jeg er en masterstudent i psykologi ved NTNU som skriver masteroppgave om bruk av psykologiske tester ved rekruttering i arbeidslivet. Mer spesifikt ønsker jeg å se nærmere på hvordan testbrukere forholder seg til ulike etiske problemstillinger som er aktuelle i denne sammenhengen.

I forbindelse med dette ønsker jeg å intervju personer som arbeider med å bruke psykologiske tester i rekrutteringssammenheng. Spørsmålene vil handle om vanlig praksis og rutiner i forbindelse med denne testingen, og refleksjoner rundt dette. I utgangspunktet er det snakk om et intervju på omtrent en time, men det er mulig at jeg vil be om å få komme tilbake med enkelte oppfølgingsspørsmål i ettertid.

Jeg kommer til å bruke båndopptaker under intervjuet. Dette opptaket er det kun jeg som kommer til å tilgang til, og det vil bli slettet når oppgaven er ferdig innen august -11. Kontaktinformasjon til de som intervjues vil bli lagret separat fra dette opptaket, og vil også bli slettet når oppgaven er ferdig. Alle opplysninger som kommer frem vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner eller bedrifter vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Det er frivillig å delta i prosjektet, og du kan når som helst trekke deg underveis uten å måtte begrunne dette.

Dersom du kan tenke deg å bli intervjuet er det fint om du sender meg en e-post der du samtykker i å delta i prosjektet.

Ta også gjerne kontakt med meg på tlf 93030087 eller e-post lindaska@stud.ntnu.no dersom det er noe du lurer på. Eventuelt kan du kontakte min veileder Karin Laumann på tlf 91602627 eller e-post Karin.laumann@svt.ntnu.no

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen

Linda Skadal Kvåle
Masterstudent
Psykologisk institutt, NTNU

Karin Lauman
Førstemanuensis (veileder)
Psykologisk institutt, NTNU

Appendiks C: Godkjennelse fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagre gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 90 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Karin Laumann
Psykologisk institutt
NTNU
Dragvoll
7491 TRONDHEIM

Vår dato: 24.08.2010

Vår ref: 24609 / 3 / M55

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 24.06.2010. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 23.08.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

24609	<i>I hvilken grad følges de internasjonale retningslinjene for bruk av tester ved psykologisk testing i forbindelse med rekruttering i Norge?</i>
Behandlingsansvarlig	NTNU, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Karin Laumann
Student	Linda Skadal Kvåle

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, vedlagte prosjektvurdering - kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_grad/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.asp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.08.2011, sette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marie Strand Schildmann

Kontaktperson: Marie Strand Schildmann tlf: 55 58 31 52
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopir: Linda Skadal Kvåle, Leirstadgrenda 9, 7047 TRONDHEIM

Auðingstovari / Distrikt Menn

ÓSDA: NSD, Unnarskáli í Ódö, Pósthólk 1055 Búindum, 0310 Ódö, Tel: +47-22 85 52 11, nsd@uib.no
TRONDHEIM: NSD, helse- og teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim, Tel: +47-73 50 19 07, nsd@svs.uib.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9207 Tromsø, Tel: +47-77 54 45 36, nsd@svs.uib.no